

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Випуск XVIII

Засновано 2000 року

**Рекомендовано Вченою радою
Інституту філології
13 квітня 2009 року**

**Київ
Видавничо-поліграфічний центр
“Київський університет”
2009**

УДК 81.161.2
ББК 81.2 Ук-5

А 43 **Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наукових праць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. – Вип. 18. – 176 с.**

У збірнику наукових праць аналізуються перспективні питання української синхронічної та діахронічної лінгвістики. Наукові праці розраховано на фахівців спеціальних філологічних, філософських, історичних дисциплін, викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів України.

In the collected stories, the perspective questions of Ukrainian synchronic and diachronic linguistics are analysed. For experts in special philological, philosophic, historical disciplines; for teachers, post-graduates and students of the higher educational institutions

Рецензенти: *Н.М. Сологуб*, д-р філол. наук, проф.
В.М. Брицин, д-р філол. наук, проф.

Головний редактор: *Л.І. Шевченко*, д-р філол. наук, проф.

Редакційна колегія: *Г.П.Півторак*, акад. НАН України, чл-кор. НАН України, д-р філол. наук, проф.; *С.Я.Єрмоленко*, д-р філол. наук, проф.; *П.Ю.Гриценко*, д-р філол. наук, проф.; *Г.І.Халимоненко*, д-р філол. наук, проф.; *Л.О.Кудрявцева*, д-р філол. наук, проф.; *О.І.Ніка*, канд. філол. наук, доц. (відп. секр.); *Л.В.Шулінова*, канд. філол. наук, доц., *О.І.Хом'як*, канд. філол. наук, доц. (літ. редактор).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 5755 від 15.01.2002 р.

Збірник наукових праць є фаховим виданням із дисциплін філологічного профілю. Постанова Президії ВАК України від 12.06.02 № 1-05/6. Бюлетень ВАК України № 9 за 2002 р.

Адреса редакційної колегії:

01033, Київ, бульвар Т. Шевченка, 14, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, ауд. 131, тел. 239-33-66.

Л.І. Шевченко, д. філол. н.

УКРАЇНСЬКИЙ МОВОЗНАВЕЦЬ ФЛОРІЙ СЕРГІЙОВИЧ БАЦЕВИЧ: ПОШАНУВАННЯ З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ

Лінгвіст глибокої філологічної ерудиції, модерний дослідник в актуальній науковій галузі комунікативного мовознавства, поліфонічний за спектром розроблюваних проблем дослідник, досвідчений організатор науки і , головне, завжди усміхнена, толерантна, інтелігентна людина – все це про професора Флорія Бацевича.

Наш колега і співавтор святкуватиме цього року ювілей, тому що народився Флорій Бацевич 4 травня 1949 року у смт. Летичів Хмельницької області.

Філологічній громадськості відомими є факти закінчення в 1977 році майбутнім мовознавцем філологічного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка, здобуття в 1981 році кандидатського ступеня, а в 1995 році докторського ступеня. І кандидатська, і докторська дисертації присвячені проблематиці аналізу дієслова. Проте в першій ґрунтовній праці Флорія Бацевича предметно розробляється семантико-граматичний ресурс цієї частини мови з увагою до парадигмально визначеної групи дієслів, що позначають соціальні стосунки („Внутрішньоструктурний розвиток дієслів, що позначають модальні стосунки в сучасній російській мові”).

Зріла, виважена концепція щодо функціонального ресурсу дієслова опрацьована Флорієм Бацевичем пізніше, у докторській дисертації – „Функціонально-ономасіологічні аспекти дієслівної лексики”.

Сьогодні наукові інтереси професора, завідувача кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені І.Я. Франка охоплюють широкий спектр важливих галузей національної лінгвістики і зосереджені передусім у сфері загального мовознавства, теоретичної семасіології та ономасіології, комунікативної лінгвістики, що водночас збігається з фаховою викладацькою діяльністю провідного українського професора-філолога.

Плідний автор, Флорій Бацевич дарує науковій громадськості численні публікації, серед яких на особливу пошану заслуговують книжкові видання: „Функционально-ономасиологический анализ глагольной лексики” (Львів: Видавничий центр Львівського державного університету”, 1993. – 147 с., „Нариси з функціональної лексикології” (Львів: Світ, 1998. – 420 с., у співав. з Т.А. Космедою), „Основи комунікативної девіатології” (Львів: Видавничий центр Львівського національного університету, 2003. – 247 с.), „Основи комунікативної лінгвістики” (Київ: Академія, 2004. – 340 с.) та інші.

За рік до ювілею професор Флорій Бацевич разом із колегами-львів'янами С.Н. Бук, Л.М. Процак, А.А. Ровенчак, Л.Ю. Сваричевською, І.Л. Ціхоцьким публікує колективну монографію „Стежками Франкового тексту (комунікативні, стилістичні та лексикографічні виміри роману „Перехресні стежки”)” за редакцією невтомного очільника кафедри. Текст складного для прочитання Франкового роману вперше інтерпретується українськими вченими в різних дослідницьких парадигмах – комунікативні, когнітивній, стилістичній і статистичній, а також у вимірі частотного словника, що дозволяє створити спектральне уявлення про текст і результативність його різноаспектного аналізу.

І вже 2009 року, в переддень ювілею, Флорій Бацевич знайомить українську інтелігенцію із книгою „Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси” (К: ВЦ „Академія”, 2009. – 192 с.). Розглянутий у книзі феномен рідної мови інтерпретується автором як глибинно-символічне, духовне, синергетичне й теоантропокосмічне явище, що безпосередньо пов'язане з Вічними Божественними Логосами і пізнавальною діяльністю людини.

Структура цієї цікавої монографії зумовлена змістовими блоками, в яких розглядається символіко-енергетична сутність мови в потрактуванні її українськими мислителями XI – XVI ст., аналізується символіка біблійного слова Г. Сковороди, з'ясовується проблема сутності мови в лінгвофілософських, культурних і освітніх концепціях XIX – XX ст., зокрема в теоретичних підходах до мови В. фон Гумбольдта, вивчається духовно-енергетична природа мови в концепції О. Потебні, культуротвірні функції мови в концепціях неогумбольдтіанства, досліджується зміст поняття рідна мова в

концепціях вітчизняних учених, таких як І. Огієнко, К. Ушинський, В. Сухомлинський, М. Грушевський і В. Сімович.

До уваги читача наукової літератури Флорієм Бацевичем пропонується аналіз ситуації щодо пізнання синергетичної й антропокосмічної природи мови в лінгвофілософських концепціях ХХ ст. Окремо автор зупиняється на потрактуванні теоантропокосмічної сутності мови в концепціях російських релігійних філософів початку ХХ ст., а також на з'ясуванні теоретичних засад сучасних енергетичних й теоантропокосмічних підходів до мови.

Лише перелік проблематики, що її Флорій Бацевич розглядає в ювілейному виданні, дає уявлення про наукову ерудицію українського філолога, коло його дослідницьких інтересів, той великий творчий потенціал, який ще реалізовуватиметься в нових книгах, ідеях і наукових здобутках нашого ювіляра.

Наголосимо на надзвичайно важливому складнику наукової біографії Флорія Бацевич – підготовці ним молодих учених-мовознавців, які разом із учителем визначають обличчя Львівської філологічної школи, а це вже плеяда дослідників у галузі комунікативної лінгвістики і жанрології, семантики і прагматики (Луцан Л., Палійська Л., Дерпак О., Бук С., інші учні й послідовники Флорія Бацевича).

Для української наукової спільноти важливо, що саме Флорій Бацевич протягом років був висококваліфікованим членом експертної ради ВАК України, що саме львівський професор-ерудит входить до складу спеціалізованих рад із захисту дисертацій із мовознавства й філософії в Київському національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова і Львівському національному університеті імені І.Я. Франка.

Кафедра історії української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка з гордістю і великою пошаною називає Флорія Бацевич нашим автором, рецензентом, співорганізатором творчих проєктів, як це, зокрема, було з круглим столом „Літературна мова у просторі національної культури” (2004 рік) і пізнішим виданням однойменної колективної монографії.

Професор Флорій Бацевич об'єднує філологію Києва і Львова, любов'ю до національної науки, працею в ім'я її результативності й перспективи він виявляє кращі риси українського інтелігента.

Вітаємо щиро Вас, наш дорогий колега, зичимо сердечно здоров'я, світлої радості від здійснених мрій і завершених книг!

МАТЕРІАЛИ XIV МІЖНАРОДНОГО КОНГРЕСУ СЛАВІСТІВ

*Гане Тодоровскі,
академік Македонської академії
наук і мистецтв*

УКРАЇНА В СЛОВЕСНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ РАЙКО ЖИНЗІФОВА

У статті проаналізовано культурний, політичний розвиток України в 19 столітті у контексті словесної публіцистики Райко Жинзіфова

This article deals with characterization of Ukrainian development, identification of political, cultural problems, described in Raiko Zhynzifov's publicism

Райко Жинзіфов (м. Велес, 1839 р. – Москва, 1877 р.) – один із тих македонців-служителів пера 19 століття, хто прожив певний період свого життя в Україні, відповідно, окреслив її проблематику і залишив письмові свідчення про свої відносини зі старшим союзником, який був джерелом натхнення. Македонський поет, перекладач і публіцист, якого можна схарактеризувати як багатомовного автора (він писав македонською, болгарською та російською мовами), але про якого не можна сказати, що він керувався достатнім проміжком часу, який би дав можливість ширше розкрити творчий потенціал поета. Прожив Райко Жинзіфов усього 38 років, із яких рівно половину (19 років, тобто період із 1857 до 1877 р.) провів у Росії, будучи при цьому турецьким емігрантом. В Україні він перебував у другій половині 19 століття (в Одесі, Києві, Херсоні) і завдяки численним та незабутнім враженням від періоду перебування в Москві (1858-1877 рр.), він поширює українську тему в своїй різноманітній творчості, а саме в формі поезії та словесної публіцистики: перекладає більшу частину «Кобзаря» Тараса Шевченка і засобами публіцистичного мовлення презентує власний погляд на українську проблематику. Предметом нашої уваги у цій короткій доповіді про погляди Райко Жинзіфова на українську тему, є його стаття 1864 р., опублікована московським журналом «День»

(номер 3 від 18 січня 1864 року) російською мовою під назвою «Русини і польське повстання». Під терміном «русини» тут розуміються власне українці (Б. Клаїк, 1983, 1181).

Зважаючи на те, що Жинзіфов – автор, що пише трьома мовами (македонською, болгарською та російською), та беручи до уваги специфічні і досить складні процеси в розвитку та кристалізації питання українців та македонців, не дивно, що в його працях в достатній кількості присутні і складні контрверзи національної належності, але, не дивлячись на те, що ці факти є присутніми в його творчості, ми стикаємося з тим, що в існуючій на цей момент багатій літературі про нього (в Македонії, Росії, Болгарії та Чехії), вони нібито не враховуються. Такого висновку ми дійшли, оскільки не знайшли прикладів коментарів, пояснень, сприйняття чи спростування цих фактів. Тому нашою метою, виходячи з початкової та короткої інформації, – спробувати сформувану певну точку зору з цього приводу. Саме слов'янофіл та русофіл із Македонії, який співпрацював із піонером македонсько-слов'янського відродження в Македонії Димитрієм Міладіновим (1810-1862 рр.), відкрито підтримує в російській пресі національну самобутність українців у той період, коли все ще точаться жорстокі політичні суперечки з приводу питання, чи існує взагалі окрема українська самобутня нація. Дату опублікування статті Райко Жинзіфова (1864 р.) відокремлюють від моменту формування Болгарської держави (1878 р.) чотирнадцять довгих і бурхливих років; питання про македонську національну самобутність, про державну та політичну незалежність і самостійність все ще не є актуальною проблемою в Європі, а до Іліденського повстання і Місіркова має пройти ще чотири десятиріччя. Таким чином, мимохіть, але все ж свідомо, ми дійшли висновку: як і більшість інших македонських авторів та представників інтелігенції тієї доби, і наш шанований усіма попередник Райко Жинзіфов, на шляху якого повстало безліч дилем та пересторог, що стосувалися його походження, етнічної належності, рідної мови та офіційного імені легше знаходить вирішення власних загадок. Тарас Шевченко – його провідна зоря в македонській темній ночі і світло в кінці тунелю. Ще не виплила на поверхню македонська тема в Македонії, але чужа пропаганда вже робить свою справу (дивись статті Жинзіфова «Західна пропаганда в

Македонії 1965 р. та «Із записок подорожуючого Македонією» 1866 р., де він критично коментує уніатство в Македонії), але, здається, що завдяки силі, яка властива мислителю високого класу, його передчуттю й дару передбачення, а також завдяки чіткому розумінню майбутнього, наш поет говорить про те, що аж через п'ятдесят років стане історичною подією (ми маємо на увазі п'ятдесятитрирічний період із січня 1918 р., коли сформувалося перше керівництво Української держави).

Стаття Райко Жинзіфова «Русини та польське повстання», опублікована в січні 1864 р., інформує читачів про проблеми, пов'язані з українською тематикою: у ній автор, з позиції хорошого знавця цієї проблеми та з позиції коментатора, який дотримується платформи слов'янофілів, спрямованої на ухил від процесів, що ведуть до розпаду слов'янства, тобто таких, що його послаблюють, повідомляє щось, що він, на перший погляд, офіційно не приймає. (Р. Жинзіфов, 1964, 141-144).

Жинзіфов, з одного боку, засуджує чеську журналістику за напади на Росію та на росіян через національний гніт на українців, але захищаючи точку зору слов'янофілів, він, все ж таки, інформує про стан в Україні.

Покажемо у цьому випадку буде один із уривків:

Ще на початку 1863 р., щойно розпочалося польське повстання, чеська журналістика виступила перед своїми читачами з частими й довгими статтями, які продовжувалися потім протягом усього року, де вона, чеська журналістика, соромилася та руйнувала, з одного боку, все російське, а з іншого - звеличувала будь-яку польську дію та явище, яким би воно не було. Чеська журналістика впродовж усього року використовувала усі залежні від неї засоби, щоб виставити Росію перед усіма іншими слов'янськими племенами у найчорнішому світлі, намагалася своїми ґрунтовними доведеннями та судженнями відвернути увагу інших слов'ян від Росії і довести їм, що вони зрештою загинуть, якщо продовжуватимуть висловлювати найменше співчуття росіянам: у цьому відношенні вона була вірною супутницею та союзницею тих німців, англійців і французів, які так щедро сипали всі можливі лайки стосовно Росії. Ніщо не могло до цього часу протверезити її, і судячи зі статей, що містилися в Народних Листах і в Хласі, чеська журналістика (за винятком,

розуміється, нової газети «Народ», газети Рігера та Галацького) продовжує впливати на чехів.

У статтях чеських газет говорилося свого часу, що польське повстання – справа не тільки однієї польської шляхти чи польського народу, але що воно закорінене в надрах російського народу; особливі ж надії на успіх і підтримку польського повстання Народні Листи покладали на народ Малої Русі, або як вони люблять називати його – на русинів, яких, за їхніми підрахунками, п'ятнадцять мільйонів, знаходилося під гнітом «варварського» російського уряду! Але сподівання і бажання чеської журналістики здійснилися, і може, ця обставина дала привід Народним Листам в одному з номерів за поточний місяць присвятити поясненню цього явища цілу статтю під назвою «*Rusini a povstane polske*» - «Русини і польське повстання». Народні Листи спробували пояснити нам причини, чому «русини» не підтримали польське повстання: чеській газеті дуже прикро і сумно, що русини не прийняли маніфест польського «уряду», що на них не подіяли польські «золоті грамоти», не дивлячись на те, що нинішнє польське повстання – не тільки «ваги, на які покладені право і насилля, свобода і рабство, правда і брехня, освічення і темрява, ідея і матерія, народність і урядова політика, але й переломний момент в історії Північної Європи, переломний момент слов'янського майбутнього», тому «досі немає жодного вільного слов'янського народу, якому захотілося б назвати політичне життя російського народу свободою». Народні Листи говорять своїм читачам, що теперішнє польське повстання стосується всього слов'янства, що воно було організовано на користь усіх слов'ян, так що «єдиним докором і зброєю проти поляків є русини». Народні Листи стверджують, що, оскільки польське повстання – це звільнення і так званих захоплених країв російського підданства, то з самого початку війни наші вороже були налаштовані на русинів, які проживали на великій території тих «захоплених країв». Але чому ж «русини виявилися головними супротивниками польського повстання, і надії чеської газети на «русинів» не справдилися!? Це, пояснює вона таким чином: «Русинський патріотизм, - говорить у чеській газеті, - під російським керівництвом досі не піднісся до такої міри суспільної свідомості, ревностів, самопожертви, як патріотизм польський; але російський уряд не може тішити себе тим, що русини

в боротьбі його з поляками стали і стоять на його стороні. До цього часу русини з однаковими (!?) мовчанням і недовірою дивляться і на російський уряд, і на поляків. Від першого відвертає їх серця той біль, якого завдає їм тиск дев'яностолітнього деспотизму, а від поляків відокремлює їх і досі жива пам'ять утисків, яких їм довелося зазнати від шляхетсько-ієзуїтської самостійної Польщі. Отже, недивно, що русини з недовірою і мовчанням прийняли золоту грамоту, яка закріплює за кожним громадянином вільну власність і вільний обробіток землі на просторах колишньої Польщі; що з недовірою і мовчанням вони сприйняли звернення народного уряду, яким він обіцяв самоврядування їх краю, засноване на федеративній вольності – до вільного відокремлення після вдало закінченої війни» [Жинзіфов, 1864, 142-143].

Жинзіфов досить ґрунтовно інформує і періодично коментує статус українців у тодішній Росії, їх участь у польському повстанні, а також статус під керівництвом польської шляхти. Згідно Жинзіфова, згадку про стару несправедливість унеможливили появу нового кохання, особливо після того, як Петроградська сторона заявила, що поляки воюють проти російського уряду з метою домінування над українцями. Наш діяч епохи Відродження приходить до висновку, що чеська газета (йдеться про постійно згадувану газету Народні Листи) тлумачить боротьбу за русинів зі сторони росіян і поляків, які свого часу говорили про бажання жити з українцями як із «вільними братами».

Жинзіфов демонструє обширні знання проблематики польсько-українських і російсько-українських відносин, і, здається, непрямо захищає самобутність української нації. Він коментує: «Народні Листи наводять на своїх сторінках лист іншого поляка, який виступає проти статті, розміщеної в ... всупереч своєму побратиму визнає «русинів» окремим народом; він їм дає і особливу політичну самостійність, і особливу літературу, але, зрозуміло, в об'єднанні з Польщею».

У продовженні йдеться про те, що фактично всі польські газети публікували додатки, в яких говорилось про обіцянки зі сторони поляків абсолютної автономії українцям, у випадку їх об'єднання з Польщею. Також пояснюється й обговорюється точка зору, про яку точилися дебати в тогочасній пресі, про те, що

української нації не існує, що політика російського абсолютизму, будучи вірною своїм централізованим правилам, не дозволить українцям від'єднатися від великої сім'ї російських народів, і що, в кінці-кінців, росіяни й українці є одним політичним народом.

Стаття Жинзіфова 1864 року «Русини і польське повстання» багато в чому є примітною, знаковою. У ній по-іншому подаються, висвітлюються знання Жинзіфовим складних процесів слов'янської диференціації, і, якщо факти і коментарі нашого діяча епохи Відродження тісніше пов'язати зі схожими проблемами, які з'являлися тоді в процесі розвитку македонської нації, то, безперечно, будуть знайдені оригінальні підходи до все ще не до кінця зрозумілих напрямків, якими македонці йшли до здобуття своєї цілі, - до самовизначення. Проте, потрібно постійно мати на увазі ту обставину, що процеси македонського національного самовизначення відбувалися при постійному та доволі живому контакті з українськими зразками і стимулами. Очевидно, з ними не міг розминутися і Райко Жинзіфов.

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПОШУКОВИХ ПАРАДИГМ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Д.В. Дергач, асп.

СИНКРЕТИЗМ ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВЛАСНИХ НАЗВ: ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

У статті аналізуються екстралінгвальні (логічні, філософські) підходи до тлумачення категорії імені, зокрема, власних назв. До уваги беруться наукові положення О. Лосєва, С. Булгакова, П. Флоренського, Ф. Бацевича та ін. у контексті лінгвофілософської епістемі ономастичної парадигми.

The article is devoted to the analysis of the extralinguistic (logical and philosophic) aspects of the name's, proper name's investigation. The author makes an accent on the scientific statements of O. Losev, S. Bulgakov, P. Florenskiy, F. Bacevich and others in the context of the onomastic paradygme's linguistic and philolosophical episteme.

Сучасний науковий пошук, позначений впливом і застосуванням теоретико-методологічних засад різних галузей знання в межах одного дослідження, передбачає розгляд об'єкту вивчення у багатьох аспектах, що, у свою чергу, розширює коло можливих проблемних питань конкретної наукової праці.

Лінгвістичний аналіз для отримання більш доказових результатів, безсумнівно, має бути доповненим моделями теоретико-практичного пізнання дійсності суміжних із мовознавством галузей науки. Зважаючи на витоки лінгвістики з філософії, першочерговим видається розгляд аналізованої проблеми природи і функціональних можливостей імені саме в такому аспекті. Оскільки філософське знання виступає свого роду теоретичним узагальненням, інструментом проникнення в сутність того чи іншого явища, це дозволяє заглибитися в онтологію досліджуваного поняття.

Як відомо, моделі лінгвістичної інтерпретації онімів оформились у 19 і розвинулись у 20 столітті в контексті ономастичного вчення завдяки дослідницькому пошуку

М. Максимовича, І. Франка, І. Срезневського, А. Гардінера, О. Суперанської, Н. Подольської, Ю. Карпенка, Є. Отіна, І. Ковалика, П. Чучки та ін. Проте тлумачення імені як наукової категорії, з якою безпосередньо пов'язаний об'єкт нашої дисертаційної праці – власні назви, сягає часів античності, коли розуміння номену зводилося до обґрунтування з погляду філософії його місця в парадигмі раціонального осмислення навколишнього світу.

Античні вчені не диференціювали власні і загальні назви, а розглядали цілісну, неподільну категорію імені й у своїх розвідках намагалися довести чи спростувати його істинність, «природний» зв'язок із певним об'єктом. Зокрема, Демокрит наводив аргументи на користь відсутності такої відповідності між іменем і реччю. У свою чергу, Платон, Геракліт, Сократ та ін. інтерпретували це питання в аспекті аналізу взаємовпливу імені й пізнання. Вони дійшли висновку про те, що саме по собі ім'я не зводиться до пізнання позначуваної ним речі та не визначає рівень знань про її властивості. На думку Платона, безпосереднє знання імені є найнижчим рівнем пізнання, нижчим, ніж уявлення тілесного образу речі. «Ніщо не має стійкого імені, і ніщо не заважає тому, щоб те, що називається круглим, було назване прямим і пряме – круглим»¹.

З іншого боку, стоїки у своїх теоретичних працях, не піддаючи сумнівам істинність імені, аналізували його як індивідуальне, єдине, таке, що було дане «від природи»², тобто онтологічно. Однакові імена різних людей вони вважали випадковістю і недосконалістю мови.

Слов'янські мислителі О. Лосєв, П. Флоренський, С. Булгаков, Д. Руденко та ін., звертаючись до античної традиції трактування поняття імені у філософському аспекті, пов'язували його природу й особливості з буттям, пізнанням, судженням тощо. «Подібно до «буття», «ім'я» демонструє єдність світу і значення, але, залишаючись у теоретичних рамках, виступає як своєрідний релікт (залишок) цієї єдності. Це стосується, в першу чергу, «логосного» імені, яке відкриває можливості для руху «в напрямку до ейдоса»³.

Релігійно-філософська концепція мови цих дослідників, синергетичне розуміння її сутності та природи, що, за словами відомого львівського лінгвіста Ф. Бацевича, ідентифікує мову «як надскладне енергетичного характеру творення із постійними

збуреннями, яке перебуває у постійному русі й переформатуванні під впливом значної кількості чинників»⁴, заснована на вченні російського філософа В. Соловйова. Запропонований напрям синергетичного тлумачення мови отримав, як зауважує Ф. Бацевич, назву теоантропокосмізму, або православного ономатизму й енергетизму, та полягає, в першу чергу, в онтологічному розумінні мови – у визнанні «центрального характеру лінгвістичного компонента всеєдності – трактування імені як універсальної основи «всього сущого», розумінні того, що прообразом імені й іменування визнається Ім'я Боже, котре містить у собі всі можливі імена, розгляді імені в контексті «Бог – людина – світ». Ім'я як лінгвофілософська категорія, згідно цієї концепції, тлумачиться «енергетично, де зв'язок Імені та того, що Іменує, передається за допомогою сутності й енергії»⁵. За влучними спостереженнями О. Лосева, ім'я є «енергією сутності речі..., ім'я не звук, але сама річ, дана в розумі..., ім'я речі – це її смислова сила»⁶. Таким чином, імена, покладені в основу онтологічного сприйняття дійсності, розглядалися як «енергія сутності речі, що відкривається у своїх енергіях»⁷.

На думку ще одного видатного російського релігійного філософа П. Флоренського, який, продовжуючи розвивати ономастично-енергетичну концепцію мови, звертав особливу увагу на магічну функцію смислу слова, його енергії і стверджував, що «найвища міра концентрації духовних енергій притаманна іменам, зокрема власним, що своєю енергетикою часто визначають долю людей, які їх мають»⁸.

Відтак, як зауважував С. Булгаков, «у словах наявна енергія світу, словотворчість – це процес суб'єктивний, індивідуальний, психологічний лише за формою існування, по суті ж вона космічна»⁹, тому номінація як процес творення назви пояснює сутність позначуваного нею об'єкта, а люди, за словами науковця, є «виразниками ентелехії свого імені»¹⁰. Це, безсумнівно, пов'язує категорію «ім'я» в її філософській інтерпретації з категорією «буття», оскільки явище ентелехії визначає можливість існування буття, єдність чотирьох його основних принципів – форми та матерії, мети та причини. Тобто, зважаючи на те, що «рух через ім'я визначає рух до речі, предмета»¹¹, будь-який об'єкт або предмет, який має

назву, визначає онтологічну сутність свого номену – передумови й обставини, що були першопричиною його появи та сприяли подальшому розвитку його цілісної парадигми.

За словами С. Булгакова, «будь-яке пізнання є іменуванням, а предикат, ідея, зрощуючись із суб'єктом, породжує ім'я. Зрощення може бути більш тісним і постійним або плинним і тимчасовим. У залежності від цього, на протилежне античним філософам переконання С. Булгакова, доцільно розрізнити «власні» і «загальні» назви. Будь-яке ім'я є загальним, оскільки виникло в результаті іменування (номінації), але в цей же час воно є і власним, як постійний предикат того чи іншого об'єкта. Будь-яке ім'я є власною назвою, тому що в ньому виокремлюється один предикат із безкінечного ряду інших. Цей відбір і є іменуванням у вузькому розумінні»¹².

Не можна не погодитися з чіткою позицією відомого англійського логіка 20 століття Х. Джозефа, який, визначаючи логіко-філософськими методами стратифікаційні параметри категорії імені, розділив власні і загальні назви як такі, що свідчать про існування **речі** і визначають характер її співмірності з іншими предметами відповідно.

Схожу позицію демонстрував і видатний лінгвіст Л.Вітгенштейн. Він із упевненістю стверджував, що «психологічні асоціації імені з тим чи іншим образом у нашій свідомості або зв'язок вимовляння імені з вказівкою на **річ** або об'єкт – лише одні з небагатьох відношень між іменем та названою ним річчю»¹³. Дійсно, відображення у свідомості людини природи того чи іншого номена, позначуваного ним предмета чи об'єкта відіграє визначальну роль у складних мисленневих процесах, пов'язаних із виявленням первинного, основного значення назви, яке під впливом екстралінгвальних умов здатне до породження нових смислів.

О. Лосєв із цього погляду зазначав, що «ім'я лише відображає в свідомості об'єкт, якому воно належить, ... переносить його до сфери смислу»¹⁴. Розглядаючи з такої точки зору ключові поняття номінаційної парадигми, науковці поступово вивели питання тлумачення філософсько-лінгвістичної категорії імені на якісно новий рівень, позначений домінантними особливостями **лінгвістичної філософії**.

Такий чітко визначений напрям розгляду природи різного типу назв сприяв долученню багатьох дослідників – насамперед, логіків, філософів, лінгвістів – до позиції, яка відстоювала першочергове значення свідомості, думки і мислення для появи об'єкта, відображеного в номінації, та пов'язаних із ним асоціацій.

Так, згідно концепції англійського логіка Д. С. Мілля, ім'я, в першу чергу, виступає своєрідним знаком думки, викликаної (спровокованої) об'єктом називання. Аналогічну думку мав і Б. Рассел. Він додатково звертав увагу на те, що відсутність об'єкта, який називають оніми, ставить під сумнів їх існування.

Якщо предмети мають певну назву, то вони містять різного роду інформацію, пов'язану не з конкретним об'єктом і тим, що він позначає, а лише з тим, що він конотує. Тобто, «власні назви, нічого не конотують, а відтак – не мають значення»¹⁵. Це твердження Д. С. Мілля свого часу мало неабиякий резонанс серед науковців різних галузей – філософії, логіки, лінгвістики та ін. Адже не всі вважали коректним ідентифікувати поняття конотації і значення.

Справді, термін «конотація» стосується не основного, загального лексичного значення (як свого часу зазначав Д. С. Мілля), а лише надання йому додаткових семантичних відтінків, розширення асоціацій, пов'язаних із тим чи іншим об'єктом називання.

З іншого боку, О. Есперсен, на протипагу Д. С. Мілля, логічно доводив те, що імена не тільки не позбавлені значення, вони, навпаки, із всіх існуючих слів мають найбільше смислове навантаження¹⁶.

Авторитетною також вважається теорія імені та його семантики видатного німецького логіка і філософа Г. Фреге. Взавши за основу традиційну концепцію тлумачення власних назв, згідно якої основною їх функцією є індивідуалізація об'єкта, дослідник звернувся до осмислення понять «значення» і «смысл». Його спостереження з цього приводу були узагальнені в так званому «трикутнику Фреге»: знак – значення – смысл. Кожне ім'я, на думку вченого, називає предмет, який є денотатом або референтом імені, і виражає деякий смысл, який певною мірою характеризує значення цієї назви. У своїй статті «Про смысл і значення» Г. Фреге говорив про те, що «ім'я ...виступає в ролі власної назви, значенням якої є певний предмет, а не поняття і не відношення»¹⁷. Тобто будь-яка

назва, позначаючи предмет, виражає свій смисл, який, у свою чергу, стосується її значення. «Власна назва виражає свій смисл і означає своє значення»¹⁸. Оскільки смисл дозволяє виділити предмет, позначений іменем, можна говорити, що «значення назви є функцією смисла»¹⁹.

Зважаючи на те, що значення імен здебільшого визначається характером їх використання в різних мовленнєвих ситуаціях, Л. Вітгенштейн, подібно до античних представників філософської думки, які більшою мірою зверталися до визначення функцій імен у процесах пізнання, мислення й усвідомлення дійсності, ніж їх природи, специфіки та структурно-типологічних рис, що визначають доміанти номінаційної парадигми, в першу чергу, брав до уваги функціональні параметри мови, що, на його переконання, охоплювали мисленнєві, мовленнєві процеси у структурі поліаспектної діяльності людини. Тому він у своїй лінгвістичній теорії відмовлявся трактувати мову як абстрактну систему знаків і був прихильником її тлумачення як комунікативної діяльності – діяльності людей у конкретних суспільних ситуаціях. Підкреслюючи мовну функціональну різноплановість, дослідник заперечував статистику лінгвістичних категорій і відмовлявся від єдиної логічної форми мови. У «Філософських дослідженнях» мислитель зауважував щодо вживання величезної кількості «символів», «слів», «речень»²⁰ і відсутності єдиної логічної основи неоднорідної за своїм характером мовної поведінки людини.

Розглядаючи ім'я як особливий елемент мови, Л. Вітгенштейн наголошував на тому, що поняття елемента не є абсолютним і має значення лише в тому контексті, в якому визначена мовна форма функціонує в якості елемента²¹. На його думку, хибним є тлумачення значення назви шляхом статичного ототожнення її з об'єктом, що визначає доміантним функціональний підхід до розгляду імені, динаміки його семантики, структурно-типологічної парадигми в аспекті поповнення лексичного складу мови й активних процесів її розвитку.

Наголосимо, що в сучасний період розвитку наукового пізнання цей постулат реалізується в межах функціонального підходу до визначення лінгвістичних особливостей мовних одиниць. Наша дисертаційна робота пов'язана, в першу чергу, з дослідженням

процесів пропріальної номінації в контексті основних категорій функціональної стилістики, що передбачає аналіз місця та функцій онімів у сфері масової інформації.

Досліджуючи медійне поле, потрібно звернути особливу увагу на екстралінгвальні складники, що, безумовно, впливають на функціональне навантаження, семантику та типологію його мовних одиниць, - способи поширення інформації, переконання, навіювання тощо, які в сукупності справляють суттєвий вплив на масову суспільну свідомість.

У такому позамовному просторі «ім'я, підпорядковуючись загальній тенденції, виділяє індивідуальні, відокремлені один від одного фрагменти»²².

Питання реалізації онімом функції індивідуалізації в певному контексті, визначення того чи іншого індивіда у всіх можливих ситуаціях аналітична філософія розглядає в межах представленого в теорії Б. Рассела поняття ідентифікуючої дескрипції. Воно полягає в тому, що значення власної назви певною мірою визначається дескрипціями, які забезпечують можливість виокремлення «базового індивіда» - референта власної назви²³.

Як справедливо зазначав російський науковець О. Лосєв, категорія індивідуальності, індивідуалізації «є першоосновою виникнення імені як такого. Без розрізнення – немає найменування, а без індивідуалізації – немає і самого розрізнення»²⁴. Ім'я передбачає живу, з притаманними свідомості рисами індивідуальність²⁵.

Із цього приводу влучно висловлювався П. Флоренський, на думку якого, за спостереженнями Ф. Бацевича, «ім'я пізнається лише через самого себе. За посередництвом цієї цілісності власні імена стають найтоншою плоттю, за допомогою якої оголошується духовна сутність особистості... Отже, іменем виражається тип особистості, її онтологічна форма, яка визначає в подальшому її духовну і душевну будову, духовне влаштування. Будучи духовною сутністю, власні імена не можуть залишатися без впливу на свого носія, визначають характер людини, багато в чому впливають на її долю», а відтак «власне ім'я – конкретний інваріант особистості»²⁶.

Будь-яке іменування є судженням, що має певний зміст, семантику. Це і визначає внутрішню форму імені. Але, якщо цьому

імені властива стійкість, його значення може, позбавившись чіткості та насиченості, перейти в розряд прізвиськ, як «власна назва»²⁷.

Науковий плюралізм теоретичного осмислення імені деколи виходить за рамки традиційної інтерпретації назви як такої. Це, в першу чергу, визначається поєднанням, паралельним застосуванням різного роду дослідницьких практик, що дозволяє розширити межі методологічно-джерелознавчої бази, у даному випадку – визначення домінантних складників понятійного апарату лінгвофілософської категорії «ім'я».

Зокрема, вже згадуваний англійський учений Б.Рассел свого часу сформулював новаторський у своїй основі підхід до ідентифікації імені як складової частини синкретичної наукової парадигми. Застосовуючи чітко визначені терміноряди лінгвістики та логіки (ім'я, назва, власні назви, значення, судження, об'єкт та ін.), він запропонував так звані логічні власні назви, зокрема, **цей, той, це** та ін., які в сучасному мовознавстві функціонують як вказівні займенники. На думку вченого, «вони, не характеризуючи, лише вказують на об'єкт і не мають значення за його відсутності. Вони позначають самих себе, і це їх єдине значення»²⁷.

Ця ідея видається нам доволі компромісною, адже ототожнення іменника, яким виражається власна назва з основною функцією номінації, і займенника, який зводиться до вказування на об'єкт (без називання), є з погляду лінгвістики досить суперечливим процесом, не обґрунтованим теоретично. Займенники такого типу (той, цей), на наш погляд, утворюючи з онімами семантичну цілісність, надають їх лексичному значенню додаткових відтінків, що, в свою чергу, визначає функціональні параметри та рівень емоційно-експресивного забарвлення того чи іншого слова.

Цитований вище німецький учений Г. Фреге в контексті своєї логіко-філософської теорії імені додатково пропонував розмежовувати власні назви і предикатні знаки, або понятійні слова, а точніше – їх семантику. Якщо значенням власних назв, на переконання дослідника, є чітко окреслений предмет, то предикатних знаків – поняття. Це, на нашу думку, цілком закономірно й обґрунтовано зумовлює виділення власних назв, покликаних до індивідуалізації та конкретного називання, з-поміж інших класів слів, яким також притаманна номінативна функція.

З іншого боку, представник Харківської лінгвістичної школи Д. Руденко у своїх дослідженнях розглядав ім'я в ракурсі постмодерної теорії, зокрема, в межах концепції «тексту як імені». На його переконання, «при співвіднесенні «тексту» з базовим поняттям «зміст» у нього виявляються деякі іменні риси (здатність відображати визначену референтну ситуацію, одночасно ідентифікуючи і характеризуючи її як самостійний цілісний об'єкт; цілісність «правильного» в граматичному і смисловому відношенні тексту; відсутність прямого зв'язку тексту зі значенням його складових частин; наявність у нього своєрідної «внутрішньої форми»)»²⁸.

Подібну позицію у тлумаченні імені демонструють також О. Левін і В. Строчков, які, підтримуючи думку Д. Руденка про «мерехтіння імені» (за Д. Руденком, «мерцание имени») в культурі, мові і філософії мови як «безперервний рух поверхностей»²⁹, зауважують на тому що це «мерехтіння» виникає «завдяки багаторазовим зламам значення і змінам контекстів»³⁰.

Зважаючи на те, що об'єкт нашого дисертаційного дослідження стосується лінгвістичного тлумачення імені, немає підстав для подальшого розширення літературознавчого і дотичного з ним методів аналізу мовних одиниць.

З іншого боку, треба наголосити, що концептуальна плюралістичність лінгвофілософії імені передбачає іменну інтерпретацію дійсності³¹. Це зумовлюється тим, що ім'я (назва) найбільш виразно втілює в собі деякі властивості слова як базової одиниці мови – здатність до чіткого членування континуума³², що, у свою чергу, розширює рамки імені в процесах номінації та референції в порівнянні зі словом як лексикографічною одиницею.

Відтак філософський номіналізм майже завжди пов'язаний зі спробами руйнування понятійної структури стабільних культурних форм³³. Це, на нашу думку, сприяє розщепленню понятійного поля на дрібніші сегменти з метою подальшого більш точного відображення явищ навколишнього світу, що, безперечно, передбачається основною функцією імені.

¹Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – С. 47; ²Там само. – С. 49;

³Руденко Д.И. Философия имени: в поисках новых пространств. Монография / Д.И. Руденко, Ю.И. Сватко. – Харьков: Око, 1993. – С. 95; ⁴Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси: монографія / Флорій Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – С. 121; ⁵Там само. – С. 125; ⁶Лосев А.Ф. Бытие. Имя. Космос / А.Ф. Лосев. – М.: Мысль, 1993. – С. 237; ⁷Бацевич Ф. Знач. праця. – С. 126; ⁸Там само. – С. 137; ⁹Булгаков С.Н. Философия имени / С.Н.Булгаков. – Санкт-Петербург: Наука, 1998. – С. 54; ¹⁰Там само. – С. 242; ¹¹Руденко Д.И. Указ. раб. – С. 95; ¹²Булгаков С.Н. Указ.раб. – С. 234; ¹³Козлова М.С. Философия и язык (Критический анализ некоторых тенденций эволюции позитивизма XX века) / М.С. Козлова. – М.: Мысль, 1972. – С. 166; ¹⁴Лосев А.Ф. Указ. раб. – С. 817; ¹⁵Суперанская А.В. Указ. раб.; ¹⁶Espersen O. The philosophy of grammar / O. Espersen. – London, 1924. - 187 с; ¹⁷Фреге Г. Избранные работы / Г. Фреге. - М.: ДИК, 1997. С.26; ¹⁸Там само. – С. 30; ¹⁹Аналитическая философия: учебное пособие / А.Л. Блинов, В.А. Ладов, Н.И. Петякшева и др.; Под ред. М.В. Лебедева и А. З. Черняка. М., 2006.; ²⁰Козлова М.С. Указ. раб. – С. 161; ²¹Там само. – С. 165; ²²Руденко Д.И. Имя в парадигмах философии языка / Д.И. Руденко. – Харьков: Основа, 1990. – С. 110; ²³Ратникова И.Э. Имя собственное: от культурной семантики к языковой / И.Э. Ратникова. – Минск: БГУ, 2003. – С. 15; ²⁴Лосев А.Ф. Указ. раб. – С. 819; ²⁵Там само. – С. 820; ²⁶Бацевич Ф. Знач. праця. – С. 138; ²⁷Булгаков С.Н. Указ.раб. – С. 235; ²⁷Суперанская А.В. Указ. раб. – С. 64-65; ²⁸³Руденко Д.И. Философия имени: в поисках новых пространств. Монография / Д.И. Руденко, Ю.И. Сватко. – Харьков: Око, 1993. – С. 83; ²⁹Там само. – С. 95; ³⁰Левин А.В. реальности иного мира: лингвосемантический текст (Попытка анализа и систематизации) / А. Левин, В. Строчков // Лабиринт / Экспоцентр, 1991. - № 2. – С. 84; ³¹Руденко Д.И. Указ. раб. – С. 73; ³²Там само. – С. 72-73; ³³Там само. – С. 75.

Л.В. Домилівська., асп.

КРИТЕРІЇ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИВЧЕННЯ ІДІОСТИЛЮ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО В СИСТЕМІ МОВНО- ЕСТЕТИЧНИХ ПАРАДИГМ І ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються основні підходи у вивченні особливостей ідіостилю Юрія Яновського в системі мовно-естетичних парадигм І половини ХХ ст.

The article characterizes main approaches to the research of the Yanovsky's individual style through the system of language and cultural paradigms of the beginning of the XX century.

Кожна культурно-історична епоха визначає систему ціннісних парадигм. Визначальними у цьому процесі – творенні філософсько-естетичних доміант – є постаті „свого часу”. Безумовно, серед останніх вартими уваги лінгвістичного дослідження залишаються письменники – виразники філософії своєї епохи.

Творчість кожного митця – це художнє освоєння ним дійсності. Авторські думки та ідеї втілюються у конкретно-чуттєвих образах, які впливають на емоції читача, збуджують його увагу. Із багатоманітного конкретно-предметного світу письменник прагне вибрати явище, яке б найповніше відтворювало його творчий задум.

Є письменники, творчість яких виразно віддзеркалює сучасність, чітко відбиває доміант відповідного часу. Без них не можна говорити про літературно-мовний процес, про історію української літературної мови. Одним із таких письменників є Юрій Яновський.

Багатогранна творчість, незвичайна постать Юрія Яновського мали величезне значення в літературному процесі першої половини ХХ ст., справляючи значний вплив на розвиток українського письменства, культури, суспільної думки в Україні всього ХХ ст. Наперевершений майстер роману, малої прозової форми, Юрій Яновський витворив у нашому письменстві власний стиль, своєрідний різновид інтелектуальної прози.

Сучасна мовознавча наука скорельована до розгляду типових лінгвістичних явищ епохи задля оцінки певного процесу, в той час як ефективнішим у цьому випадку є індуктивний метод, який дає змогу розглянути, проаналізувати процес на визначеному часовому відрізьку через мовотворчість найвиразніших представників письменства досліджуваної доби.

Суперечливими в цьому сенсі можуть бути випадки, коли розгляд мовотворчості письменника межує з естетико-філософськими категоріями. Але ж, як відомо, жодне мовне явище не здобувається на ґрунтовне осмислення без урахування як інтра-, так і

екстралінгвальних факторів. До останніх зараховуємо естетико-філософські, психологічні, історичні чинники, що вплинули на формування світогляду майстра слова.

Іншого характеру висвітлення здобувається у нашій науковій праці проблема взаємозв'язку мовознавства та літературознавства в аналізі ідіостилю письменника. Беручи до уваги численний досвід філологів у вивченні ідіостилітики (теоретичні питання таких лінгвостилістичних параметрів поетичної мови розробляються в працях В. Русанівського, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, Л. Лисиченко, М. Пилинського, Ф. Бацевича, Н. Сологуб, Л. Шевченко, Г. Колесника, Л. Пустовіт, Н. Непийводи, М. Кочергана, Л. Ставицької, Л. Шевченко, Л. Шулінова, М. Голянич, О. Хом'як, А. Калетнік та ін.), вихідним положенням нашої роботи вважаємо позицію, за якою явища лінгвістичні та літературознавчі чітко розмежовуються, але вплив останніх ураховується в з'ясуванні означеної проблеми.

Дослідження ідіостилю письменника ґрунтується значною мірою на аналізі особливостей мови його творів. Важливим і продуктивним у цьому аспекті є той факт, що дуже часто науковцями використовується синтетичний підхід у розгляді мовотворчості письменника, тобто дослідники не розмежовують суто лінгвістичні та літературознавчі факти, окреслюють коло культурологічних, філософських явищ тексту як лінгвістичні.

Коли досліджують стилістичні можливості мови, або загальнотеоретичні питання художньої мови як авторського лінгвістичного світобачення, то вживають поняття „мистецтво слова”. Слову, мові властива, окрім виразно естетичної, ще й соціальна активність, відповідно можемо говорити про те, що художні тексти мають синкретичний характер, тому завжди містять у собі естетичну оцінку висловлюваного. Відповідно, існують усі підстави для синтетичного вивчення тексту.

У науковій літературі вже традиційною є тенденція до ототожнення текстових і семантико-стилістичних (функціонально-стилістичних) категорій.¹ Це, на наш погляд, певною мірою ускладнює системність та структурованість аналізу мовотворчості письменника. З іншого боку, у вивченні тексту вагому роль відіграє активний розвиток комунікативної лінгвістики, внаслідок чого

виникає поплутаність у термінологічному апараті, який кожен дослідник структурує відповідно до поставлених завдань.

Безумовно, що цілісність – як одна з основних категорій текстової тканини – забезпечує інтеграцію всіх філологічних рівнів прочитання тексту, тобто взаємодію змісту і сприйняття його як одне цілісне явище. Але науковці в мовознавчому дослідженні мають керуватися насамперед усталеним лінгвістичним апаратом як оптимальним для досягнення наукової мети.

Дослідження тексту здійснюється за допомогою різних методів, і кожен із них репрезентує інтегрованість із різними науками. У свою чергу, Ю. Лотман наголошує на необхідності комплексного, цілісного текстового аналізу, інтегрованого зі здобутками літературознавства, філософії, культурології, релігієзнавства тощо².

Тобто цілісний аналіз ідіостиллю письменника можливий лише за умов інтегрованого опису явищ. Але, беручи до уваги дані різних наук, не варто відкидати той факт, що в мовознавчому дослідженні *a priori* надається явищам лінгвістичним. На нашу думку, дослідник має чітко розмежовувати природу аналізованих явищ.

Аналіз ідіостилістики автора ґрунтується насамперед на тлумаченні його художнього мовлення та вивченні головних принципів лексико-семантичної природи явищ, які є присутніми у мовотворчості митця. При цьому системність пізнання ґрунтується на усвідомленні зв'язку мови і мислення, проникненні у формування якісно іншого світовідчуття, що поєднує загальні й індивідуальні, одиничні, особливі ознаки виразності мови.

Лінгвістичні методи дослідження мовної особистості зумовлюють визначення особливостей слововживання, образних парадигм, сформованих навколо ключових понять мовотворчості письменника, слів-символів, встановлення характерних ознак синтаксичного (ширше – граматичного) ладу. Саме вони дають змогу виявити та проаналізувати особливості індивідуального світобачення письменника, що реалізується в його творах.

Художній твір – це індивідуально-неповторна структура, що репрезентує певні стилістичні форми, особливості і тенденції художньої мови, притаманні автору, та відтворює мовні структури,

властиві літературним творам відповідної епохи. Як зазначав відомий мовознавець В.В. Виноградов, “поетичний ідіолект” має вузьке і широке значення. У широкому значенні він включає в себе ідіостиль, тобто сукупність і мовно-виражальних засобів письменника, і мовно-образний світ. У вузькому значенні – це система “індивідуально-естетичного використання притаманних певному періоду розвитку художньої літератури засобів мовного вираження”³.

Художник слова переосмислює життєві реалії через систему мовно-естетичних парадигм, що й визначає його світобачення, систему цінностей, сукупність психологічних особливостей. Характерними з цього погляду є задекларовані естетичні позиції художнього мовлення Юрія Яновського, що пропонуються для аналізу

Світ мистецтва слова – це своєрідне буття з естетично модельованою мовою, це світосприйняття у вербалізованих художніх образах. У словесному образі об’єктивується, усвідомлюється, систематизується сприйняття світу людиною. Однією з основних категорій лінгвістичного світобачення автора, тобто ідіостилю (індивідуального мовлення) письменника є вербалізований образ.

Саме завдяки виченню вербалізованого образу – як системи внутрішньої та зовнішньої форми – створюється загальне уявлення лінгвістичного світобачення автора, що й визначає специфіку його ідіостилю.

Окрім того, „Питання ідіостилю корелюється зі значною мірою загальною проблемою мовної особистості, що потребує лінгвістичного аналізу як синтез мовних характеристик тексту та його психологічної мотивації”⁴. Тобто, мотивація у найширшому своєму розумінні й зумовлює цілісність авторського тексту як мовної рефлексії буття. Саме ідіостиль відображає найсуттєвіші зміни культурно-мовного простору життя народу, адже це насамперед розиток взаємодії загального та індивідуального, вербалізований у відповідних символах, образах тощо.

Відповідно стиль доби завжди впливає на особливості мовотворчості письменника, дозволяє виявити та інтерпретувати індивідуальний творчий пошук. Адже саме система лінгвістичного світобачення дозволяє аналізувати творче начало особистості митця,

виявляти аксіологічні настанови щодо життєвих реалій, вербалізованих у слові.

Літературознавство, культурологія, філософія дають неосяжний, цікавий матеріал лінгвісту. Власне, творчість письменників – це і є джерело дослідження мовного матеріалу. Непересічною постаттю в українському літературознавстві, як і в українському культурному просторі загалом є Юрій Іванович Яновський. Його творчість є вершинним виявом літературних здобутків України початку ХХ ст. Зрозуміло, що й мовотворчість такого багатогранного автора становить надзвичайно цікавий матеріал для дослідження філолога-лінгвіста.

Постать Юрія Яновського завжди перебувала в епіцентрі подій культурного (зрештою, й політичного) життя України, а тому й приваблювала дослідників. Зокрема, в національній філології є надзвичайно багато літературознавчих праць, присвячених дослідженню творчості Юрія Яновського. Серед них можемо назвати праці В. Агєєвої, О. Бабишкіна, О. Білецького, М. Бажана, О. Гончара, Г. Донця, В. Дроб'язка, Н. Загрійчук, О. Килимника, М. Ласло-Куцюк, Ю. Мартича, Т. Масенко, А. Ніковського, В. Панченка, П. Пилиповича, В. Підмогильного, Я. Савченка, І. Семенчука, Ю. Смолича, Л. Старинкевич, А. Тростянецького, Ф. Якубовського, Б. Якутського та ін.

Ідіостиль Юрія Яновського, що витворився в системі мовно-естетичних парадигм I половини ХХ ст. не був предметом спеціального аналізу лінгвістів або ж вивчався в підпорядкуванні літературознавчим завданням. Проте літературна постать Юрія Яновського у розвитку стилістичної увиразненості художнього мовлення становить інтерес передусім дослідників-лінгвістів із погляду індивідуального внеску митця у мовностилістичну природу сучасного поетичного слова, а також мови та стилю в цілому, що дозволяє розглянути динаміку розвитку образного слова в контексті естетичних парадигм I половини ХХ ст.

Науковий пошук зумовлений потребою визначення механізму лексичної неосемантизації слова в досліджуваних текстах Юрія Яновського. Мовотворчість Юрія Яновського відтворює загальні тенденції розвитку художнього слова відповідного періоду, водночас втілюючи специфіку авторського світобачення, що, у свою чергу,

дозволяє простежити взаємозумовленість загального й окремого в функціонально-стильових тенденціях, що не було проаналізовано досі в сучасній українській лінгвістиці.

Можливість пізнання ідіостилістики письменника з урахуванням культурологічного контексту доби і подальшим встановленням спільних, типологічно представлених особливостей розвитку семантики слова є новим і перспективним напрямком світового мовознавства, актуальність якого методологічно об'єктивізована домінантою антропологічності сучасної науки.

Актуальність теми зумовлена потребою з'ясування особливостей домінантних мовно-естетичних парадигм I половини ХХ ст. та місця в мовно-естетичному розвитку національної літературної мови ідіостилістики Юрія Яновського. Лінгвістичний аналіз мовотворчості митця актуалізує в мовознавстві пошукові ідеї щодо онтологічної взаємозалежності мови і творчої свідомості, здатності мови вербалізувати художньо інтерпретований автором світ, дозволяє окреслити природу, структуру і характерні особливості мовно-художньої палітри письменника, її своєрідність і співмірність із процесами розвитку національного художнього слова, що в сукупності визначає перспективу для сучасного мовознавства проблематику.

Мета дослідження – лінгвістичний аналіз ідіостилю Юрія Яновського, що інтерпретується як персоніфікована мовно-художня цілісність в системі словесних та естетичних парадигм першої половини ХХ століття. Обґрунтовується вплив його мовотворчості на активні процеси в українському культурно-лінгвальному просторі, досліджуються джерела формування вербалізованих символів у мовотворчості Юрія Яновського, їх семантична кореляція зі словесною символікою світового та українського письменства.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

– з'ясувати взаємозумовленість і взаємовплив ідіостилю письменника та мовно-художніх пошуків доби, які є співмірними щодо джерел і принципів естетизації художнього слова, прогностичних можливостей розвитку його семантики, символізації значення і впливу на мовну свідомість народу;

- обґрунтувати лінгво-теоретичні засади аналізу ідіостилю письменника як особливої наукової парадигми, що дозволяє узгодити історико-культурну, психологічну, естетичну й мовну пояснювальну здатність авторської мовотворчості;
- проаналізувати характерні риси реалізації мовно-естетичного світобачення у словесній творчості Юрія Яновського;
- опрацювати стилістичну методику аналізу вербалізованих символів у художньому мовленні Юрія Яновського;
- дослідити авторський принцип і системні параметри неосемантизації художнього слова;
- з'ясувати характер впливу авторської мови на тенденції розвитку значення слова в художньому стилі сучасної української літературної мови.
- обґрунтувати мовно-естетичну природу і текстові доміанти слів-символів у вираженні світоглядних та художніх концептів ідіостилю Юрія Яновського як творця української прози I половини ХХ.

Об'єктом дослідження є мовотворчість Юрія Яновського, що є авторською репрезентацією мовно-культурно-філософських трансформацій українського суспільства першої половини ХХ ст.

Предметом дослідження є лексико-семантична та функціонально-стилістична природа авторської мовотворчості, зокрема слів-символів й індивідуальної тропеїстики, що є характерними для ідіостилю Юрія Яновського.

Матеріалом дослідження в дисертації визначено мову творів Юрія Яновського (Яновський Ю.І. Твори: В 5-ти т. – К.: Дніпро, 1982). До аналізу також залучено словники української мови: Словник епітетів української мови / С.П. Бирик, С.Я. Єрмоленко, Л.О. Пустовіт. – К.: Довіра, 1998; Словник української мови: В 11 т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980; Фразеологічний словник української мови. Друге вид.: У 2 кн. / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 1999; та інші, репрезентативні для мовної системи ХХ століття словники України.

Методика дослідження. Комплексний підхід до аналізу мовотворчості Юрія Яновського полягає в застосуванні основних прийомів та засобів інтерпретації вербалізованих мовностилістичних структур, визначенні структурно-семантичних типів тропів та їх

функціональних властивостей. Текстовий матеріал вивчається в основному прийомом контекстного аналізу, представленого методами семантичного моделювання, компонентного аналізу, інтерпретативного спостереження, зіставлення та узагальнення мовновиражальних засобів. Результативним у цьому дослідженні є також метод створення семантичних полів, що є репрезентативним для ідіостилю Юрія Яновського.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в лінгвоукраїністиці ґрунтовно проаналізовано функціонально-стилістичну та семантичну природу авторського стилю Юрія Яновського в системі мовно-естетичних парадигм, що вплинули на оригінальне художнє світобачення митця. Теоретично обґрунтовано і практично реалізовано лінгвокогнітивний підхід, який дозволяє проаналізувати ідіостиль письменника як мовно-естетичний феномен, з'ясувати природу його персоніфікованого світобачення, вербалізованого в тексті. Простежено специфіку мовних образів у творчості Юрія Яновського, їх вплив на семантику слова, тенденції розвитку сучасної української літературної мови. Запропоновано і на новому для лінгвістики матеріалі аргументовано принципи кореляції індивідуально-мовного та естетичного світобачення письменника в аспекті мовно-культурної інтерпретації простору, пов'язаного з особливостями індивідуального світосприймання на тлі культурної доби першої половини ХХ ст.

Теоретичне значення роботи полягає в лінгвістичній розробці актуальних теоретичних питань функціональної стилістики щодо реалізації лінгво-естетичних парадигм в авторському художньому слові як функціональній моделі відображення відповідного культурного, соціального і часового простору. Дисертаційне дослідження актуалізує синкретичний підхід до вивчення ідіостилю письменника, забезпечує релізовані тези про зв'язок мови художніх творів зі світоглядною позицією митця, розкриття системи естетичних та філософських засад через мовотворчість письменника.

¹Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля. – К., 2008. – С. 496; ²Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров: Человек – текст – семиосфера – история /

Тартуский ун-т. – М.: Языки рус. культуры, 1996. – С. 18; ³В.В. Виноградов, Наука о языке художественной литературы и ее задачи. – М.:Изд-во АН СССР, 1958. – С. 40; ⁴Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2001. – С. 384.

О.Є. Борух, асп.

ДЖЕРЕЛА КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ТУРЕЦЬКІЙ МОВАХ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячена аналізу джерел та функціонуванню крилатих висловів в українській та турецькій мовах. Розглядаються основні та нові групи джерел походження.

The article is devoted to analysis of sources and functioning of pithy sayings in Ukrainian and Turkish languages. The main and new sources of pithy words are viewed.

Дослідження будь-якої світової мови розпочинається із вивчення її лексико-фразеологічного складу. Наскільки багатий та різноманітний цей фонд, настільки багатою є і культура самого народу, носія мови. Невід’ємною складовою лексичного запасу мови є крилаті слова.

Останнім часом видається багато різноманітних лексикографічних праць, проводяться дослідження проблеми семантики, структури та функціонування крилатих одиниць. Все це свідчить про інтерес до крилатих слів у світовому та сучасному мовознавстві. Над цією темою працювали такі відомі лінгвісти, як М. С. і М. Г. Ашукіні, Л. П. Дядечко, С. Г. Займовський, А. П. Коваль, В. В. Коптілов, С. В. Максимов, В. М. Мокієнко, С. І. Ожегов, Ю. Є. Прохоров, В. Хлебда, С. Г. Шулежкова та інші.

Проте сьогодні залишаються ще недостатньо вивченими як загально-теоретичні засади, так і проблеми функціонування крилатих слів в окремих мовах. Думки вчених розбігаються навіть щодо визнання їх мовного статусу. Одні науковці стверджують, що крилаті слова є безпосереднім об’єктом вивчення фразеології, інші ж, виходячи із того, що вчення про крилаті слова розвивалось самостійно і має свою більш ніж вікову історію, вбачають сенс у

вивченні крилатих слів за межами фразеології, тобто як окремої науки, та вводять такі терміни на її позначення, як *крилатологія* (С. Г. Шулежкова, 1995 р.) та *ептологія* (Л. П. Дядечко, 2002 р.).

Досліджуючи будь-яке явище, неможливо оминати його походження, адже тільки так ми можемо зрозуміти справжню його суть. Оскільки однією із провідних відмінних рис крилатих слів є саме їхній зв'язок із джерелом, тому цей фактор не може залишатись поза увагою філологів.

Кожний вчений, який працював над визначенням крилатого слова, неодмінно зазначав вагомість його зв'язку з джерелом. Німецький вчений Г. Бюхман, завдяки якому термін *крилаті слова* увійшов у філологічний обіг, писав: „Ein geflügeltes Wort ist ein in weiteren Kreisen des Vaterlandes dauernd angeführter Ausspruch, Ausdruck oder Name, gleichviel welcher Sprache, dessen historischer Urheber oder dessen literarischer Ursprung nachweisbar ist”¹.

Українські вчені А. П. Коваль та В. В. Коптілов трактують термін у бюхманівському дусі: „Крилатими висловами вважаються такі поширені й загальновідомі елементи лексики та фразеології літературної мови, джерело яких може бути встановлене”².

Схожі визначення дають і турецькі лінгвісти. Так, Алі Дерелі пише, що „крилаті слова – це влучні повчальні короткі слова та вирази відомих людей. До них відносяться письменники, державні діячі, командири, пророки, філософи та науковці”³.

С. Г. Шулежкова, досліджуючи крилаті слова у книзі „Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие”, головним чином зосередила свою увагу саме на джерелах цих слів. Зокрема, вона виділяє крилаті вирази фольклорного походження, до яких відносить звороти, взяті з народних казок та байок, притч, сказань, пісень та інших фольклорних жанрів⁴. У словнику А. П. Коваль та В. В. Коптілова „1000 крилатих виразів української літературної мови” знаходимо приклади крилатих висловів фольклорного походження: *бондарівна; живуца вода; Ілля Муромець; пуп землі та інші*. (Однак, зауважимо: у виданні 1975 року автори керувалися іншим підходом, вважаючи, що вислови, які походять з казок, народних пісень та дум, – це „фразеологізми іншого типу; з цієї ж причини знято цитати з народних пісень”)⁵.

Фольклор також послугував джерелом для великої кількості крилатих виразів у турецькій мові. Зокрема, турецькі вчені наголошують на значному впливі народних казок, коліскових, загадок, пісень на розвиток культури мовлення дитини. Добре відомим персонажем багатьох народних казок є *Кель Оглан*, якого можна порівняти з Іваном Дураком з російського фольклору.

У турецькій мові широко вживаються слова комедійного героя Насреддіна Ходжі, який у формі жарту розповідає повчальні історії. Наприклад: *Ya sayı saymasını bilmiyorsun ya da dayak yememişsin* ‘або ти рахувати не вмієш або ти битим не був’. Після даних слів представник турецької нації відразу пригадає усім відому історію про видатного монгольського полководця Тимура.

Найбільшим джерелом крилатих висловів, розповсюджених серед християнських народів, є священна книга християнства Біблія. Релігія завжди відігравала провідну роль у суспільстві. Боже Письмо викладалось у навчальних закладах. Все це сприяло появі цілої низки крилатих слів біблійного походження. Так, в 1991 р. вийшла книга Н. А. Горбачова „Библейские афоризмы”, де зафіксовано аж 700 біблійних крилатих слів та виразів. Російський вчений В. В. Колесов пише, що в російській мові значну частину займають саме біблійські ідіоми та відзначає великий їхній вплив на свідомість росіян. В сучасній російській мові він нараховує близько 800 крилатих слів біблійного походження. Так, широко вживаними є такі слова як *манна небесна, земля необітванна, Кесарю кесарево, Чаша святого Граля* і таке інше⁶.

У турецькому суспільстві, де головною релігією являється мусульманство, джерелом крилатих висловів є Коран, священна книга мусульман. Турецьке населення досить часто використовує у своєму мовленні слова пророка Мухаммеда: *Bir baba çocuğuna güzel hlaktan daha üstün bir miras bırakamaz* ‘немає кращого спадку, який може залишити батько дитині, аніж мораль’; *Zengin, çok mala sahip olana denmez, zengin kalbi olana denir* ‘багатий не той, хто має багато майна, а той, у кого є серце’. Поширеними є також слова, що належать пророку Алі: *Hak, körelmez bir kılıçtır* ‘справедливість – це невидимий меч’; *Cehaletten daha tehlikeli bir hastalık yoktur* ‘немає небезпечнішої хвороби за невігластво’; *Kişi, dilinin eseridir* ‘людина – це витвір мови’.

Поряд із біблеїзмами знаходяться й античні крилаті вирази. Відомо, що внесок античної культури у розвиток людської цивілізації є досить великим. Саме античність значно збагатила літературний фонд української мови. Це, зокрема, пов'язано й з тим, що в середні віки в Україні вивчалися грецька й латинська мови, була поширеною антична література. В українських словниках крилатих висловів неодмінно знаходимо велику кількість слів, які належать античним філософам: *ахіллесова п'ята, троянський кінь, Мислю – значить я існую, спалити кораблі за собою*.

Оскільки історія Туреччини, і зокрема Османської Імперії, тісно переплітається з історією Давньої Греції та Стародавнього Єгипту, сьогодні в сучасній турецькій мові ми можемо спостерігати значну кількість античних крилатих висловів. Стали широковживаними слова багатьох філософів доби античності: *Dinlemeyi bilmedikleri için konuşmayı da bilemezler* ‘через те, що не вміють слухати, не вміють і говорити’; *Aynı ırmağa iki kez girilmze*. ‘двічі в одну річку не ввійдеш’ (Геракліт); *Gerçek bir arkadaş , iki gövdede yaşayan bir ruhtur* ‘справжня дружба – це душа, що живе в двох тілах’ (Арістотель).

Ще одним продуктивним джерелом крилатих виразів є художня література та публіцистика.

Крилатими стали влучні вислови з української літератури як давньої, так і сучасної: *Мертві сорому не ймуть, іду на вас (князь Святослав), конопська відьма (Г. Квітка-Основ'яненко), мертві душі (М. Гоголь), незлим тихим словом, неситий не виоре на дні моря поле; і чужому научайтесь, і свого не цурайтесь, караюсь, мучусь, але... не каюсь (Т. Шевченко), досвітні вогні; той, що греблі рве (Леся Українка), коні не винні (М. Коцюбинський)* та інші.

Те саме можна сказати і про турецьку художню літературу, яка послуговувала джерелом для цілої низки крилатих виразів. Так, у творчості Зія Паші можна знайти велику кількість виразів, які згодом стали крилатими: *Ainesi iştir kişinin lafına bakılmaz* ‘дзеркало не відображає людських вчинків’; *Zerdüz palan vursan eşek yine eşektir*. ‘яке б сідло не повісив, осел залишається ослом’.

Існують і такі слова, які з роками стали крилатими, але автор яких забувся. Наприклад, мало хто знає, що такі слова, як: *Mecliste arif ol, kelamı dinle, El iki söylerse, sen de bir söyle* ‘будь головним у

меджлісі, дотримуйся Корану, коли рука скаже два, ти скажи один - належать не до народної творчості, а творчості Караджаоглану.

Широко вживаються слова не лише вітчизняних авторів, але і зарубіжних. Це спостерігаємо як в українській, так і в турецькій мовах. Частіш за все крилатими стають слова всесвітньо відомих людей. Так, і в українському і в турецькому суспільствах часто вживають слова Віктора Гюго, Байрона, Пушкіна, Бальзака, Шекспіра та багатьох інших.

Проте у розповсюдженні тих чи інших слів **суттєву** роль відіграє історичний та географічний фактори. Так, в Україні найбільш відомими та широкоживаними є крилаті вислови російських авторів. На розвиток Туреччини значний вплив мали арабські країни, тому тут найбільш знаними є слова та вирази, що належать арабським митцям.

Сьогодні, з розвитком засобів масової інформації, все більше з'являється крилатих слів із художніх фільмів, телесеріалів, реклами, популярних пісень. Загальновідомими стають слова улюблених героїв та назви телепередач і телесеріалів: *Багаті теж плачуть, просто Марія, рабіня Ізаура, про це, що де коли.*

З появою на телебаченні та радіо реклами, як пише Л. П. Дядечко, „наиболее продуктивным источником крылатых слов и выражений стали рекламные тексты и политическая риторика”. Наприклад: *нове покоління вибирає пенсі, солодка парочка* та ін.

Процес розповсюдження телетекстів не оминув і турецьке суспільство. Надзвичайною популярністю користуються телесеріали, назви яких стали крилатими. Наприклад: *yabancı damat 'іноземний зять'*. Імена головних героїв втілюють усі притаманні їм якості: Meraklı Melahat ‘головний герой телесеріалу Perihan abla, який усоблює допитливу людину’, Сеуаг ‘головний герой відомого телесеріалу Даллас, що усоблює багату, ненаситну, егоїстичну людину’.

Таким чином, переліки джерел крилатих слів турецької та української мов загалом збігаються, але наповнення відповідних рубрик конкретними висловами характеризується національною забарвленістю.

¹Büchmann G. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz der deutschen Volkes. Berlin: Haude und Spener, 1905. – S. XXVI. ²Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми. Літературні цитати. Образні вирази. – Київ.: Вища школа, 1975. – С. 3. ³Ali Dereli. Deyimler sözlüğü. – Salan yayınları, 1990. – 7 S. Переклад – О. Б. ⁴Шулежкова С. Г. Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие. – М.: «Азбуковник», 2001. – С. 40. ⁵Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті слова – важливий стилістичний засіб / Українська мова і література в школі. – 1964. – №7. – С. 29–39. ⁶Колесов В. В. Славянорусский и церковнославянский в древних переводах Евангелия // Переводы Библии и их значение в развитии духовной культуры славян: Материалы международной Библейской конференции, посвященной 75-летию Русской Библейской комиссии. – СПб.: Изд-во СПб-го ун-та, 1994. – С. 23 -30. ⁷Коваль А. П., Коптілов В. В. 1000 крилатих виразів української літературної мови. Афоризми. Літературні цитати. Образні вирази. – Київ: Наукова думка, 1964. – 671 с. ⁸Дядечко Л. П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность: Монографія. – ИПЦ „Киевский университет”, 2002. – 294с. ⁹Райхштейн А.Д. Немецкие устойчивые фразы. – М.: Просвещение, 1971. – 184 с. ¹⁰Nail Tan Türkçe'nin oyalari: Divan ve halk edebiyatımızda laedri ve ölçülü sözler // Folklor araştırmaları kurumu yayınları. – № 24. 80 s. ¹⁰Дядечко Л. П. Крылатый слова звук, или Русская эпителигия: Учебное пособие. – 2-е изд. – Киев: ООО «Изд. дом „Аванпостприм”», 2007. – 336 с.

Г. М. Воскобойник, асп.

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗООЛОГІЧНОЇ СИСТЕМАТИКИ ТА НОМЕНКЛАТУРИ

Робота зосереджена на викладі основних теоритичних положень зоологічної систематики та номенклатури, з метою знайомства з ними фахівців неспеціальних галузей науки і полегшення роботи у даній сфері.

The article deals with the main theoretical grounds of the zoological systematics and nomenclature.

Зоологічна систематика ([дав.-гр.](#) ή συστηματική — упорядкування) слугує, перш за все, для відображення загальної

системи тваринного світу та положення у ній кожного виду, а отже і кожної окремої особини, що належить до певного виду. Існування близько одного з половиною мільйону видів тварин вимагає їх класифікації, систематизації, тобто об'єднання і розподілу по окремих групах за подібністю і відмінністю між ними, причому одні – менші групи, об'єднуються у більші, а ті у ще більші. І навпаки, так само можна сказати, що найбільші групи видів розділяються на менші, а ті на ще менші і так далі. У класифікації це називається принципом ієрархії, яка відображає різні ступені градації подібності як вияву спорідненості окремих видів між собою або відмінності. Без такої класифікації було б складно, врешті неможливо, розібратися у величезній кількості окремих об'єктів, а відповідно і їх назв.

Класифікація в більшій чи меншій мірі застосовується в усіх галузях знань і є відображенням універсальної особливості людського розуму, його схильності до систематизації набутих відомостей, що полегшує та оптимізує оперування ними. Для біології, з її близько двома мільйонами видів, які потрібно розрізнити і характеризувати, систематика набуває особливо важливого значення, через що вона виокремилась в самостійну галузь поряд з морфологією, фізіологією, палеонтологією. “Систематика потрібна перш за все тому що вона зводить в систему різноманіття живого і дає можливість легко знаходити в цій системі місце для нового факту”¹.

Наприклад, такі дуже подібні між собою **види**, як домашня собака, вовк, шакал, койот, тощо, розрізняючись лише досить незначними ознаками і маючи дуже багато спільного, об'єднуються в один **рід** *Canis*, який разом з родами *Vulpes* (лисиця), *Alopex* (песець) та кількома іншими об'єднуються в **родину** собачі (*Canidae*). Далі родини собачі, котячі, ведмежі, гієнові тощо разом складають **ряд** хижаків, який разом з іншими рядами (наприклад гризуни, китоподібні, примати) складає **клас** звірів, або ссавців. Загальновідомі класи – звіри, птахи, плазуни, земноводні та риби, разом із кількома іншими об'єднуються у **тип** хордових. Кілька десятків типів складають **царство** тварин, до якого належить і вид людина розумна (*Homo sapiens*). Відомі ще царства рослин, грибів, бактерій, тощо. Таким чином кожен вид належить до певного роду, родини, ряду, класу, типу та царства.

Крім перелічених основних таксономічних категорій існує ще низка проміжних, додаткових, наприклад підцарство, надтип, інфраклас, триба, секція та багато інших. Наприклад, людина розумна належить до **роду** – людина (*Homo*), **родини** – гомініди (*Hominidae*), **ряду** – примати (*Primates*), **підкласу** – плацентарні, або вищі звірі (*Eutheria*); **клас** – савці (*Mammalia*); **надкласу** – щелепні (*Gnathostomata*); **підтипу** – черепні (*Craniata*); **типу** – хордові (*Chordata*); **царства** – тварин (*Metazoa*); **надцарства** – ядерні (*Eukaryota*). Чим вище ранг таксону, тим більш різноманітні види з все меншою кількістю спільних рис в ньому об'єднуються.

Відображення систематики у всіх її тонкощах і має забезпечувати номенклатура, принципи якої постійно уточнюються і удосконалюються. Роль номенклатури зводиться до позначення цих таксономічних категорій для полегшення спілкування між біологами. Ми не можемо розмовляти про предмети, які не мають назви. **Номенклатура** - це система назв, точніше це сукупність усіх таксономічних назв об'єктів. Термін цей походить від латинських слів *nomen, inis* n – ім'я, назва і *calare* – називати, у буквальному перекладі “номенклатура” означає “називання по імені”. Таким чином, номенклатура являє собою “язык” зоології, а правила номенклатури – її граматику².

Офіційною мовою біологічної номенклатури, тобто біномінальних назв видів, їх підрозділів та всіх таксономічних груп будь-якого рангу є латинська. Загальні норми, принципи та граматичні особливості у назвах таксонів окремих рангів регламентуються низкою Міжнародних номенклатурних кодексів. Оскільки в даній роботі розглядаються назви тварин, то взято Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури (далі – МКЗН)³.

Поряд з власне латинськими у номенклатурі використовуються також слова, що походять з інших мов, зокрема різних сучасних. Особливо ж велику частку складають слова грецького походження. Їх латинізація здійснювалась за певними досить сталими правилами.

Назва кожного виду складається з двох слів: першого – назви роду і другого – власне видової назви – **принцип бінарної номенклатури**, впровадженої Карлом Ліннеєм для тварин вперше в 1758 р. Перший компонент (назва роду) завжди

починається з великої літери, тоді як другий — з маленької (*Homo sapiens* – людина розумна), навіть коли він походить від власного імені, наприклад: *Hybomitra schineri* (Гібомітра Шінера), *Hybomitra muehlfeldi* (Г. Мюльфельда), *Tabanus smirnovi* (Гедзь Смирнова). Слід зауважити, що це за сучасними вимогами, [Карл Лінней](#) завжди починав з великої літери виду, і до початку [XX століття](#) було звичайно починати з великої літери видової назви, якщо він був заснований на власному імені.

Повне та повністю коректне наукове видове ім'я за сучасними правилами має також влючати прізвище автора, що першим описав даний вид, та рік опису (*Chrysops pictus*, Meigen, 1820, Пістряк оздоблений); але ці відомості в науковій літературі не завжди наводяться.

Наукова назва повинна бути написана повністю, коли використовується вперше, або, коли декілька видів такого ж роду вносяться в список, обговорюються або згадані в тій же роботі. Назва роду може бути скорочена до однієї чи двох літер, наприклад *S. lupus* замість *Canis lupus*. Як зазначають Г.Н. Горностаєв з співавторами, правила на цей випадок ніде не сформульовані, через що виникає різноманітність скорочень⁴. Для запобігання цього вони пропонують в усіх випадках залишати позначення першого звука родової назви. Це стосується насамперед слів грецького походження, що містять голосні дифтонги (найпоширеніші з яких **ae**, **oe**, **eu**, **au**), та приголосні, що при латинізації передається диграфами (*ch*, *ph*, *rh*, *th*, *ps*). У деяких запозиченнях з сучасних мов для передачі шиплячих може використовуватись і понад дві літери (*Schoenbaueria pusilla* – *Sch. pusilla*).

Варто вказати, що МКЗН, крім загальних принципів номенклатури, визначає особливі правила для назв кожного таксономічного рангу чи певної їх групи. Особливо ретельно ці правила розроблені для назв родового та видового рівнів. Вони стосуються, зокрема, належності до певної частини мови, граматичного роду, відмінків, закінчень, узгодження видової назви з родовою, тощо.

Більшість родин поділяється на **підродини**, які не розглядаються, оскільки їх виділення не усталене, а назви є похідними від назв родів. Варто вказати лише, що для всіх родин

тваринного царства використовується формант *-idae*, а для підродин *-inae*, так само як для вище наведених назв надродин *-oidea*.

Кожна родина звичайно включає певну кількість **родів**. У деяких випадках роди поділяються на **підроди**, яким інші автори можуть надавати статус окремого роду, тому для назв родів і підродів МКЗН встановлює єдині, спільні правила утворення та вживання (назви родової групи)⁵. Назви родів і підродів завжди є іменниками, або субстантивованими прикметниками в називному відмінку однини⁶.

Власне, **видова назва**, тобто друге слово видового біномену в одних випадках узгоджується з родовою назвою за всіма граматичними параметрами (рід, число, відмінок), а в інших цього може й не бути. За регламентацією МКЗН вона може бути іменником, прикметником чи дієприкметником, стояти у називному чи родовому відмінку. Це ж стосується і назв підвидів встановлення яких взагалі не обов'язкове.

Крім єдиної офіційної валідної назви можуть існувати кілька її синонімів. За визначенням МКЗН “**синонім** – кожна з двох [чи] декількох назв однакового рангу, уживаних на означення одного й того ж таксона”⁷, така зворотність суперечить не лише суті тлумачення синонімів Кодексом, але також і деяким конкретним випадкам слововживання, коли назва як синонім протиставляється назві валідній, напр. у статтях 50.7 та 67.12⁸. Тому видається доцільним застосовувати термін “синонім” лише до інших, тобто невалідних назв, причому саме у співвіднесенні їх до назви валідної, але не одна до одної, і головне – не навпаки, тобто сказати про валідну назву – просто “синонім” видається не коректним. Наприклад, для виду *Colletes marginatus*⁹ саме ця назва є єдиною валідною, а інші чотири назви цього виду є синоніми, що відрізняються своїми видовими компонентами (епітетами), а саме *C. floralis*, *C. balteata*, *C. thomsoni*, *C. sierrensis*.

Для кращого розуміння співвідношення валідної назви з її синонімами наведено тлумачення вищезгаданої валідної назви з її синонімів. Отож, *Colletes marginatus* Smith, 1846 (К. облямований) – лат. *marginatus*, а, um “окаймленный, отороченный”¹⁰. Підставою для надання назви ймовірно була ознака вказана в описі: “ виски ... зверху по задньому краю **окантовані** гострим вузьким ребром”¹¹.

C. floralis, Eversmann, 1852. Повних відповідників видової назви у латинських словниках знайдено два, з однаковими для обох вихідним – *flos, oris m* – квітка, цвіт і формантом приналежності *-alis*¹². Одне з них *floralis, is, e* – “прицветный, относящийся к цветку”¹³ утворено безпосередньо. Інше – *Floralis, e*, як прикметник до *Flora, ae f* – римська богиня квітів і весни¹⁴, що саме походить від *flos*¹⁵. Мотивування назви можливе за обома варіантами, але перший видається природнішим через зв’язок з квітами, втім властивий бджолам взагалі. Повноцінне ж тлумачення назви можливе лише за описом виду, якому вона надавалась первинно, але такий в Україні не відомий і у монографії Г.З. Осичнюк відсутній, у Я. Носкевича ж, де він представлений, відомостей з екології не наводиться¹⁶. Синонімія ж тут ймовірно є наслідком невірної визначення, а тлумачення за особливостями стороннього об’єкту взагалі недоречне.

C. balteata, Thomson, 1872, цей синонім трапляється у даному роді чотири рази, ймовірно також результат невірної визначення (утворено від лат. *balteus, i m* – кайма, полоска; пояс¹⁷ з доданням форманта наявності ознаки *-atus*¹⁸, тобто смугаста) і вказує на посмугованість, зумовлену вершинними перев’язями тергітів черевця, тобто ґрунтується на іншій особливості об’єкту ніж валідна назва.

C. thomsoni Alfken, 1899 – від прізвища автора (Thomson) попередньої назви цього виду.

C. sierrensis, Frey-Gessner 1899, від іспанського *sierra* – гірське пасмо з доданням лат. форманта *-ensis*, який вказує на місце¹⁹, і перекладається – **гірський**. Вид, для якого ця назва валідна описаний тим же автором зі Швейцарії, країни переважно гірської, що пояснює зміст назви, але залишає питання відносно вибору мови (іспанська відсутня у Швейцарії); втім це слово є і у французькій, одній з чотирьох державних мов.

Всі вони у номенклатурному розумінні є синонімами валідної назви (*Colletes marginatus*), оскільки відносяться до того самого об’єкту (виду), тобто мають одне й те ж означуване, денотат, але виходячи з тлумачення назв ці назви віддалені як за формою, так і за змістом.

Отже, розгляд загальних теоретичних положень зоологічної систематики та номенклатури відкриває ряд лінгвістичних питань у

різних напрямках мовознавства, а робота у цій сфері лінгвістів має практичне застосування для зоологів чи біологів у цілому.

¹Зенкевич Л.А., Полянський Ю.И. Введение. Система животного мира. // Жизнь животных, 2-е изд. М.: Просвещение, 1987. С.6-9.; ²Майр Э., Линсли Э., Юзингер Р. Методы и принципы зоологической систематики. М.: Изд-во иностр. литерат., 1956. – С. 225.; ³Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури. Вид. 4-е. Київ: Бібліотека офіційних видань, 2003. – 176 с.; ⁴Горностаев Г.Н., Забинкова Н.Н., Каден Н.Н. Латинские названия животных и растений. [М.]: Изд-во Моск. ун-та, 1974. – С. 13.; ⁵Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури. Знач. праця. – С. 48-49.; ⁶Горностаев Г.Н., Забинкова Н.Н., Каден Н.Н. Указ. раб. – С. 46-47.; ⁷Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури. Знач. праця. – С. 121. ⁸Там само. – С. 96 і 113.; ⁹Осичнюк Г.З. Фауна України. т. 12. Бджолині. вип.4 Бджоли-колетиди. Київ: Наук. думка, 1970, С. 76.; ¹⁰Забинкова Н.Н., Кирпичников М.Э. Справочное пособие по систематике высших растений. Вып. 2. Латинско-русский словарь для ботаников. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1957, – С. 141.; ¹¹Осичнюк Г.З. Знач. праця. – С.76-77.; ¹²Соболевский С.И. Грамматика латинского языка. Ч. 1 (теоретическая) Морфология и синтаксис. М.: Изд-во литерат. на иностр. языках, 1950. По: М.: Лист Нью, 2003. – С. 122.; ¹³Забинкова Н.Н., Кирпичников М.Э. Указ. раб. – С. 96.; ¹⁴Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. Изд. 3, исправл. – М.: Русский язык, 1986. – С. 330. ¹⁵Краткий латинско-русский словарь. – М.: Гос. Изд-во иностр. и национ. словарей, 1941. – С. 616.; ¹⁶Noskiewicz J. Die Palearktischen Colletes-arten. // Prace Naukowe Wydawnictwo Towarzystwa Nauk. we Lwowe, 1936, t. 3, dzial 2. S. 437 – 442.; ¹⁷Дворецкий И.Х. Указ. раб. ¹⁸Соболевский С.И. Указ. раб. – С. 120.; ¹⁹Там само. – С. 122.

Список умовних скорочень

МКЗН – Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури. Вид. 4-е. Київ: Бібліотека офіційних видань, 2003. – 176 с.

Й.Д. Джонг, асп.

ТЕРМІНИ НАВЧАЛЬНИЙ СЛОВНИК/УЧЕБНИЙ СЛОВАРЬ ТА LEARNER'S DICTIONARY В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Стаття присвячена теоретичним підходам до питання кореляції термінів навчальний словник – учебный словарь – learner's dictionary в сучасній лексикографії.

This article provides theoretical approaches to correlation of the terms “навчальний словник”, “учебный словарь” and “learner's dictionary” in modern lexicography.

У кожній країні є своя лексикографічна традиція. Тому цілком природно, що кожний лексикографічний світ має різне відношення до певного типу словника. Так само по-різному національні лексикографічні школи й окремі дослідники дають визначення та характеристику *навчальному словнику*. Перспективно і доцільно, отже, проаналізувати наукові підходи до цього типу словника в українській, російській та англійській лексикографічних традиціях, і таким чином зацентувати увагу на проблемах, які виникають через незбіг між розумінням сутності *навчального словника*.

Український мовознавець В.Перебийніс визначає *навчальний словник* як “словник короткий, вузького призначення, добре структурований, простий за будовою, щоб забезпечити ефективність його використання учнями чи студентами, які не набули ще міцних навичок користування словником”¹. В іншій праці, написаній нею зі співавтором, підтримується вже наведене визначення і підкреслюється: “Реєстр навчального словника повинен включати невелику кількість слів... Основу реєстру навчального словника становить лексичний мінімум, який відповідає програмі даного етапу навчання й відібраний на основі аналізу частотних словників. Найбільш доцільним вважається створення серії концентрично організованих словників”².

Над *учебным словарем*, яким є російський еквівалент до *навчального словника*, та *учебной лексикографией* працювали і

працюють багато російських лінгвістів. Після перегляду теоретичних і практичних напрямів в галузі *учебной лексикографии*, Е. Ятасва зазначає: “Проведений нами аналіз наукових досліджень щодо змісту даної (навчальної – Дж. Й.) функції *учебных словарей* виявив відсутність її єдиного розуміння”³. Додамо, не існує також єдиного розуміння самого поняття *учебного словаря*.

Якщо узагальнити, то спостерігаються два різних погляди на проблему: деякі вчені дотримуються думки про необхідність обмеження понятійного обсягу словника, а інші – ні.

До першої групи належать такі вчені, як, наприклад, П. Денісов, Л. Новіков, Н. Сукаленко та ін. На думку П. Денісова, *учебный словарь* – це “лише такий словник, у якому мінімальна лексична система, що складає його реєстр слів, у стані виконати 4 функції: навчальну, довідкову, нормативну і систематизуючу”⁴.

У статті “Учебная лексикография и ее задачи” Л. Новіков характеризує специфіку *учебной лексикографии*, як “лексикографії менших форм та більшої навчальної спрямованості”⁵. У наведеній статті він пише: “найхарактернішими особливостями реєстру словника *учебного словаря* є його мінімізація та компресія”⁶.

Солідаризований із таким визначенням, Н. Сукаленко зазначає: “Призначення *учебного словаря* – подати відомості не тільки про значення слова, а і про його вживання, сполучуваність, граматичні та стилістичні характеристики і та ін. У реєстр такого словника повинні бути включені лише найуживаніші слова в їх найпоширеніших значеннях”⁷.

Таким чином, як бачимо, що визначення В. Перебийніс орієнтоване саме на такий погляд.

Водночас, на думку В. Морковкіна, цитовану в праці Е. Ятасвої, “*учебным словарем* називається лексикографічний твір будь-якого жанру й обсягу, спеціально призначений для подання допомоги у вивченні мови як засобу передачі своїх і сприйняття чужих інформаційних станів”⁸.

Узявши до уваги вищенаведене, зосередимо увагу на іншому аспекті проблеми.

Термін *learner's dictionary*, що переважно використовується в англomовному середовищі (паралельні термінопозначення – *learners' dictionary* та *learner dictionary*), є еквівалентом до *навчального*

словника/учебного словаря. Зокрема, О. Карпова в “Англо-русском глоссарии лексикографических терминов” перекладає термін “*learner’s dictionary/pedagogical dictionary*” як “учебный словарь” без будь-яких коментарів⁹. Оскільки для термінів, до яких автор цього глосарія не знайшла абсолютних еквівалентів, подається в дужках або додаткова інформація, або тлумачення, це опосередковано свідчить, що вона вважає ці терміни понятійними аналогами.

Ототожнювання *learner’s dictionary* з навчальним словником/учебным словарем спостерігається ще в низці статей. Наприклад, аналізуючи “The Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English”, В. Косолапов користувався терміном *навчальний словник* без жодних застережень¹⁰. В. Ощепкова також представляє “Macmillan English Dictionary” як “одномовний *учебный словарь* англійської мови”¹¹.

Зосередимо увагу на тому, як визначається термін *learner’s dictionary* в англійській лексикографії. “Glossary of terms in lexicography and dictionary research” Р. Гартмана подає, зокрема, таке тлумачення:

Learner’s dictionary: Педагогічний словник, спеціально зорієнтований на не-носіїв мови, як, наприклад, одномовний словник з англійської мови для учнів порівняно підвищеного рівня*.

У свою чергу *pedagogical dictionary* визначається так:

Pedagogical dictionary: Словник чи довідкова книга, що призначені для практичних довідкових потреб та умінь учнів**.

Відтак бачимо, що, наведене визначення посутнісно не відрізняється від формулювання В. Морковкіна, і що Р. Гартман і В. Перебийніс по-різному визначають адресата словника: по-перше, В. Перебийніс вважає основним завданням *навчальної лексикографії* – “лексикографічне забезпечення вивчення мови, як іноземної, так і

* A pedagogical dictionary aimed especially at non-native language learners, e.g. a monolingual dictionary for relatively advanced students of English¹².

** A dictionary or other reference work designed for the practical reference needs and skills of (language) learners¹³.

рідної”¹⁴. Проте Р. Гартман, на відміну від В. Перебийніс, чітко пише, що *learner's dictionary* укладається для не-носіїв мови, тобто для іноземців. А отже, вони по-різному визначають стосунок до мови адресата. На нашу думку, ця різниця є незначною, оскільки тут немає принципової суперечності, йдеться лише про уточнення щодо адресата.

Однак, і це вже інший аспект, вони по-різному визначають рівень знання мови адресатом. Р. Гартман цього рівня не обмежує. Проте він бере за основу одномовний словник для учнів підвищеного рівня. А для користування такими словниками, як П. Богаард правильно пише, порівнюючи 4 *learner's dictionaries* із англійської мови (“Collins Cobuild English Dictionary”, “Longman Dictionary of Contemporary English”, “Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English” та “Cambridge International Dictionary of English”), “користувачі повинні відповідати певному ступеню вивчення мови”, “оскільки всі ці словники, про які йдеться мова, є одномовними”¹⁵. Звичайно цей приклад не є підставою для твердження, що Р. Гартман ставиться до учнів підвищеного рівня як єдиного адресата *learner's dictionary*.

На відміну від Р. Гартмана, В. Перебийніс обмежує рівень знання адресата. Для неї користувачі *навчального словника*, як вже сказано, “не набули ще міцних навичок користування словником”¹. Відповідно і Н. Сукаленко стверджує, як цитовано вище, що “у реєстр такого словника повинні бути включені лише найуживаніші слова в їх найпоширеніших значеннях”⁷. Таке твердження, на нашу думку, цілком логічне та правильне за умови, що визначення адресата також є точним й аргументованим.

Зосередимося й на іншому аспекті: йдеться про визначення *learner's dictionary* у деяких дослідників, як, наприклад, у Дж. Гампера та Дж. Кнаппа. На їхню думку, “найбільші *learner's dictionaries* на сьогоднішній день є одномовними”¹⁶. Хоча важко знайти однозначне визначення у працях інших лексикографів, які працюють над *learner's dictionary*. Більша частина з них, очевидно, співчуває таким визначенням. Підставою для такого припущення служить те, що у назвах багатьох праць використано термін *learner's dictionary*, а реально мова йде лише про одномовний *learner's dictionary* (Див., наприклад, Р. Stevens¹⁷, Т. Herbst¹⁸ та ін.).

На нашу думку, таке сприйняття поняття *learner's dictionary* є занадто обмеженим. Наведена позиція або не дозволяє визнати як самодостатній двомовний *learner's dictionary*, або вважає його лише побічним продуктом лексикографічної праці. І це є тенденція, що поширена в усьому лексикографічному світі: “Більшість металексикографічної літератури зосереджується цілком на одномовних словниках, і вельми часто одномовна лексикографія вважається самою лексикографією”¹⁹. Однак, на наш погляд, оскільки різні типи лексикографічної діяльності суттєво відрізняються один від одного, треба чітко вказувати, з якою з них пов’язана кожна лексикографічна праця.

До того ж, таке розуміння акцентує увагу лише на словниках, у назвах яких та/або передмовах використувано термін *learner's dictionary*. До речі, наголосимо, що термін *learner's dictionary* вказано і в назвах цілого ряду одномовних англійських *learner's dictionary*. Вочевидь із огляду на практичну потребу: авторам-лексикографам такого типу словника потрібно вказувати на адресата: для кого словник призначений – чи для англомовних користувачів, чи для носіїв англійської мови. Можливим є пояснення: якщо у лексикографа не виникає потреби називати адресата в титулі словника, то можна не використувати термін *learner's dictionary*. Іншими словами, цілком можливим є існування *learner's dictionary*, який не іменує себе як *learner's dictionary*.

У цьому випадку варто згадати твердження В. Гака про те, що в теоретичному аспекті *учебная лексикография* вважається молодого галуззю, однак у практичному плані вона є найдавнішою галуззю лексикографії²⁰, хоча ми ще й не дійшли до висновку щодо збігу і незбігу між поняттями *учебного словаря* та *learner's dictionary*. І в цьому випадку ми можемо бачити спільність із широким визначення до *learner's dictionary* Р. Гартмана.

При визначенні терміна *learner's dictionary* очевидно, що обсяг реєстру слів не відіграє суттєвої ролі. Звичайно проблеми, пов’язані з відбором лексики, посідають особливе місце для методики укладання будь-яких словників. Проте такі проблеми не мають специфіки, що відрізняє *learner's dictionary* від іншого типу словників, хоча остаточною у підсумку і є сам реєстр слів.

На наш погляд, причиною такого широкого понятійного визначення є наступне: 1) Широкий загал тих, хто вивчає англійську мову, різноманітні сфери їх фахової зацікавленості, що призводить до труднощів у класифікації рівня учнівських знань. Відповідно, строго обмежений реєстр слів та обмежена кількість значень можуть не задовольняти потреби учнів, і не враховувати рівня володіння ними мовою. 2) Не можна скваліфікувати абсолютно нові жанри словників, включаючи зокрема напів-двомовний словник, із точки зору традиційної лексикографії. Прогностично можна твердити про появу нових жанрів словників, яких не існує на даний момент і про які навіть не можна говорити в найближчій перспективі. 3) Тракткування поняття *learner's dictionary* постійно змінюється. Наприклад, Р. Гартман представляє нову тенденцію у двомовній лексикографії, що потрактовується ним “педагогічно перероблений загальний двомовний словник для різних рівнів досвідченості, з початкового-проміжного до підвищеного рівня учнів”²¹.

Зосередимось однак на *навчальному словнику/учебном словаре*. Відомо, що кожна лексикографічна праця має різне відношення до певного поняття. Зважаючи на сказане, не мало б бути жодної проблеми у зв'язку з різним тлумаченням підходів. А в дійсності існують певні проблеми. Зосередимось на них.

Відповідно до розуміння поняття *навчального словника*, В. Перебийніс та Т. Бобкова описують “п’ять типів *навчальних словників*: 1) лексичного мінімуму, який спрямований на відбір лексики для певного етапу навчання; 2) тлумачених і перекладних навчальних словниках, які направлені на активізацію лексики, що вивчається; 3) словниках труднощів слововживання; 4) словниках сполучуваності, що надають інформацію про найчастотніші словосполучення; 5) лексичних і граматичних довідниках та коментарях”²².

На нашу думку, в цьому випадку нелогічно застосовано різні критерії: для першого типу вживається критерій обсягу, а для другого – критерій метамови. У рамках наведеної типології не можна пояснити всіх типів *навчальних словників*. Якщо автори зараховують до *навчальних* лише *навчальні словники-мінімуми*, то треба було виділити типи: 1) тлумачні навчальні словники-мінімуми;

2) перекладні навчальні словники-мінімуми. Таким чином, проблема існує на мотиваційному внутрішньому рівні.

Ще важливішою є проблема зовнішнього рівня. Тому що “ресстр *навчального словника* повинен включати невелику кількість слів”, і “словникова стаття *навчального словника* повинна бути короткою... найуживаніші значення слова доцільно відбирати на основі аналізу семантичних частотних словників”². За таким визначенням, словники, які охоплюють 1200 сторінок (The Advanced Learner’s Dictionary of Current English) та 1600 (Longman Wordwise Dictionary for Pre-intermediate to Intermediate Learners) знаходяться поза межею наведеного визначення, хоча названі два словники представлені як лексикографія для *learners* у самих титулах словників.

У зв’язку з такими проблемами, на нашу думку, є два різних способи вирішення питання. Перший варіант – підхід до терміна *навчального словника* з точки зору В. Морковкіна. Доцільним буде повторити його слова: “*учебным словарем* називається лексикографічний твір будь-якого жанру й обсягу, спеціально призначений для подання допомоги у вивченні мови як засобу передачі своїх і сприйняття чужих інформаційних станів”⁸. Для вужчого розуміння питання треба визначити навчальний словник-мінімум як один із типів навчальних словників.

Однак, якщо підтримати точку зору П. Денісова та ін., перед нами виникає потреба створити ще один термін та визначити поняття, щоб пояснити такі спеціальні типи словників, які сьогодні лексикографами не пояснені. Це питання потребує серйозного обговорення сучасними лексикографами.

На нашу думку, варто звертати увагу на характеристику *учебной лексикографии* Л. Новіковим як “лексикографії менших форм та більшої навчальної спрямованості”⁵. Наголосимо, що в цій статті автор обмежує поняття *учебного словаря* лише на рівні словника-мінімуму. Проте, коли ми зосереджуємося на його останніх аргументаційних характеристиках, водночас бачимо можливість іншого, більш широкого трактування. Тому що, *навчальний словник/учебный словарь* призначений для не-носіїв мови, виправдовує характеристику “менші форми”. А отже, “більша

навчальна спрямованість” може трактуватися як ознака будь-яких словників, орієнтованих на користувача, тобто того, хто вивчає мову.

¹Перебийніс В.І. Теорія і практика укладання навчальних словників // Вісник Житомирськ. держ. ун-ту. – Житомир, 2004. – Вип. 17. – С. 73; ²Перебийніс В.І., Бобкова Т.В. Типологія навчальних словників // Вісник Житомирськ. держ. ун-ту. – Житомир, 2008. – Вип. 38. – С. 81; ³Ятаева Е.В. Определение и функциональная направленность учебного словаря: анализ существующих исследований // Language and Literature. – Тюмень, 2007. – Режим доступа до статті: <http://frgf.utmn.ru/mag/22/52>; ⁴Денисов П.Н. Лексика русского языка и принципы ее описания. – М., 1980. – С. 209; ⁵Новиков Л.А. Учебная лексикография и ее задачи // Вопросы учебной лексикографии / [под ред. П.Н. Денисова и Л.А. Новикова]. – М., 1969. – С. 11; ⁶Там само. – С. 5; ⁷Сукаленко Н.И. Двухязычные словари и вопросы перевода. – Х., 1976. – С. 33; ⁸Ятаева Е.В. Указ. раб.; ⁹Карпова О.М. Лексикографическая терминология и ее описания // Вестник ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация. – Воронеж, 2001. – №2. – С. 130; ¹⁰Косолапов В.І. Про прогрес у лексикографії (за матеріалами різних видань словника англійської мови Хорнбі) // Вісник Житомирськ. держ. ун-ту імені Івана Франка. – Житомир, 2004. – Вип. 17. – С. 155-156; ¹¹Ощепкова В.В. Macmillan English Dictionary (MED) – одноязычный учебный словарь английского языка (продвинутый уровень) // Иностранные языки в школе. – М., 2003. – №5. – С. 124-125; ¹²Hartmann R.R.K. Teaching and researching: Lexicography. – Harlow, 2001. – P. 175; ¹³ Там само. – С. 177; ¹⁴Перебийніс В.І. Знач. праця. – С. 73; ¹⁵Bogaards P. Special feature: Dictionaries for learners of English // International Journal of Lexicography. – Oxford, 1996. – №4. – P. 278; ¹⁶Gamper J., Knapp J. Towards an adaptive learners' dictionary // Lecture note in computer science. – Berlin; Heidelberg, 2000. – vol. 1892. – P. 311; ¹⁷Stevens P. The effectiveness of learner's dictionaries // Studies in Lexicography / [ed. by R. Burchfield]. – Oxford, 1987. – P. 76-93; ¹⁸Herbst. T. On the way to the perfect learners' dictionary: a first comparison of OALD5, LDOCE3, COBUILD2 and CIDE // International Journal of Lexicography. – Oxford, 1996. – №4. – P. 321-357; ¹⁹Piotrowski T. Problems in bilingual lexicography. – Wrocław, 1994. – P. 9; ²⁰Гак В.Г. О некоторых закономерностях развития лексикографии (учебная и общая лексикография в историческом аспекте) // Актуальные проблемы учебной лексикографии / [Сост. В.А. Редькин]. – М., 1977. – С. 11; ²¹Hartmann R.R.K. Знач. праця. – С. 76; ²²Перебийніс В.І., Бобкова Т.В. Знач. праця. – С. 81.

АСПЕКТОЛОГІЯ ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

О.І. Ніка, к. філол. н.

ЕВІДЕНЦІЙНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ МОДУСУ У СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ

У статті обґрунтовується евіденційність як одна з основних категорій модусу, аналізується пряма евіденційність у староукраїнських текстах другої половини XVI – першої половини XVII ст.

The article deals with the investigation of evidency as one of the main moduse's category, direct evidency in old ukrainian texts of second part of XVI-the first part of XVII centuries.

Знаменно, що у прагматиці сфера суб'єкта розглядається як внутрішній світ уявлень конкретного мовця, який за допомогою мови передає інформацію не тільки про об'єктивний світ емпіричних об'єктів, але і про суб'єктивні переживання, почуття та ін. За відомим висловленням Ю.С. Степанова, модальність переходить у сферу прагматики мови, що, безперечно, стосується не тільки однієї з названих модусних категорій, а й модусу як метакатегорії ін., які розглядаються із погляду лінгвопрагматики, дискурсології.

У сучасній лінгвістиці розвиток комунікативних студій пов'язаний з іменем Ф.С. Бацевича, автора фундаментальних досліджень із теорії та лінгвістичних інтерпретацій тексту – „Нариси з комунікативної лінгвістики” (2003), „Основи комунікативної лінгвістики” (2004), „Нариси з комунікативної девіатології” (2000), „Стежками Франкового тексту” (наук. ред., 2007) та ін. У них акцентується увага на термінології комунікативної лінгвістики, на системному підході до аналізу комунікативних ситуацій, що, з одного боку, знімає термінологічну синонімічність і неоднозначність у лінгвістичному потрактуванні мовленнєвих явищ, з іншого боку – спрямоване на багатоаспектність аналізу мовця, суб'єкта у продукованому висловленні, тексті, дискурсі.

Позиція суб'єкта, мовця в текстах, особливо віддалених історико-мовних періодів, становить інтерес із погляду ступеня його присутності і виявлення в тексті, способу диференціації ним інформації непрямой і прямої, взаємозв'язків евіденційності з іншими модусними категоріями – персуазивністю та епістемічністю, що визначило *актуальність* цього дослідження.

Категорія евіденційності аналізується в системі модусних категорій¹ і пов'язана з семантичними параметрами висловлення, що характеризують ставлення мовця до змісту висловлюваного ним, а саме – вказівку на джерело інформації.

У статті акцентується увага на прямій і непрямій евіденційності, які розглядаються у висловленні, тексті як способи отримання інформації і, відповідно, визначення різного ступеня достовірності повідомлюваного мовцем, співвіднесення мовця з суб'єктом модусу.

У колі названої проблематики евіденційність виявляється взаємозв'язаною з іншими характеристиками, зокрема з епістемічною оцінкою, оскільки аналіз висловлюваного мовцем залежить від ступеня його впевненості чи невпевненості в достовірності цього. У питанні про евіденційність та епістемічність є істотним з'ясування верифікованих і неверифікованих висловлень, оскільки лише верифіковані можуть мати епістемічну оцінку.

У дослідженні аналізується евіденційність як категорія, що дозволяє маркувати різні ступені достовірності і співвідносити висловлюване мовцем із джерелом інформації для створення в тексті діалогічності. Отже, для нашої роботи є принципово важливим визначення евіденційності у висловленні, тексті для простеження градації достовірності, рівня відповідальності мовця за повідомлювану інформацію.

В основу дослідження покладено ідею про розмежування прямої і непрямой евіденційності, що ступенюється за шкалою „я – інший”, „своє – чуже”, „авторське – цитоване”.

Теоретичні основи цієї категорії виклав Р. Якобсон у праці „Шифтери, дієслівні категорії і російське дієслово”², в якій евіденційність визначена в колі граматичних категорій дієслова.

Специфіка цієї категорії виявляється в обов'язковому врахуванні трьох особливостей: повідомлюваного факту (E^n), факту

повідомлення (E^s) і передаваного факту повідомлення, тобто джерела інформації про повідомлюваний факт (E^{ms}).

Таким чином, засвідченість відноситься до шифтерів і має загальний вигляд формули: $E^n E^{ms} / E^s$, де відповідно до позначень Р.О. Якобсона: s – повідомлення (speech); n – тема повідомлення (narrate); E – факт (event); P – будь-хто з його учасників (participant).

Можлива різнорідність джерел про повідомлюваний факт зводиться до того, що „мовець повідомляє про подію, ґрунтуючись на повідомленні якої-небудь іншої особи (цитативні, тобто від когось отримані відомості), на снах (відомості, отримані шляхом одкровення), на здогадах (гадані відомості) чи на власному минулому досвіді (відомості, добуті з пам'яті)”³, а отже, евіденційність розуміється як засвідченість повідомлюваного мовцем.

У сучасній лінгвістиці використовуються також інші терміни на позначення цього поняття: засвідченість/незасвідченість, інференційність/неінференційність, переповідність/непереповідність, дистантність/недистантність, конфірмативність/неконфірмативність та ін. У нашому дослідженні використовується уведений у лінгвістичний обіг Р. Якобсоном термін „евіденційність”, а також до нього додаються різні уточнювальні характеристики (пряма, непряма евіденційність та ін.), що конкретизують ступені співвіднесення висловлюваного мовцем із характеристикою джерела інформації.

Визначення евіденційності в колі шифтерів як рухливих показників висловлення привернуло увагу дослідників до релевантних характеристик, пов'язаних із семантичними параметрами, що характеризують ставлення мовця до змісту повідомлюваного. Розвиток теорії евіденційності продовжувався в напрямі розмежування рамкової і пропозитивної частин висловлення, співвіднесення евіденційності з модальною рамкою (модусом), що залежить від епістемічної оцінки пропозиції. Зокрема евіденційна рамка (EV) висловлення інформує про мовця і суб'єкт модусу, визначаючи його відношення до пропозиції (P).

У лінгвістичних працях евіденційність аналізується як пряма чи непряма відповідно до характеристики джерела інформації, на основі чого мовець вибудовує свою маніфестацію про повідомлюваний факт. Ця інформація деталізується за способом її отримання: 1) чуттєвим сприйняттям факту; 2) логічним

умовисновком; 3) повідомленням про факт із боку „іншого”. Так, семантика висловлень, що передають вказівку на власні чуттєві (слухові, зорові) сприйняття, підкреслює мовця як суб’єкта модусу, тому це знання кваліфікується як повне і достовірне (за умови дотримання щирості).

Висловлення з предикатами зорового сприйняття (*бачити, що*) може виконувати роль евіденційних висновків, тобто їх інтерпретація переходить у сферу епістемічного (когнітивного) значення.

Семантика непрямої евіденційності локалізується в *інференційності*, коли висловлена мовцем інформація ґрунтується на умовисновку, *переповідності*, тобто на повідомленні іншої особи, а також *адміративності* – непідготовленому сприйнятті, несподіваному виявленні факту в момент мовлення про нього. У таких випадках мовець інформує про відсутність повної впевненості щодо достовірності повідомлюваного і тому знімає з себе відповідальність за ствердження.

Характеристика інформації з погляду джерела або способу її отримання також набула лінгвістичного значення модусної категорії авторизації, що розглядається в колі кваліфікативних категорій разом із модальністю, персуазивністю, оцінністю^{4,5,6}.

Доречно також наголосити на зв’язку непрямої евіденційності з інтертекстуальністю. Інтертекстуальність прочитується у сповненості тексту чужими словами різного ступеня чужості або різного ступеня освоєності, різного ступеня усвідомленості і виділеності (М. Бахтін), будь-який текст „створюється у вигляді цитатної мозаїки” (Ю. Кристева), зітканий із цитат, які відсилають до тисяч культурних джерел”, „створюється з анонімних, невловимих і разом із тим уже читаних цитат – із цитат без лапок” (Р. Барт), що визначає явну і конститутивну неоднорідність тексту (Ж. Отье-Ревю).

На нашу думку, використання терміна „евіденційність” у цій роботі має внутрішню логіку. По-перше, введення цього терміна в лінгвістичний обіг доцільно виводиться із загальної природи шифтерів, значення і сутність яких розкрита Р. Якобсоном. По-друге, поняття інтертекстуальності несумісне зі структурною парадигмою, воно входить в онтологію дискурсу, забезпечуючи стійкість і

взаємопроникність дискурсивних формацій. На відміну від інтертекстуальності, евіденційність включає непряму і пряму засвідченість уведеної мовцем інформації, що, на нашу думку, розширює межі обговорюваного питання. По-третє, уточнювальні характеристики евіденційності (пряма, непряма), а також інші терміни, що вказують на різні способи отримання уведеної мовцем інформації (інференційність, адміративність) у висловлення, теж виявилися одним з аргументів, що вплинув на вибір терміна „евіденційність” із-поміж інших, наприклад, авторизація.

На матеріалі текстів другої половини XVI – першої половини XVII ст., написаних і перекладених староукраїнською книжною мовою, визначаються такі особливості прямої евіденційності:

1. Пряма евіденційність загалом характеризує диктумну частину висловлення, тобто перебуває у позиції *de dicto*.

Лексико-синтаксичним засобом вираження модусу (евіденційної рамки), що передає значення прямої евіденційності, є суб'єктно-предикатна структура, яка становить головну частину складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним.

Особливості використання – у дискурсивному співвіднесенні прямої (**А** *то бачю*) і непрямої (*и всѣ(м) есть явно*) евіденційності – індивідуалізація та узагальнення оцінок, що відповідає інтенціям православного автора полемічного тексту та розрахованого впливу на реципієнта: *и А то бачю<, >* *и всѣ(м) есть явно<, >* же она**А** *флоре(н)ска**А** оунѣ**А**<, >* або *слушнѣй листрикійскій събѣрѣ<, >* *пре(з) теперешнюю вашу згоду обновлен(ъ)<, >* (Отпис, 452).

Дискурсивна мотивація альтернативі „я – ти (опонент)” відповідає процедурі аргументації: *речеи, же неслоушне, абы нижшій вы(ш)шого<, >* *бискупъ патріарху<, >* *патріарха папѣжа<, >* *судити и виклинати мѣль<, >* *А я реку<, >* же то бо(л)ше неслоушне, и(ж) ты Володиме(р)скому, Лоуцкому, Полоцкому, Пи(н)скому и Холмскому вл(д)ко(м)<, > *на(д) Львовскимъ и Премыскимъ вл(д)ками<, >* *которыє и(м) во всемъ не толко соуть ровни<, >* *але и възглядомъ мѣсце<, >* *и възглядомъ оуружень**А**<, >* *и възглядомъ лѣ(т) пре(д) нѣкоторыми з нихъ про(д)коують<, >* *власть ро(з)маитую, зверхность и вышность приписуєшь<, >* (Апокр., 144–145).

Така альтернатива простежується як у вигляді наведення мовцем контраргументів, так і дотримання формальної

симетричності їх оформлення (однакові структури висловлень), способу логічного виведення (силогізм): Добре, же (с) ту рачи(л) уне(с)ти силоски(с)мъ чужи(й). **ѡ**во те(ж) и я повѣмъ, и сво(й) силоски(с)мъ<,> проти(в)ко **ѡ**но(г)[о] заносу (Діал., 333–333б).

Як уже відзначалося, ведення релігійної дискусії з використанням силогізмів не належало до православної полемічної традиції і більше практикувалося „заходницями”, про що свідчить „Історія... **ѡ** Ферарскомъ або Флорен(ъ)ско(м) синодѣ” (Ліст.). Разом із тим від вираження інтенцій мовця (*и я повѣмъ*) до дотримання процедури логічного виведення ним „істини” вербалізується суб’єктний фокус: *С. Мовлю наконѣ(ц)<,> и(ж) кгда ми мовити буде(т) в(ъ) Дх̣у Сто(м) ек(ъ)кли(с)сія Хѡа во (и)мя Хѡо<:> теды я та(к) держу<,> же Са(м) Хѣ то мови(т)<,> и ѡноѣ цю мовити буде(т) в(ъ) то(й) ек(ъ)киси(и)<,> розумѣю, же то ѣ(ст) Са(м) Дх̣ъ Сты(и)* (Діал., 324).

Отже, основу такого модусу становить займенник і предикат мовлення, зорового відчуття та ін., вжитий у когнітивному значенні (наприклад, *реку, повѣмъ, бачю, держу*).

2. Пряма евіденційність – у позиції *de re*, тобто стосується конкретного сегмента висловлення, частіше таке вживання є парентетичним і спеціально маркується в тексті графічними засобами (дужками, комами) та інтонаційно. Особливе підкреслення і виділення вказівки на суб’єкт мовлення має на меті семантичне і логічне акцентування слова чи сполуки слів, істотних для розкриття сутності складних релігійних понять мовцем, а також адекватного розуміння і сприйняття висловлюваного реципієнтом.

У такий спосіб мовець встановлює не тільки свою „причетність” до висловлюваного, а валоризує сутність розкриття окремих релігійних питань, значення яких мотивується дискурсом.

Відомі або нові оцінки, акцентовані безпосередньо мовцем, вводяться парентетично:

а) для зняття смислових суперечностей у побудові висловлення, тексту: Чимъ *премудрѣишій* на(д) всѣ пре(д) собою и по собѣ цари земные<,> *премудрый, мовлю, Соломонъ<,> Црѣ* Вышнего образилъ<,> и прогнѣвалъ<:>? (Отпис, 428).

б) для додаткового пояснення з метою увиразнення інтенцій і переконань мовця та досягнення адекватного впливу на

реципієнта: С. ни(к)гды ничому на(д) то не буде(т) учити Цр̑квь Х̑ва ка-оличе(с)кая, мо(в)лю<,> котораа пра(в)диве е(ст) ка-оличе(с)кою<.> (Діал., 323–323б).

в) для метафоризованої характеристики повідомлюваного як нової оцінки, індивідуалізованої мовцем, для досягнення очікуваного іллокутивного впливу: В которо(й) цр̑кви *взбуреной* <(я мовлю)> в жидо(в)ско(й)<,> а не в то(й), в которо(й) тепе(р) есте(м) (Каз., 144).

Модифікації парентетичного введення маркерів прямої евіденційності полягають в їх ускладненні допоміжним дієсловом в 1-ій ос. одн. до інфінітива *мовити*, що слугує для логічного висновку з уже сказаного, так і пошуку адекватного слова: Которое то по(д)вы(ш)шен(ъ)е мое першею оказією мнѣ было<,> з(ъ) суптелны(х), и, *якъ маю мовити*<,> *звѣтрє(н)ныхъ* (на полі зліва – *повѣтру подобны(х)*) школныхъ диспуацій<,> на землю з(ъ)ступи(т)<:> и наоуки самыє до ску(т)ку старан(ъ)а дх̑овного ѿ дш̑ахъ<,> и церкв̑ахъ привести<.> (Сп., 4б). У цьому разі уточнення значення слова в тексті відбувається також за допомогою глоси: *звѣтрє(н)ныхъ* (на полі зліва – *повѣтру подобны(х)*).

Загалом основу парентетичного використання маркерів прямої евіденційності становить дієслово мовлення 1-ої ос. одн. і відповідний займенник, причому наявність останнього зафіксована в умовах графічного виділення парентези. Як правило, така парентеза постпозитивна щодо виділюваного сегмента висловлення. Препозитивне використання зафіксоване для використовуваних з аналогічною функцією *якъ маю мовити, яко бачу*, які доповнюють характеристику засобів вираження вказівки на джерело інформації: Не без причины в̑м̑ того своего Висаріона, *яко бачу, на доброй пам̑ти* маєте (Отпис, 473).

3. Пряма евіденційність характеризує диктумну частину висловлення, але вводиться в його структуру парентетично.

У такому випадку акцентуються різні характеристики (*слушне, смеле*) щодо мовлення як можливості висловлювання позиції мовця (*речи могу*): (а хотяжь вижу часы нынешние злостивые, которые горко оплакиваючи съ пророком (Псал. 41), *слушне речи могу*: „быша слезы моя мне хлебъ день и ношъ” (примітка видавця – Псал. XLI), и частокротъ сердце мое такъ есть стиснено, ижь ани мовити, ани писати что возможно (Лист, 989).

У процесі текстобудови акцент на інтенціях мовця реалізується за допомогою суб'єктних вставок: В то(й) засе моєй мѣ(ст)ца ѿ(д)мѣнѣ<, > и достое(н)ства<, > и маєтност[ε]й оутрату прїймую за вдѣчнє<, > понева(ж), *яко-(м) рєкъ*, не своего чого<, > але Іс Хр(и)стового шукаю<, > (Сп., 2).

Отже, зростання ролі прямої евіденційності в аналізованих текстах ілюструє різні аспекти прояву суб'єктного фокусу: оцінність і достовірність повідомлюваного з погляду конкретного мовця, інтерактивного впливу на реципієнта.

Пряма евіденційність представлена у писемних пам'ятках розгляданого періоду у позиціях *de re* і *de dicto*, у модусному вираженні головної частини складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним і парентетично. Актуалізація висловлюваного мовцем експлікується за допомогою дієслівних форм 1-ої ос. одн. теп. часу на позначення мовлення, зорового чи ін. сприйняття, проте з огляду на особливість позначуваних відношень тяжіє до епістемічних значень. Модифікації парентез відбуваються уведенням допоміжних дієслів, прислівників, що характеризують мовлення чи епістемічний стан, та сполучників: *якъ маю мовити, яко бачу, смеле речи могу, яко-м рєкъ*.

Аналітика дослідження виводиться за умови урахування дискурсивних особливостей тексту писемної пам'ятки, модусу як дискурсивної категорії. У більшості випадків доводиться визначати сукупність значень, прочитаних через пряму евіденційність і доповнених особливостями висловлення, тексту.

З іншого боку, переповідність як один з різновидів непрямой евіденційності „проростає” оцінністю, що співвідносить „чуже” зі „своїм”, пропущеним кризь свідомість мовця.

Історико-епістемічний ракурс дослідження стосується з'ясування особливостей „я” як суб'єкта мислення і пізнання навколишнього світу, співвідноситься з досліджуваними часовими межами, зокрема з розумінням сутності та особливостей суб'єкта в філософських системах того часу, що синхронізуються з буттям цього суб'єкта і позначаються на модусній інформації. У процесі творення текстів автори оперували більшою кількістю джерел, що уможлилювало їх вибір, порівняння, оцінку, діалогічність.

¹Бондарко А.В. К истолкованию семантики модальности / А.В. Бондарко // Язык, литература, эпос: к 100-летию со дня рождения акад. В.М. Жирмунского. – СПб., 2001. – С. 34–40; ²Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол / Р.О. Якобсон // Принципы типологического анализа языков различного строя. – М., 1972. – С. 95–113; ³Там же. – С. 101; ⁴Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. – М., 1973; ⁵Шинкарук В.Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення / В.Д. Шинкарук. – Чернівці, 2002; ⁶Шмелева Т.В. Смысловая организация предложения и проблема модальности / Т.В. Шмелева // Актуальные проблемы русского синтаксиса. – М., 1984. – С. 78–100.

Список умовних скорочень назв джерел

Апокр. – Філалет Христофор. Апокрисис, Острог, 1598. – Ст.-др. ЦНБВ. – Ш. Кир. 824. – Арк. 1–414.

Діал. – „Диалог албо розмова” Мелетія (Пігаса), 1602, у рукописі першої чверті XVII ст. – Рукоп. ЦНБВ, Ш. 169П(46). – Арк. 315–348.

Каз. – Зизаній Стефан. Казанье стго Кирилла, патріарьхи ієр(с̃)лимського, Вільно, 1596. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 748.

Лист – Листъ Ипатія Потея къ князю Константину Константиновичу Острожскому, 3 июня 1598 года // Памятники полемической литературы в Западной Руси. – Кн. 3. – СПб., 1903. – Ст. 983–1040.

Ліст. – Історія в Листрикійскомъ... Ферарскомъ або Флорен(ъ)ско(м) синодѣ, Острог, 1598. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 824.

Отпис ▲ W(т)пись на листъ... Ипатія” Клірика Острозького, Острог, 1598. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 824. – Арк. 414–477.

Сп. – [де Домініс Марк Антоній.] Послання до єпископів... з планом унії церков, початок XVII ст. – Рукоп. ЦНБВ, Ш. ДАП 112.

О.І. Клімкіна, к. філол. н.

ВІДОБРАЖЕННЯ ДОХРИСТИЯНСЬКИХ КУЛЬТІВ У ДЗЕРКАЛІ СЕМАНТИКИ КИЇВСЬКИХ ТОПООСНОВ

Статтю присвячено дослідженню семантики київських топооснов. Сучасна розмаїта топоніміка Києва являє собою досвід багатовікового розвитку географічних назв, серед яких зустрічаються топоніми праслов'янського, давньоруського та

давньоукраїнського походження. Розглянуто найстаріші назви, що сягають індоєвропейської мовної спільноти. Простежено мотиви номінацій, пов'язані із відображенням свідогляду слов'ян, а саме: культом давніх богів, дерев, звірів, птахів. Обґрунтовано висновок про топонім як географічну пам'ятку культури, історії та мови.

The article is dedicated to the research of semantics of Kyiv toponyms' stems whose long process of development caused in modern variety of Kyiv toponyms, among which there are words of the Old Slav, the Old Russian and the Old Ukrainian languages origine. The oldest names as far as of Indo-European language community were studied. The main motives of nomination were attributed with the reflection of Slavs' mentality i.e. cults of ancient gods, trees, animals, birds. Valid conclusion: toponym is a geographical monument to culture, history and language.

Одним із важливих завдань сучасного мовознавства є комплексне дослідження регіональних топонімічних систем, що дає змогу ґрунтовно і всебічно розкрити закономірності формування та розвитку топонімії певної території як системи, показати тісний зв'язок топонімів з історією мови і життям її носіїв. Отримані в таких дослідженнях дані є неоціненним, часом єдиним матеріалом для широких узагальнюючих праць як у сфері ономастики, так і в мовознавстві в цілому, адже топооснови дуже часто виявляють давно забуті лексику, фонетичні, граматичні та словотвірні явища.

В останні роки наукове зацікавлення регіональними топонімічними системами значно зросло. Проте одним із недостатньо вивчених топонімічних регіонів України залишається Київ, хоч завдяки своєму географічному розташуванню, складним історичним умовам, зокрема постійним контактам з генетично різнорідними етнічними і мовними явищами, його всебічне дослідження становить значний науковий інтерес, у тому числі й у зв'язку із проблемами вивчення історії, культури і побуту населення Центрального регіону.

Мета нашої розвідки полягає у дослідженні літописних та сучасних географічних назв Києва, пов'язаних з прадавніми

культами періоду праслов'янської доби. Для реалізації мети визначено такі завдання:

- виокремити чинники формування топоніміки досліджуваної місцевості на рівнях загальнономовної та екстралінгвістичної традицій;
- з'ясувати генетичні зв'язки топонімії Києва зі старовинними язичницькими й теологічними культурами;
- розглянути основні лексико-семантичні угруповання топонімів Києва дохристиянського періоду.

Топонімія Києва розвивалася як у діахронічному, так і синхронічному планах. Можна виділити такі основні періоди розвитку топонімії Києва¹:

1. праслов'янська доба (виникнення географічних назв, пов'язаних з прадавніми культурами);
2. період Київської Русі (топонімічні назви після прийняття християнства);
3. «новітній» час (формування топонімічної системи міста починаючи з ХХ ст.).

Духовний світ східних слов'ян найвизрадіше відбився у язичництві — релігії, яка пройшла різні стадії розвитку й досягла апогею в стрункій системі ідолопоклонства, що збережена для нащадків у різних письмових джерелах, фольклорі, зокрема в спеціальній літописній оповіді. Язичництво, як і інші прадавні релігії, належало до стихійно виниклих світоглядних систем, тобто тих, що максимально ввібрали у себе життєвий та духовний досвід народу.² Важливою ознакою язичництва був його національний характер: «...боги, створені у кожного окремого народу, були національними богами і їх влада не переходила за межі національної області, яку вони охороняли, і за межами якої безроздільно правили інші боги».³ Джерелом язичницького світогляду став подив людини перед бездоганною гармонією, таємничістю і красою природи, й одвічне безсилля перед нею. «Пояснивши по-своєму навколишню природу, бачачи прояв дій своїх стихійних богів на кожному кроці, руський язичник повністю задовольнявся своїм світоглядом, щиро вірив у предмети свого поклоніння... не відчував ніякої потреби в зміні релігії».⁴ Це, очевидно, і було причиною того, що за багато тисячоліть язичництво змінювало форму та атрибути, але суть того первісного подиву перед величчю природи, зачарування її

досконалістю лишалися, хоч тепер вони і не пов'язувалися з язичництвом. Саме тому, напевно, боротьба нової релігії східного слов'янства — християнства — з язичництвом, що точилася упродовж сторіч, не увінчалася остаточною перемогою, а прояви язичництва в світогляді та звичаях людей живуть і досі.

Як і всі інші сфери життя, язичницький світогляд східних слов'ян віддзеркалюється в мові, зокрема, в такій емній її частині, як топонімія.

Шляхи проникнення язичницького світогляду у сферу семантики топонімів простежуються по-різному. Серед прадавніх назв можемо виділити такі лексико-семантичні групи топонімів (в класифікації використано терміни, запропоновані Н.В.Подольською⁵):

- а) *теофорні назви*, пов'язані з іменами язичницьких богів;
- б) *зоофорні назви*, вмотивовані *зоолатрією* – обожнюванням тварин;
- в) *фітофорні назви* – ботанічні назви, пов'язані з культом дерев.

Розглянемо кожну з груп.

Теофорні назви. Найпростішим випадком утворення теофорного топоніма є утворення назви від засвідченого язичницького теоніма. До них належать такі географічні назви, як *Перунів пагорб* та *Волоська вулиця*.

Перунів пагорб (літописна географічна назва) знаходиться в центральній частині сучасного Києва (Шевченківський р-н), зараз на ньому розташована будівля Міністерства закордонних справ.⁶ Саме на цьому пагорбі князем Володимиром був облаштований пишний пантеон найбільш шанованих у різних слов'янських племен богів, серед якого знаходилися ідоли Дажбога, Хорса, Стрибога, Семаргла та богині Макошь. Центральне місце серед ідолів обіймав Перун, фігура якого була розкішно прикрашена: у ідола була срібна голова та золоті вуса. Розташування пантеону за межами княжого двору не було випадковим. По-перше, ідолів на пагорбі було видно здалеку — їх помічали кораблі, що пливли по Дніпру. По-друге, це перетворювало капище, яке доти було ніби домашнім, на молитовню всієї держави. Літописна назва утворена як посесив на *-ів* від теоніма *Перун* — імені слов'янського язичницького бога-громовержця.

Волоська вулиця (сучасний топонім) простягається від вул. Іллінської до вул. Оболонської (Подільський р-н). Назва вулиці походить від імені поганського бога *Велеса* — покровителя худоби й господарства, каплиця якого була збудована поблизу. Топонім утворений за допомогою суфікса *-ськ* від форми *Волос*. Походження й причини існування варіантних імен *Велес* і *Волос* лишаються на сьогодні складною і остаточно не вирішеною проблемою. Засвідчене стародавніми пам'ятками варіювання *Велес/Волос* деякі дослідники пояснюють як похідне від 'великий', 'веліти' і відповідно 'володіти',⁷ деякі інтерпретують за аналогією до топоніма *Вельнь/Вольтнь*, з якого видобувається табуїстичне наймення бога «той, що в долині»,⁸ деякі кваліфікують як прояв сакрального аблауту, який в парі *Велес/Волос* останню форму робить похідною, меліоративною, шанобливішою.⁹

Розташування цих топонімів на мапі міста наочно ілюструє чи не найяскравішу опозицію язичницького пантеону: *Перун* — *Волос* : верх — низ, яка є відображенням протиріч та протистояння попереднього вогнепоклонницького і наступного скотарського етапів розвитку язичництва.

До цієї групи можна віднести топоніми, в основі яких лежить теонім «баба» — предок по жіночій лінії. Суть і ритуальна сторона цього божества досить розпливчасті, деякі вчені, наприклад Б.О. Рибаків, ототожнюють його з Макошею.¹⁰ У Києві є кілька назв із таким теонімом.

Бабин торжок (літописна географічна назва) — історична місцевість у центральній частині Києва (Шевченківський р-н), простягається в районі перетину Андріївського узвозу, Володимирської вулиці й Десятинного провулку. Назва утворена як посесив на *-ин* від *баба*. За доби Київської Русі *Бабин торжок* був центральною площею Верхнього міста. На території *Бабиного торжка* виявлено залишки зарубинецької культури й фундамент язичницького капища. Існує версія, згідно якої назва місцевості походить від встановлених тут свого часу статуй античних богинь («баб») і бронзової квадриги коней (четверик коней, запряжений у колісницю), привезених у 989 році київським князем Володимиром Святославичем у якості трофеїв з Корсунського походу на Херсонес Таврійський.¹¹

Зоофорні назви. Обожнювання тварин було складовою частиною раннього язичництва, сприйнятого слов'янами під впливом індоєвропейських традицій. Слов'янська ономастика містить чіткі сліди цього давнього явища. Звісно, в деяких топонімах не виключається пізній характер основ, проте для раннього середньовіччя слід убачати ще залишки тотемного характеру в географічних назвах. Набагато складніше явище спостерігається в топонімах, в основах яких можливий прямий, а не сакральний зв'язок з денотатом. Так, наприклад, щодо топонімів з основою *Тур-*, можна тлумачити їх основу і як назву тварини, і як теонім. Деякі назви річок доцільніше пов'язувати саме з великою могутньою твариною, сила й міць якої були уособленням тієї енергії, яка є основою зародження всього живого на землі. Найдавніші топоніми від назви «тур», вочевидь, пов'язані з місцем перебування цих тварин. Але місцезнаходження цієї території в Україні лишається дискусійним: більшість спеціалістів схиляється до думки, що тури водилися як у поліській зоні, так і в лісостеповій. Проте, основний ареал поширення топонімів з основою *тур-* припадає на Полісся й Карпати. Цей факт змушує припускати різне походження топонімів з даною основою. Допускаючи різні мотиваційні ознаки топооснов, слід наголосити на виразних прослідках культу Тура — солярного божества — у географічних назвах Києва: *Турівська вулиця* і *Турова божниця*.

Турівська вулиця (сучасний топонім) простягається від вул. Оленівської до вул. Набережно-Хрещатицької (Подільський р-н). Сучасна назва вулиці пов'язана саме з існуванням в давньому Києві поблизу цього місця *Турової божниці* (літописна географічна назва), на місці якої пізніше збудували церкву Бориса і Гліба (сучасна вул. Борисоглібська). Є різні міркування щодо походження назви божниці: від назви тварини, від імені першого канонізованого мученика на Русі варяга Тура, від назви Туровської землі, купці з якої мешкали поблизу. Але вірогіднішою все ж таки вважається назва, утворена як посесив на *-ов* від імені язичницького бога сонця й родючості Тура на місці його колишнього капища.¹² Саме на цій версії допомагає зупинитися згадка про поклоніння Турові як залишок язичницького культу у «Київському синописі»¹³ та

відомості про підкладання турячих рогів під зруб будинків, які використовувалися у якості божниць.

Фітофорні назви. Найдавніша згадка про обожнювання дерев у східних слов'ян знаходиться в Новгородському літописі молодшого ізводу під 854р.¹⁴ За язичницькими уявленнями, у деревах живе надприродна істота, від якої залежить все, що існує на землі. Загальновідомий у давніх слов'ян культ дерев дозволяє пояснювати значну кількість топонімів.

Добрий Дуб (літописна географічна назва) — урочище біля с. Гатне у Києво-Святошинському р-ні, яке ідентифікується з літописною згадкою 1169 року. Зважаючи на зіставлення зі спорідненими топонімами, можна припустити, що це було капище на перехресті доріг у вигляді дуба й присвячене якомусь невідомому язичницькому божеству, за аналогією до засвідченого в західних слов'ян божества *Добрат*, споріднених теонімів в кельтів та інших європейських народів.¹⁵ Літописна назва *Добрий Дуб* не є первинним варіантом і хронологічно не становить єдиної назви: у давнину її атрибутивна частина не відповідала сучасному значенню слова *добрий*. Назва, на думку дослідників, є модифікацією праслов'янської назви дерева. Очевидно, первинно вона збігалася з якимось теонімом, похідним від **dobr-*, точну форму якого зараз важко реконструювати. З часом теонім перетворився на зрозуміліше *добрий*, і в зв'язку з цим *дуб*, у якому жив «добрий» бог, став називатися *добрим*. Ще пізніше, вже в осяжний час, культова назва перетворилася на топонім.¹⁶

Дослідники вважають, що надійно пов'язувати зі слов'янською міфологією можна лише *дуб*, проте є свідчення про священний зміст *берези* у далекому минулому. З етнографічних джерел відоме *Свято берези*, на якому молоді дівчата прикрашали дерева, співали й танцювали під ними. Топонімів, котрі походять від назви «береза» або опосередковано вже від прізвиськ, значна кількість в Україні, але вбачати в їх номінативній структурі релігійний зміст не завжди доцільно. З певним застереженням до цієї групи назв, що пов'язувалися в давнину з існуванням священного дерева берези, або священного березового гаю, можна віднести назву житлового масиву *Березняки* (сучасний топонім) у Дарницькому

районі, на лівому березі Дніпра, на місці колишнього однойменного села, основну забудову якого здійснено у 1971-1976 рр.

Висновки

1. Первісна семантика прадавніх топооснов з часом втрачається під впливом нових понять, спостерігається поступове нівелювання образів й атрибутів язичництва. Тому пояснення багатьох топонімів, генетично пов'язаних із лексикою язичницького циклу, часто видається сумнівним через наповнення пізнішим, опредмеченим значенням. Це зумовлює необхідність багатоаспектного дослідження географічної назви: семантика топооснови витлумачується, крім лінгвістичних чинників, також через екстралінгвістичні — свідчення літопису, хронологічні характеристики, які дозволяють пов'язати мовні факти з історичними й побудувати систему доказів правильної інтерпретації назвотворчого процесу.

2. Генетична основа київських топонімів демонструє химерне переплетення в номінації світосприймання прашурів з конкретними ознаками ландшафту та господарської діяльності упродовж сторіч.

3. Найкраще репрезентують язичницький пантеон посесивні топоніми. Топоформант *-iv* — вторинний, з'являється у сучасних варіантах назв, тобто тоді, коли відприсвійні назви вже не формуються під впливом давнішого форманта **-jъ*.

4. Літописні географічні назви є свідченням прадавності української мови. Л.А. Булаховський стосовно літописних назв, локалізованих на українських землях, писав: «...ці назви у великій своїй кількості становлять, без усякого сумніву, пряме продовження давньої київської старовини і вимагають висновку, що ніколи мовний субстрат землі, де вони збереглися, не мінявся, не поривав зв'язків одного покоління носіїв мови з наступним... і має повне право на визнання своєї автохтонності щодо мовно-етнічного кістяка».¹⁷

5. Історія київських назв несе в собі велику лінгвіоісторичну та краєзнавчу інформацію. Будь-який топонім Києва — яким би ординарним, звичайним, на перший погляд, він не здавався — не менш цінна для історії нашої мови та культури пам'ятка, ніж рукописна книга, стародавній храм або твір усної народної творчості.

¹Железняк І.М. Архаїчна мікротопонімія Києва // Мовознавство. — 2001. — №3. — С. 33-39; ²Антонович Д. Передхристиянська релігія українського народу // Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича. — К., 1993. — С. 189-196; ³Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси. — М.: Наука, 1989. — С. 143; ⁴Там само. — С. 27; ⁵Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии. — М.: Наука, 1988. — С. 76, 60, 144; ⁶Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей.— К., 1874; ⁷Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. — М., 1964. — Т. 1; ⁸Трубачев О. Н. Мысли о дохристианской религии славян в свете славянского языкознания // Вопросы языкознания. — 1994. — № 6. — С. 3-15; ⁹Карпенко Ю.О. Велес залишається на троні // Восточноукраинский лингвистический сборник: Сб. научн. тр. // Под ред. Е.С. Отина. — Донецк: ДонГУ, 1997. — Вып. 3. — С. 34-39; ¹⁰Рыбаков Б.А. Указ. роб. — С. 31; ¹¹Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі.— К.: Наук. думка, 1985.— С. 18; ¹²Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі.— С. 160-161; ¹³Киевский синопсис или краткое собрание от различных летописцев о начале славенороссийского народа и первоначальных князей благословенного града Киева. — К., 1836. — 150 с.; ¹⁴Літопис руський / Пер. з давньорус. Л.Є. Махновця.— К.: Дніпро, 1989.— 591 с.; ¹⁵Железняк І.М. Добрий дуб на Желані // Мовознавство. — 1981. — № 4. — С. 56-62; ¹⁶Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі.— С 51; ¹⁷Булаховський Л.А. Питання походження української мови. —К.: АН УРСР, 1956. — С. 117.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТИЛЮ, ТЕКСТУ ТА ЇХ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Т.В. Стасюк, к. філол. н.

ЛЕКСИКА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Здійснено мовний аналіз сфери інноваційних технологій; визначено лінгвістичний статус термінів; проаналізовано деякі термінологічні неологізми; розглянуто деякі найбільш продуктивні засоби творення інноваційних термінів в українській мові під впливом всесвітніх інтеграційних і глобалізаційних процесів.

The linguistic analysis of the sphere of innovative technologies has been carried out; the language status of terms has been defined; some neologisms have been analysed; some of the most productive derivative means for innovative terms of the Ukrainian language have been considered.

Характерною рисою сучасної мовної ситуації є проникнення термінів інноваційних технологій у повсякденне мовлення. Процес набуття специфічних рис власне мовою відбувається насамперед на лексичному рівні через необхідність називати технологічні реалії. Англomовні терміни *макрос, опція, принтер, сайт, сервер, сервіс, файл, утиліта* та багато інших, значну частину яких можна без втрат перекласти українською, щодня проникають у свідомість усе масовішого користувача комп'ютерної техніки.

Сьогодні можна говорити про перенасичення нашого словника англіцизмами з технічної сфери: *“вогненна стіна”, ай-под, банер, таджет, гіпермедіа, гіпертекстова розмітка, джі-пі-ес навігатор, директорія, доменне ім'я, інтерфейс, комунікатор, куки, оператор, провайдер, флеш-привід, фолдер, хостінг*. Українські реалії спонукають більшість зацікавлених осіб визначитися у своєму ставленні до технологій, пильнувати тлумачення термінів, які вони використовують у роботі, дослідженнях, втіленнях проектів, бо, навіть на перший погляд, вимальовується не тільки теоретична, але й прикладна значущість ареолу лексем інноваційних технологій.

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою визначеністю процесів утворення та перекладу термінологічних одиниць у галузі інноваційних технологій.

Дослідження друкованої літератури та електронних джерел свідчить про інтерес до новітньої термінології з боку як практиків, так і теоретиків. Лексика інноваційних технологій була предметом наукових інтересів таких дослідників, як С.О. Борчиков, О.О. Грицанов, С.А. Дацюк, В.О. Ковалевський, Н.А. Носов та інші. В європейській лінгвістичній практиці мову новітніх технологій досліджували М. Abonie, P. Allen, F. Ashbey, C.G. Fidelman, J. Fraim, A. Harmon, A. Hubert, M. Randolph та інші. У найсучасніших філологічних дослідженнях в Україні зазначених проблем торкалися Л.М. Архипенко “Іншомовні лексичні запозичення в українській мові...”², А.Д. Олійник “Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології”⁵, Н.О. Попова “Запозичення з англійської мови в лексико-семантичну систему української мови кінця ХХ та початку ХХІ століття”⁶, В.П. Сімонок “Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу”⁷ та інші.

Науковцями з’ясовано моделі запозичень новітніх термінів до української мови, але поява нового шару термінології зумовлює потребу в комплексному аналізі неологізмів, їх класифікації, визначенні їх лінгвістичного статусу, семантичних рис, особливостей їх вживання, вивчення прагматичної ефекту при введенні цих термінів до текстів новітньої технічної друкованої та електронної літератури.

Отже, в останнє десятиліття відкрито новий дослідницький напрямок. Мета дослідження – проаналізувати основні терміни й термінологічні новоутворення інноваційних процесів, встановити закономірності використання термінів у мові, визначити шляхи запозичень термінів-неологізмів та проаналізувати зміну їх семантики.

Матеріалом дослідження є слова та словосполучення української мови, які з’явилися протягом останніх 10 років для позначення об’єктів та процесів у галузі інноваційних технологій.

Для аналізу відібрано ареал лексем з новітньої технічної літератури, періодичних друкованих та електронних видань, сайтів

світових компаній-лідерів у технічній сфері, які мають офіційні представництва в Україні та створили потужні інформаційні ресурси українською мовою. Порушена у статті проблема – визначення семантичного й синтаксичного статусу важливих лінгвістичних категорій, які обслуговують інноваційні процеси.

Названі питання означають наближення до комплексу проблем, пов'язаних з національною своєрідністю сучасного інноваційного терміна. Вони тягнуть за собою й інші, наприклад, проблеми практичного термінознавства, насамперед термінографії.

Зазначені процеси призводять до виникнення нових термінологічних систем, однією з яких є термінологічна система галузі інноваційних технологій. Необхідно наголосити, що в останні роки система номенів галузі технічних нововведень переживала прискорення динаміки приросту словникової бази. Найбільшою мірою на становлення цієї термінологічної системи впливають глобалізаційні процеси в сучасному суспільстві, які охоплюють економічну, науково-технічну та культурну сфери.

За визначенням енциклопедії Wikipedia, *інновації* – це ідеї та пропозиції (в багатьох випадках засновані на результатах відповідних спеціальних наукових досліджень і інженерних розробок), що можуть стати основою створення нових видів продукції чи значно поліпшити споживчі характеристики (технічні, економічні тощо) існуючих товарів, створення нових процесів, послуг чи будь-чого, що може покращити "якість життя" людства. Головна прикмета ХХ століття – прискорення процесу перетворення технологій у нові комунікаційні системи. З'явилися такі реалії, як *HDD (хард-диск драйв), HD-медіацентр, LCD-дисплей, LCD-рамка для фотографій, PDA (англ. Personal Digital Assistant - персональний цифровий асистент), QIP – варіант Інтернет-пейджер, USB-бейдж, USB-адаптер, USB-гаджет, USB-хаб й перемикач, блютуз, воіп-телефонія, ПК-гаджет, гарнітура, GPS-навігатор, і-бук, інфрачервоний порт, і-рідер, карта пам'яті, клоакінг, копірайтер, КПК – кишеньковий персональний комп'ютер, леп-топ, портативний медіаплеєр, скайп-телефонія, флеш-адаптер, флеш-привід, флеш-накопичувач.*

Слова та вирази, запозичені з англійської мови (сюди ми включасмо слова з американського варіанту англійської мови),

підкоряються нормам української мови й використовуються на одному рівні (а останнім часом – навіть частіше) з "рідномовним" синонімом: *диск драйв (disk drive)* – *дискковод*; *флопі диск (floppy disk)* – *гнучкий диск*; *сідром (CD-ROM)* – *компакт-диск*⁴. В українську мову запозичуються англomовні технологічні терміни, які з часом стають загальновідомими словами і втрачають специфічні риси.

Українська термінологія технологій характеризується наступними особливостями: великою кількістю англіцизмів і відносно незначною кількістю українських термінів, які відповідають аналогічним термінам у англійській мові. Лексеми сфери інноваційних технологій на мить їх появи в мові-реципієнті найчастіше підпадають під поняття "безеквівалентна лексика". Так, зараз із статусом "безеквівалентної лексики" функціонують слова *i-pod*, *i-phone*, *touch-phone*, *touch-deck*. Зрозуміло, що це поняття є відносним: мається на увазі лише той факт, що відповідному предмету чи явищу мови-джерела не існує готового "імені" у формі слова або словосполучення, його потрібно створювати в процесі мовлення.

Отже, найчастіше терміни інноваційних технологій репрезентуються (графічно та семантично) наступними засобами:

1) Графічне відтворення запозичення без будь-яких змін оригінального написання. Це, насамперед, стосується власних імен – назв корпорацій, пошукових серверів, операційних систем та програмної продукції (часто у вигляді абревіатур та акронімів). Наприклад: *Microsoft*, *Windows*, *Apple*, *AOL*, *CD-ROM*, *MS-DOS*, *Yahoo*, *Rambler*, *Google*, *Yandex*, *Corel Draw*, *3D Max*, *Total Commander*, *Internet Explorer*⁴.

2) Транскрипція (від лат. *transcriptio* – переписування) – передача звуків іншомовного слова (зазвичай власного імені, географічної назви чи наукового терміну) за допомогою літер алфавіту мови перекладу. Наприклад: *computer*, *printer*, *display*, *file*, *overlay*, *plotter*, *pixel*, *setup*⁵.

3) Транслітерація (від лат. *trans* – крізь, через та *litera* – літера) – передача літер іншомовного слова за допомогою літер алфавіту мови перекладу. При транслітерації також іноді спостерігається зсув наголосу. Наприклад: *processor*, *modem*, *monitor*, *emulator*⁵.

4) Калькування (від фр. *calque* – копія, наслідування) – слово або вираз, що становить переклад по частинах іншомовного слова з матеріалу рідної мови. Наприклад: *external command* – зовнішня команда; *digital signature* – дигітальна сигнатура; *peripheral controller* – периферійний контролер⁵. Цікавими є випадки кальок, в яких один з елементів транслітерується, а інший елемент мови перекладу, що сам у свій час або навіть донедавна був запозиченням-неологізмом. Наприклад: *proxy server* – проксі сервер; *swapping manager* – своппінг менеджер, *content provider* – контент-провайдер⁴.

5) Дескриптивний (роз'яснювальний) переклад – спосіб передачі безеквівалентної лексики, що передбачає розкриття значення запозиченої одиниці за допомогою розгорнутого опису в словосполученнях, фразах тощо. Наприклад: *Digitizer* – кодуючий перетворювач, підсистема чи пристрій, який формує цифрові дані для вхідного аналогового сигналу; *Transponder* – телекомунікаційний пристрій, який приймає сигнал в одній формі та передає його в іншій формі⁴.

Як вже раніше визначалося дослідниками, основними шляхами перекладу термінів є транслітерація/транскрипція, калькування, експлікація та переклад на основі аналогії⁹. Транслітерація і транскрипція при перекладі термінів рідко бувають у чистому вигляді, частіше використовується транскрипція із збереженням елементів транслітерації: *hacker* (хакер), *interface* (інтерфейс). Серед прикладів чистої транскрипції можна навести терміни *cache* (кеш), *slash* (слеш). Приклади транслітерації більш чисельні: *adapter* (адаптер), *assembler* (асемблер), *cursor* (курсор).

Якщо транслітерація/транскрипція використовується в основному при перекладі окремих слів-термінів, то переклад термінологічних словосполучень здійснюється більше засобами калькування та експлікації. Калькування – це засіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин (морфем або слів) їх лексичними відповідностями в мові перекладу⁷. Калькування використовувалось при перекладі таких термінологічних словосполучень, наприклад, як: *process-handling procedure* (процедура управління процесом); *peer view instances* (рівноправні екземпляри видимого елемента); *current drive* (поточний дисковод). Калькування є виправданим при перекладі

термінологічних словосполучень тоді, коли складові елементи цих словосполучень вже посіли певне місце в термінологічній системі мови перекладу і є доступними для розуміння спеціалістів.

У випадку, коли словосполучення складається з термінів, які ще не ввійшли у вживання в певній галузі науки чи техніки на мові перекладу й потребують свого тлумачення, використовується експлікація. Експлікація (описовий переклад) – це лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця мови-оригіналу замінюється словосполученням, яке дає пояснення або визначення даної одиниці³. За допомогою експлікації перекладаються багатокomпонентні термінологічні словосполучення, як, наприклад: *native mode* – режим роботи у власній системі команд; *processor-specific code* – програма, прив'язана до певного процесора; *business application* – програма комерційних розрахунків; *nucleus* – ядро операційної системи.

Дослідження показує, що поширеним способом утворення термінів-неологізмів для позначення понять у галузі інноваційних технологій є надання нового значення вже існуючим лексичним одиницям. Приклади таких новоутворень є численними: *menu* (*menu*), *файл* (*file*), *аплікація* (*application*).

Поширеним способом утворення термінів неологізмів також є композиція. Численними є новоутворення, що виникли шляхом простого складання основ без з'єднувального елемента: *keyboard*, *filename*, *software*, *spreadsheet*, *backspace*, *chipset*, etc. Ці терміни є прикладом новоутворень, значення яких є сумою значень складових елементів.

Так звані «синтаксичні» складні слова³, сформовані з сегментів мовлення, зберігають у своїй структурі ознаки синтагматичних відносин, що є типовими для мовлення. Цей тип словотворення є типовим для англійської мови і досить частим у сфері інформаційних технологій. Напр.: *ready-to-use*, *black-and-white*, *clear-to-send*, *digital-to-analog*, *dual-in-line*, *user-friendly*, *object-oriented* etc.

Ми виходимо з того, що асиміляція термінолексики – це пристосування її у фонетичному, граматичному, семантичному й графічному відношенні до системи мови-реципієнта. Ступінь асиміляції може бути різним, але, як правило, розрізняють повністю

та частково асимільовані терміни. В англійській мові, аналітичній за своєю структурою, переважають багатокomпонентні безприйменникові словосполучення, що не є притаманним українській мові і створює певні труднощі в процесі перекладу. Труднощі при перекладі багатокomпонентних словосполучень часто усуваються за допомогою калькування зі зміною послідовності компонентів словосполучення.

Пр.: CSMA/CA (Carrier Sense Multiple Access/collision Avoidance) – колективний доступ з контролем несущої і вилученням конфліктів; BIOS (Basic Input/Output System) – базова система вводу-виводу; DMA (Direct Memory Access) – прямий доступ до пам'яті.

Перевагою калькування перед експлікацією є те, що експлікація багатослівна, а у випадку калькування кожному елементу словосполучення на мові оригіналу відповідає один елемент словосполучення мовою перекладу, отже, реалізується принцип економії мовних засобів. Іноді експлікація діє сумісно з калькуванням, як, наприклад: MS-DOS (MicroSoft Disk Operating System) – дискова операційна система фірми Microsoft; EISA (Extended Industry Standard Architecture) – розширений промисловий стандарт (шинної) архітектури.

Лексичні одиниці української мови, так само, як і англійської, розвивають нові значення для позначення нових понять і об'єктів. Прикладами функціонування лексичних одиниць у новому лексико-синтаксичному варіанті є такі терміни, як мультиплікація «оживлення», меню «список команд», програма «комп'ютерна». Більшість з цих новотворів пройшла синхронний шлях разом з англійськими термінами у процесі розвинення нового значення, тому точніше було б вважати, що було запозичене нове значення, а не лексична одиниця. Наведемо різні приклади асиміляції: *Banner* – банер (рекламне зображення невеликого розміру, що розміщується на Web-сторінках, із посиланням на Web-сайт рекламодавця. Як правило, має прямокутну форму і являє собою графічний файл у форматі GIF, JPG); *BBS (Broadcast Bulletin System)* - електронна дошка оголошень (на цей час це Internet-сервіс, який робить доступними множинні групи обговорення. Електронна дошка оголошень може розглядатися як комп'ютерний аналог звичайної дошки оголошень. Типово, це Web-сервер, на якому можна залишити

своє повідомлення й прочитати повідомлення інших користувачів. Крім обговорення та представлення інформації, BBS часто використовуються для обміну програмним забезпеченням, яке вільно розповсюджується); *Cookies* - *кукі* (механізм, який може використовувати Web-сервер для отримання та збереження інформації про клієнта. Використовуючи кукі, Web-сервер "позначає" комп'ютер-клієнт, записуючи на нього відповідні дані. Під час наступних візитів з цього ж комп'ютера до Web-сервера факт попереднього відвідування може бути враховано); *FYI (For Your Information)* – *до вашого відомо* (інформаційні документи, що публікуються в мережі й вміщують різноманітну інформацію, корисну користувачам Internet.

Таким чином, термінологічна система галузі інноваційних технологій має динамічний характер, про що свідчить виникнення нових лексичних утворень для позначення інноваційних розробок. Інтенсифікація інноваційних процесів разом із глобалізаційними процесами у сучасному суспільстві приводять до збагачення термінологічної системи української мови словами і словосполученнями, пов'язаними зі сферою технологій.

¹Ажнюк Б.М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації // Мовознавство. - 2001. - №3. - С. 48-54; ²Англійсько-український глосарій виробів Microsoft®: громадська редакція / За ред. Б. Рибара Ред. кол. Р. Мисак, Р. Микульчик, І. Кульчицький та ін. – Львів: ЕКОінформ, 2006. – 208 с.; ³Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації: – автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Архипенко Людмила Михайлівна; Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.; ⁴Григорьев В.Л. Англо-русский толковый словарь РС. – М.: Компьютер, ЮНИТИ, 1997. – 471 с.; ⁵Олійник А.Д. Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології: – автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Олійник Анатолій Дмитрович; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – 15 с.; ⁶Попова Н.О. Запозичення з англійської мови в лексико-семантичну систему української мови кінця ХХ та початку ХХІ століття: – автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Попова Наталя Олександрівна; Харківський державний педагогічний університет. – Харків, 2008. – 17 с.; ⁷Сімонок В.П. Лексико-семантична рецепція іншомовної лексики в українській мовній картині світу: – автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Сімонок Валентина Петрівна; Національна юридична

академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2002. – 24 с.; ⁸Словарь компьютерных терминов. Под ред. А.Синклера.- М.: Вече, АСТ,1996. – 448 с.; ⁹English-Ukrainian Computer Glossary and Short Glossary of Audio-Visual Technology. Compiled by: Peter Fedynsky, Tamara Horodysky, Teresa Kikena, Richard Robin. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. University of Alberta. Edmonton, 1990. – 30 p.

Л. В. Непон-Айдачич, докторант

СТЕРЕОТИПНІ РИСИ ДЗВОНИКІВ (ЛАТ. CAMPANULA) У ПОЛЬСЬКІЙ МОВІ ТА КУЛЬТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ НОМІНАЦІЙ). ЧАСТИНА 2

У статті здійснюється реконструкція стереотипних рис дзвоників (пол. dzwonek, лат. Campanula) у польській мові та культурі на підставі аналізу літературних, діалектних та історичних номінацій цієї квітки.

The author reconstructs stereotype characteristics of the flower campanula (pol. dzwonek, lat. Campanula) in the Polish language and culture on the base of analysis of the literary, dialect and historical names of this flower.

Незаперечним фактом є те, що кожна етнічна мова несе в собі інформацію про світосприйняття народу. Етнолінгвістика як “галузь мовознавства, яка вивчає зв’язки між мовою та різними сторонами матеріальної і духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, етнопсихологією та ін.”¹ дозволяє, використовуючи мовознавчі методи, відтворити уявлення про світ, закріплені в мові. В основі світобачення кожного народу лежить “своя система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем”². Тому етнолінгвістика, спрямована на вивчення зв’язків “між мовою та етнічним менталітетом, мовою та етнічною культурою”³, є однією з найактуальніших галузей сучасного мовознавства. Її першорядними завданнями є реконструкція мовної картини світу та мовних стереотипів певного етносу. Поняття мовної картини світу ми розуміємо як “історично сформовану в побутовій свідомості даного мовного колективу та об’єктивовану в мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб мовної концептуалізації дійсності”⁴, а мовний

стереотип – як “уявлення про предмет, сформоване у певних суспільних рамках досвіду, та таке, що визначає, чим є предмет, як він виглядає, як діє, як сприймається людиною і т. п., а водночас уявлення, закріплене в мові, доступне через мову і належне до колективних знань про світ”⁵.

Стереотипи людей, явищ, об’єктів навколишнього світу, включаючи рослинний, і т. ін. є складовими цілісної картини світу, віддзеркаленої в мові. Реконструкції елементів мовної картини світу присвячено два масштабні проекти у галузі етнолінгвістичної лексикографії: “Слов’янські старожитності”⁶ (на матеріалі усіх слов’янських мов) та “Словник народних стереотипів і символів”⁷ (на матеріалі польської мови). Невід’ємною частиною цих праць є вивчення мовних стереотипів квітів. Польський мовний образ квітів, сформований на базі народної традиційної культури, залишається малодослідженим у сучасному мовознавстві. Окремим теоретичним питанням вивчення мовного образу квітів присвятили свою увагу Є. Бартмінський⁸ та С. Небжеговська⁹. Мовний образ квітів, представлений у сучасній польській літературі, описала Д. Пекарчик¹⁰. Об’єктом аналізу К. Пастусяк стали назви рослин польсько-українсько-білоруського пограниччя¹¹. Картина світу рослин, відображена в мові та культурі, послужила поштовхом для створення тематичних номерів етнолінгвістичних часописів “Коди слов’янських культур”¹² і “Мова та культура”¹³. У кількох наших працях досліджено мовний образ квітки¹⁴⁻¹⁶, гвоздики¹⁷, конвалії¹⁸, незабудки¹⁹, герані²⁰, братків²¹ у польській мові та культурі. Метою нинішньої розвідки (яка є другою з циклу студій²², присвячених цьому питанню) є виявлення стереотипних рис дзвоників (пол. *dzwonek*, лат. *Campanula*), віддзеркалених у їхніх назвах. Дослідження виконуться на матеріалі номінацій, зафіксованих у сучасних²³⁻²⁸, історичних²⁹⁻³¹ словниках польської мови, а також у Словнику польських зоологічних та ботанічних назв Е. Маєвського³² та Ботанічному словнику³³.

1. У Словнику польських зоологічних та ботанічних назв Е. Маєвського представлено лексему *kolnik*, яка використовується по відношенню до дзвоників однобічних (лат. *Campanula rapunculoides*)³⁴ та дзвоників ріпчастих (лат. *Campanula rapunculus*)³⁵. У Варшавському словнику ця номінація наводиться як синонімічна до

сполуки *dzwonek falisty* ‘дзвоники хвилясті’ (лат. *Campanula panculus*)³⁶. Етимологічний словник польської мови засвідчує, що лексема *kolnik* була утворена від німецького кореня *Kohl* ‘капуста’ за допомогою “частого в назвах рослин суфікса *-nik*”³⁷. А. Спультник зазначає, що аналізована лексема використовується по відношенню до брукви (пол. *kapusta rzepek*, лат. *Brassica napus*)³⁸. Перенесення німецької номінації *Kohl* на брукву, яка є одним із сортів капусти (лат. *Brassica* – укр. *капуста*)³⁹, цілком зрозуміле. Вмотивованість уживання слова *kolnik* для називання дзвоників ріпчастих (та однобічних) стає очевидною з огляду на істивний характер їх коріння⁴⁰, подібного до брукви.

Іменник *kolnik* може функціонувати як самостійно, так і у складі терміносполук: *dzwonek kolnik*, *kolnik polny*, *kolnik polny dziki*⁴¹, *kolnik dziki*⁴², *kolnik pionny*⁴¹⁻⁴³ (лат. *Campanula rapunculus*) та *kolnik ogrodny* (лат. *Brassica napus*)^{42,44}. Перше іменниково-іменникове словосполучення презентує модель поєднання двох назв, перша з яких є родовою (*dzwonek* ‘дзвоники’), а друга – видовою (*kolnik* ‘ріпчасті’). Подібні конструкції ми вже аналізували в попередній праці⁴⁵. Решта сполук належить до іменниково-прикметникових і розпадається на дві групи: номінації дзвоників та номінації брукви. Оскільки головним в усіх сполуках є слово *kolnik*, то доцільним є зіставлення його означень, уживаних у обох випадках. Бруква визначається як городня рослина (*kolnik ogrodny*), а дзвоники – як польова, дика (*kolnik polny*, *dziki*)⁴⁶. Таким чином підкреслюються виразно опозиційні властивості обох рослин: виключно культурний характер першої та дикорослий – другої. Щодо прикметника *pionny*, уживаного в словосполученні *kolnik pionny*, зазначимо таке. У сучасній польській мові він має значення ‘марний, даремний; безплідний; неродючий, пустий’⁴⁷, натомість раніше це слово також означало ‘дикий, лісовий, польовий’: “*Pionne drzewo* = *dzikie drzewo*, *leńne*, *polne*” (*pionne drzewo* = *дике дерево, лісове, польове*)⁴⁸.

2. Для позначення дзвоників ріпчастих (лат. *Campanula rapunculus*) у польській мові використовується назва *rapunkui*⁴⁹. Зрідка її співвідносять із дзвониками однобічними (лат. *Campanula rapunculoides*)⁵⁰. Лексема *rapunkui* походить від лат. *rapunculus*⁵¹, похідного від *rāpum* ‘ріпа; бульба’. Основа *rapuncul-* представлена в прикметникових означеннях латинських терміносполук *Campanulla*

rapunculus і *Campanula rapunculoides*, чим підкреслюється подібність їстівного коріння цих сортів дзвоників до ріпи. Польська ж назва *rapunkui* несе в собі зазначену інформацію в прихованому для пересічного мовця вигляді. Номінація *rapunkui* уживається по відношенню до дзвоників ріпчастих як самостійно, так і у складі терміносполуки *dzwonek rapunkui*⁵², в якій іменник *dzwonek* ‘дзвоники’ визначає родову, а іменник *rapunkui* ‘ріпчасті’ – видову приналежність означуваної рослини.

3. Із проаналізованими флоронімами тісно пов’язані назви *rzepka pionna*⁵³ (букв. ‘дика ріпка’), *rzepa pionna*⁵⁴ (букв. ‘дика ріпа’), які підкреслюють ті ж ознаки дзвоників ріпчастих, що й вищеназвані лексеми та сполуки (схожість на ріпу, їстівність та дикорослість), але використовують для цього питомі польські засоби: адже *rzepka* / *rzepa* означає ‘ріпка / ріпа’, а *pionna* – ‘дика, польова’.

4. Тюркізм *kiobuk* функціонує у сучасній польській мові з кількома значеннями: “1. етн. а) ‘чорний фетровий гуральський капелюх’; б) ‘у народних казках: злий дух’; 2. рел. ‘високий головний убір із покривалом, який носять грекокатолицькі священники’; 3. заст. ‘хутряна шапка, оздобний ковпак’”⁵⁵. У кожному з трьох випадків ідеться про високий головний убір. Демінутив іменника *kiobuk* у формі множини *kiobuczki*⁵⁶ використовується в якості номінації дзвоників ріпчастих. Підставою для перенесення назви головного убору на квітку (як і у випадку флоронімів *dzwonek koipak*, *koipaki*⁵⁷) послужила їхня подібність за формою.

5. Лексеми *rozponka*, *rozpunka* зафіксовані у словниках польської мови⁵⁸. Вони співвідносяться з рослиною мласкавець (лат. *Valerianella*). У словнику М. С. Б. Лінде та Словнику польських зоологічних та ботанічних назв Е. Маєвського наведено варіанти цієї номінації: *rospanka*⁵⁹, *rozponka*, *rozpunka*⁶⁰, – які називають не лише мласкавець, але й дзвоники ріпчасті. М. С. Б. Лінде відсилає читача у словниковій статті *rozpona*, *rozponka* до *rozpinka*⁶¹, яке, у свою чергу, скеровує до дієслів *rozpinaж*, *rozpi№ж*⁶². Отож, можна вважати номінації *rospanka*, *rozponka*, *rozpunka* спорідненими із дієслівними формами (недоконаного та dokonаного виду) *rozpinaж* – *rozpi№ж* ‘розпинати – розіпнути’, похідними від *pi№ж* ‘пнути’ (пор. укр. *розпинка* ‘розпірка’⁶³ та стелов. *распнь* ‘хрест’⁶⁴). Імовірно, аналізовані назви мотивуються тим, що листочки мласкавця ростуть

один навпроти одного, нагадуючи способом розташування хрест чи розп'яття. Причиною перенесення номінації з мласкавця на дзвоники ріпчасті могла послужити їхня спільна ознака – їстівність їх окремих частин (листя мласкавця та коріння дзвоників).

6. Назва *kubeczki*⁶⁵ використовується по відношенню до дзвоників круглолистих (лат. *Campanula rotundifolia*). Це форма множини іменника *kubeczek*, похідного від *kubek* 'кухоль, кубок'. У розглядуваному випадку в основу називання дзвоників круглолистих була покладена схожість за формою їхніх квітів на кухлі.

Проаналізовані польські номінації дзвоників мотивуються кількома властивостями: зовнішня схожість квітів рослини на кухоль / кубок (*kubeczki*), на шапку / клобук (*kiobuczki*); схожість їстівного коріння дзвоників ріпчастих на брукву (*kolnik*), ріпу (*rapunkui, rzepka*). Отож, стереотипними рисами дзвоників можна вважати кубко- чи клобукоподібність їхніх квітів, а також брукво- чи ріпоподібність та їстівність коріння дзвоників ріпчастих. Крім того, виразними диференційними рисами останніх є ознаки способу та місця їхнього зростання, тобто те, що дзвоники ріпчасті є дикими й польовими квітами. Вищерозглянуті номінації засвідчують, що в побудові польського мовного стереотипу дзвоників найяскравішими стали особливості вигляду квітки, способу та місця зростання, а також така важлива для людини характеристика рослини, як придатність до вживання в їжу її коріння (завдяки чому набули значущості його зовнішні ознаки).

Ця розвідка є лише фрагментом вивчення польського мовного стереотипу дзвоників, реконструкція якого дозволить здійснити порівняльний аналіз зі стереотипами інших квітів у польській мові та культурі, виявити принципи їхньої побудови. Ці завдання ми плануємо розв'язати у своїх подальших працях. Зіставлення польських і українських (чи інших слов'янських і неслов'янських) мовних стереотипів квітів є також важливим та перспективним напрямком етнолінгвістичних студій, адже воно дозволить виявити національну своєрідність кожної з досліджуваних мовних картин світу.

¹Гриценко П. Ю. Етнолінгвістика // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К., 2000. – С. 164; ²Снитко Е. С., Кулинич И. А. Русский язык в

этнолингвистическом освещении. – К., 2005. – С. 3; ³Там само. – С. 3; ⁴Там само. – С. 18; ⁵Bartmicki J. O “Siowniku stereotypuw i symboli ludowych” // Siownik stereotypuw i symboli ludowych / Koncercja caioncy i red.: J. Bartmicki, zast. red.: S. Niebrzegowska. – Lublin, 1996. – Т. I: Kosmos. – Cz. 1: Niebo, њwiatia niebieskie, ogiec, kamienie. – S. 9; ⁶Славянские древности: Этнолингвистический словарь / Под ред. Н. И. Толстого. – М., 1995-2008. – Т. 1-4; ⁷Siownik stereotypuw i symboli ludowych / Koncercja caioncy i red.: J. Bartmicki, zast. red.: S. Niebrzegowska. – Lublin, 1996, 1999. – Т. 1: Kosmos. – Cz. 1: Niebo, њwiatia niebieskie, ogiec, kamienie; cz. 2: Ziemia, woda, podziemie; ⁸Bartmicki J. O profilowaniu i profilach raz jeszcze // O definicjach i definiowaniu / Red. J. Bartmicki, R. Tokarski. – Lublin, 1993. – S. 269-275; ⁹Bartmicki J., Niebrzegowska S. Profile a podmiotowa interpretacja њwiata // Profilowanie w jzkyku i w тексьcie / Pod red. J. Bartmickiego, R. Tokarskiego. – Lublin, 1998. – S. 211-224; ¹⁰Piekarczyk D. Kwiaty we wspyczesnym jzkykowym obrazie њwiata. – Lublin, 2004. – 241 s.; ¹¹Pastusiak K. Pogranicze polsko-biaiorusko-ukraicskie w њwietle danych jzkykowych i etnograficznych na podstawie nazw гоьlin. – Warszawa, 2007. – 416 s.; ¹²Кодови словенских култура / Ред. Т. Агапкина, Д. Ајдачић (гл. уред.), А. Лома, А. Плотникова, Б. Сикимић. – Београд, 1996. – Број 1: Билке. – 121 с.; ¹³Јззык а култура. – Wrocisaw, 2001. – Т. 16: Њwiat гоьlin w jzkyku а kulturze / Pod red. А. DЊbrowskiej, I. Kamickiej-Szmaj. – 281 s.; ¹⁴Непоп-Айдачич Л. В. Стереотип квітки в польській мові та культурі (на матеріалі словників польської мови). Частина 1 // Вісник Харківського університету. – Серія: філологія. – 2008. – № 787. – Вип. 52. – С. 63-67; ¹⁵Непоп-Айдачич Л. В. Стереотип квітки в польській мові та культурі (на матеріалі словників польської мови). Частина 2 // Київські полоністичні студії / За ред. Р. П. Радишевського. – К., 2007. – Т. IX: Європейський вимір української полоністики. – С. 493-500; ¹⁶Непоп-Айдачич Л. В. Стереотип квітки в польській мові та культурі (на матеріалі фольклорних записів О. Кольберга) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць / Відп. ред. О. І. Чердниченко. – К., 2008. – Вип. 24. – Ч. 2. – С. 316-321; ¹⁷Нерор-Ајдасчуж L. Goцdzik // Polska Sztuka Ludowa. – (у друці); ¹⁸Непоп-Айдачич Л. В. Стереотип конвалії в польській мові і культурі // Етнолінгвістичні студії: Зб. наук. праць / За ред. П. Гриценка, В. Конобродської. – Житомир, 2007. – 2. – С. 102-121; ¹⁹Непоп-Айдачич Л. В. Польський мовний образ незабудки (назва, гіпероніми, гіпоніми) // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К., 2008. – Вип. XVI. – С. 69-79; ²⁰Непоп-Айдачич Л. В. Польський мовний образ герані // Мовні і концептуальні картини світу. – (у друці); ²¹Непоп-Айдачич Л. В. Стереотипні риси братків у польській мові та культурі, реконструйовані на базі їх номінацій // Діалектна мова: сучасний стан і

динаміка в часі: Зб. наук. праць, присвячений 100-річчю від дня народження проф. Ф. Т. Жилка. – (у друці); ²²Непоп-Айдачич Л. В. Стереотипні риси дзвоників (лат. Campanula) у польській мові та культурі (на матеріалі номінацій). Частина 1 // Слов'янський збірник. – Одеса. – (у друці); ²³Inny siownik jkzyka polskiego / Red. nac. M. Backo. – Warszawa, 2000. – Т. 1-2; ²⁴Praktyczny siownik wspyczesnej polszczyzny / Pod red. H. Zgyikowej. – Poznac, 1994-2005. – Т. 1-50; ²⁵Siownik jkzyka polskiego / Pod red. M. Szymczaka: przedruk elektroniczny. – Warszawa, 2000; ²⁶Siownik jkzyka polskiego / Pod red. W. Doroszewskiego. – Warszawa, 1958-1962. – Т. I-XI. – Przedruk elektroniczny. – Warszawa, 2000; ²⁷Siownik wspyczesnego jkzyka polskiego / Red. nauk. B. Dunaj. – Warszawa, 1999. – Т. 1-2; ²⁸Uniwersalny siownik jkzyka polskiego / Pod red. S. Dubisza. – Warszawa, 2003. – Т. I-IV. – Przedruk elektroniczny. – Warszawa, 2004; ²⁹Kariowicz J., Kryeski A., Nieduwiedzki W. Siownik jkzyka polskiego. – Warszawa, 1952-1953. – Т. 1-8. – Wyd. fotooffsetowe; ³⁰Linde M. S. B. Siownik jkzyka polskiego. – Warszawa, 1994-1995. – Т. I-VI. – Wyd. fotooffsetowe; ³¹Siownik polszczyzny XVI wieku / Kom. red.: S. Błk et al.. – Wrociaw, 1966-2004. – Т. 1-32; ³²Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, zawierajłocy ludowe oraz naukowe nazwy i synonimy polskie, uйywane dla zwierzłot i roьlin od XV-go wieku aй do chwili obecnej. Цыдио zestawione z synonimami naukowemi iacieskiemi. W podwyjnym porzłodku alfabetycznym i pomnoione porównawczym materiaiem, zaczerpniakym z innych jkzykuw siowiackich / Zebrai i uioйi E. Majewski. – Warszawa, 1889, 1894, 1898. – Т. I: Siownik polsko-iacieski; Т. II: Siownik iaciesko-polski. – Czкьж pierwsza: A-M, czкьж druga: M-Z; ³³Siownik botaniczny / Red. nauk. A. i J. Szweykowscy. – Warszawa, 2003. – Wyd. II. – 1136 s.; ³⁴Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – Т. II: Siownik iaciesko-polski. – Czкьж pierwsza: A-M. – S. 157; ³⁵Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – Т. II: Siownik iaciesko-polski. – Czкьж pierwsza: A-M. – S. 157; ³⁶Kariowicz J., Kryeski A., Nieduwiedzki W. Op. cit. – Т. 1. – S. 664; Op. cit. – Т. 2. – S. 403; ³⁷Siawski F. Siownik etymologiczny jkzyka polskiego. – Krakyw, 1958-1965. – Т. 2. – S. 358; ³⁸Spylnik A. Nazwy polskich roьlin do XVIII wieku. – Wrociaw, Warszawa, Krakyw, Gdacsk, Jyц, 1990. – S. 105; ³⁹Кобів Ю. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин. – К., 2004. – С. 85; ⁴⁰Siownik botaniczny... Op. cit. – S. 193; ⁴¹Spylnik A. Op. cit. – S. 17; ⁴²Linde M. S. B. Op. cit. – Т. II. – S. 408; ⁴³Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – Т. II: Siownik iaciesko-polski. – Czкьж pierwsza: A-M. – S. 157; ⁴⁴Spylnik A. Op. cit. – S. 23; ⁴⁵Непоп-Айдачич Л. В. Стереотипні риси дзвоників... Знач. праця (у друці); ⁴⁶Spylnik A. Op. cit. – S. 105; ⁴⁷Uniwersalny siownik jkzyka polskiego... Op. cit.; ⁴⁸Linde M. S. B. Op. cit. – Т. IV. – S. 161; ⁴⁹Praktyczny siownik wspyczesnej polszczyzny... Op. cit. – Т.

22. – S. 244; Siownik botaniczny... Op. cit. – S. 193; Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; ⁵⁰Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; ⁵¹Praktyczny siownik wspyczesnej polszczyzny... Op. cit. – T. 22. – S. 244; ⁵²Linde M. S. B. Op. cit. – T. I. – S. 624; Praktyczny siownik wspyczesnej polszczyzny... Op. cit. – T. 22. – S. 244; Siownik botaniczny... Op. cit. – S. 193; Spylnik A. Op. cit. – S. 17; ⁵³Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; Spylnik A. Op. cit. – S. 17; ⁵⁴Linde M. S. B. Op. cit. – T. V. – S. 123; ⁵⁵Uniwersalny siownik jkzyka polskiego... Op. cit.; Siawski F. Siownik etymologiczny jkzyka polskiego. – Krakyw, 1958-1965. – T. 2. – S. 257-258; ⁵⁶Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; ⁵⁷Непоп-Айдачич Л. В. Стереотипні риси дзвоників... Зазнач. праця (у друці); ⁵⁸Uniwersalny siownik jkzyka polskiego... Op. cit.; Praktyczny siownik wspyczesnej polszczyzny... Op. cit. – T. 36. – S. 205; Kariowicz J., Krycki A., Niedzwiedzki W. Op. cit. – T. 5. – S. 567; ⁵⁹Linde M. S. B. Op. cit. – T. V. – S. 123; ⁶⁰Linde M. S. B. Op. cit. – T. V. – S. 123; Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; ⁶¹Linde M. S. B. Op. cit. – T. V. – S. 123; ⁶²Linde M. S. B. Op. cit. – T. V. – S. 123; ⁶³Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук та ін. – К., 2003. – Т. 4. – С. 651; ⁶⁴Старославянський словарь (по рукописам X-XI веков) / Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки, Э. Благовой. – М., 1999. – 2-е изд. – С. 576; ⁶⁵Siownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich... Op. cit. – T. II: Siownik iacicsko-polski. – Czкњж pierwsza: A-M. – S. 157; Kariowicz J., Krycki A., Niedzwiedzki W. Op. cit. – T. 2. – S. 616.

О.В Левко, асп.

ІДІОСТИЛЬ ЕПІДЕЙКТИЧНИХ ТВОРІВ ІОАННА ЗЛАТОУСТА: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті подається історія дослідження ідіостилю епідейктичних промов Іоанна Златоуста у вітчизняній та іноземній лінгвістиці, висвітлюються різні підходи до вивчення ідіостилю. Базуючись на концепції Ю. Караулова про три рівні мовної особистості, автор статті розглядає одиниці мотиваційного рівня мовної особистості, досліджує прецедентні

тексти, введені у дискурс епідейктичних творів Іоанна Златоуста, як один з компонентів ідіостилю проповідника.

In this article the history of investigation of the individual style of epideictic sermons of John Chrysostom in native and foreign linguistics is given. According to the conception of J. Karaulov about three levels of linguistic personality, the author of the article examines units of the motivational level, investigates precedent texts, which are input in the discourse of the epideictic sermons of John Chrysostom, as one of components of the preacher's individual style.

У сучасній вітчизняній класичній філології грекомовна патристика ранньовізантійської епохи потребує дослідження в контексті сучасної парадигми лінгвістики. Спадщина видатного християнського оратора IV століття Іоанна Златоуста привертала увагу багатьох вчених в різні часи. Промови автора досліджувалися в різних аспектах вітчизняними, в-основному, до 1917 року, та іноземними лінгвістами. На теренах нашої країни традиція дослідження християнських авторів була перервана у XX столітті, що спричинило велику шкоду науковому лінгвістичному осмисленню їхньої спадщини. Сьогодні лінгвістичний інтерес до творів авторів, які жили на зламі епох античності та християнства, починає відроджуватись. Стиль епідейктичних творів Іоанна Златоуста став зразком для наступних поколінь візантійських ораторів, а також письменників Київської Русі. Тому дослідження ідіостилістичного простору епідейктичних творів автора проліє світло на питання ораторської традиції Візантії та Київської Русі.

На Заході традиція лінгвістичного осмислення спадщини ранньохристиянських та візантійських авторів не переривалася, тому іноземна філологія налічує чимало праць, які в тій чи іншій мірі торкаються дослідження стилю творів Іоанна Златоуста, питань впливу античної риторики на промови автора, аналізу мовних та риторичних особливостей тексту промов.

Твори Іоанна Златоуста стали об'єктом лінгвістичної рефлексії ще у візантійську епоху. Перші спроби лінгвістичного дослідження промов Іоанна Златоуста засвідчені у візантійського автора VI століття Михайла Пселла. Критичні есе Михайла Пселла орієнтуються на зразок аналізу стилю стародавніх афінських

ораторів у пізньоелліністичного оратора Діонісія Галікарнаського і присвячені стилістичному дослідженню творів Григорія Богослова, Василя Великого й Іоанна Златоуста¹.

Проблемі дослідження стилю епідейктичних творів Іоанна Златоуста присвячена праця Томаса Америкера². У цій роботі автор розглядає стан сучасного йому наукового освоєння зазначеного предмету, зокрема, висвітлюються різні наукові погляди стосовно впливу античної риторики, а саме другої софістики, на стиль творів Златоуста та робить висновок про деяку стилістичну залежність промов Златоуста від промов представників другої софістики³.

Е. Норден мінімізує вплив другої софістики на стиль Златоустових епідейктичних творів⁴, натомість Л. Акерман стверджує, що Златоуст писав у стилі апостола Павла і зовсім далекий від “поганого смаку” софістів⁵.

Серед вітчизняних праць, в яких висвітлюється окремі питання, що стосуються ідіостилу творів Іоанна Златоуста, необхідно назвати праці С. Аверинцева, який розглядав у порівняльному аспекті комунікативні стратегії авторів античної діатриби та авторів християнської проповіді, імітацію діалогу, взаємопроникнення “чужої” і “своєї” інтонації в гоміліях Златоуста⁶.

Критеріями дослідження ідіостилу у згаданих вище наукових працях є вживання мовних засобів в тексті, використання тих чи інших фігур та тропів, синтаксичні особливості тексту, відповідність організації мовного матеріалу нормам та теоретичним засадам античного красномовства, зіставлення зі зразками давньогрецької ораторської прози та виявлення впливів.

У зв'язку з величезним кроком вперед сучасного мовознавства вище окреслений стан дослідження проблеми вимагає нового осмислення ідіостилу творів Златоуста в контексті категорій сучасної лінгвістики.

Ключевим терміном даного дослідження є термін “ідіостиль”. Поняття ідіостилу є однією з домінантних категорій стилістики. Термін “ідіостиль” пов'язаний з терміном “стиль”. Термін “стиль” є багатозначним, тому навколо нього часто панує плутанина і невизначеність. Про визначення поняття “стиль” російський філософ О. Лосев зазначає таке: “Мені страшно занурюватися в той океан, який складають різноманітні розуміння стилю з усіх їх безладом і

плутаниною, не потонути в цьому океані можна тоді, коли ми будемо мати своє тверде поняття стилю⁷”.

Наприклад, за В. Виноградовим, "індивідуальний стиль — своєрідна, історично зумовлена, складна, але структурно єдина і внутрішньо пов'язана система засобів і форм словесного творчого вираження..."⁸ Представники формальної школи трактують ідіостиль як певний набір мовно-стилістичних прийомів, не вважаючи елементами стилю темп, ритм, тон, інтонацію, художнє мовлення, жанр, композицію.

Н. Болотнова, підсумовуючи різні підходи до дослідження ідіостилу, серед великого розмаїття напрямків виділяє чотири основних⁹. На її думку, протягом декількох десятиліть у стилістиці вивчення ідіостилу відбувалося з орієнтацією на окремі елементи художньої системи автора. Передусім дослідницька увага була звернена на вживання лексичних одиниць у творах автора, на їхні смислові форми та структуру. Представниками даного підходу були Т. Винокур, В. Виноградов, В. Григор'єв¹⁰.

Другий напрямок дослідження ідіостилу характеризується аналізом різних структурних та смислових форм організації мовного матеріалу в єдиному цілому та характеру їх співвіднесеності на рівні стилістичного узусу (В. Григор'єв, Н. Соколова, Н. Кожевнікова). Для цього напрямку властивий лексикоцентризм і орієнтація на виявлення загальних закономірностей у вживанні слів одним чи кількома авторами¹¹.

Третій напрямок сформувався під впливом когнітивної лінгвістики на основі моделювання "можливих світів" різних авторів. Другий і третій напрямок відображають вивчення проблеми ідіостилу з огляду на первинну комунікативну діяльність автора.

Четвертий напрямок дослідження ідіостилу визначається у межах комунікативної стилістики. Ідіостиль розглядається у тому аспекті, як конкретна мовна особистість автора організовує діалог з читачем, направляючи мовномисленнєву діяльність читача у руслі комунікативної стратегії тексту та інтенції творця¹².

Наше дослідження використовує здобутки попередників у царині дослідження ідіостилу творів Іоанна Златоуста, однак розглядає ідіостиль з позицій комунікативно-когнітивного напрямку, ґрунтуючись на праці Н. Болотнної, Ю. Караулова, І. Арнольд.

За концепцією Ю. Караулова, за кожним текстом стоїть мовна особистість¹³. Ю. Караулов виділяє три рівні мовної особистості: вербально-семантичний (лексикон мовної особистості), когнітивний (тезаурус мовної особистості), діяльнісно-мотиваційний (прагматичний рівень мовної особистості)¹⁴. Базуючись на вище згаданій концепції Ю. Караулова, Н. Болотнова стверджує, що “ідіостиль – це складний, багатомірний, багаторівневий прояв особистості автора, яка стоїть за текстом, його лексикона, семантикона, граматикона, тезауруса, концептосфери, мотивів, які визначають своєрідність семантики та текстової організації¹⁵”.

Дослідження всіх компонентів ідіостилю виходить за межі даної розвідки. У даній статті ми зупинимося на одиницях мотиваційного рівня, які є одними з найважливіших компонентів ідіостилю автора. Ю. Караулов стверджує, що комунікативно-діяльнісні потреби мовної особистості є основними одиницями мотиваційного рівня, лінгвістичним корелятом яких можуть бути, зокрема, образи прецедентних текстів¹⁶.

В іншому місці Ю. Караулов стверджує, що “знання прецедентних текстів є показником приналежності до даної епохи і її культури¹⁷ Це твердження суголосне висловлюванню М. Бахтіна про те, що “текст – це діалог автора не лише з читачем, але й з усією сучаною і попередньою культурою¹⁸”. В контексті цих тверджень І. Арнольд говорить, що “текст має в собі сліди цього діалогу у вигляді алюзій, цитат, ремінісценцій. Це явище отримало назву інтертекстуальність”¹⁹. В дискурс мовної особистості прецедентний текст рідко вводиться повністю, а завжди тільки у звернутому компресованому вигляді – у вигляді переказу, фрагменту, цитати або лише натяку – семіотично²⁰.

До нас дійшли тексти понад 20 епідейктичних промов Златоуста, авторство яких не піддається сумніву. Прецедентні тексти, до яких звертається Златоуст в епідейктичних промовах, можна поділити на дві великі групи: сакральні тексти (книги Святого Письма) та античні літературні джерела.

Златоуст в своїх епідейктичних промовах дуже часто звертається до авторитету Святого Письма. Це або цитати, або перекази уривків, або апелювання до імені автора книги, до імені

персонажа, або навіть розмова з уявним співбесідником-персонажем з книги Святого Письма.

Серед цитат зі Святого Письма в досліджуваних гоміліях Златоуста є цитати майже з усіх книг Нового Завіту (всі чотири Євангелія, Діяння апостолів, Послання апостола Павла) і з деяких книг Старого Завіту (Буття, Вихід, книги Царств, книга пророка Ісайї, пророка Єремії, пророка Даниїла, Плач Єремії, Псалми, книга Еклезіяста, книга Ісуса Сіраха, Притчі Соломона, Пісні пісень). Дуже часто Златоуст цитує апостола Павла, який був ідеалом для проповідника. Златоуст присвятив сім епідейктичних промов апостола Павлу.

Серед переказів зустрічаються історії про багатостраждального Іова (Бесіда про мучеників), праведного Йосипа (Бесіда про мучеників Ювентина і Максиміана), історія пророка Іони в Ніневії (Бесіди про покаяння). Натяками і алюзіями на книги Святого Письма текст епідейктичних творів Златоуста пересипаний дуже рясно.

Статистика з прецедентними текстами іншого різновиду, коли йдеться мова про античні літературні джерела, досить відрізняється від вище сказаного. У гоміліях Златоуста можна знайти лише невелику кількість цитат та алюзій на античні джерела, на відміну від його старшого сучасника Григорія Богослова. За висловом Г. Флоровського, “Златоуст ніколи не був схвильований філософською проблематикою еллінізму і ніколи йому не доводилося мирити в собі елліна та християнина. Це була скоріше “філологічна”, а не філософська культура”, характерна для усього антиохійського культурного типу²¹”. Детальний аналіз текстів показує, що Златоуст знайомий з філософськими текстами античності, зокрема, зі вченням Платона, Зенона Елейського, філософією кініків, однак оцінює їх і подає слухачам, вихованим на зразках античності, у світлі християнського вчення: *“πάντα περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς διαλέγονται, ἑτέραν ἡμῖν ζωὴν εἰσάγοντες καὶ βίον ἄλλον, καὶ πλοῦτον καὶ πενίαν, καὶ ἐλευθερίαν καὶ δουλείαν, καὶ ζωὴν καὶ θάνατον, καὶ κόσμον καὶ πολιτείαν, πάντα ἐξηλλαγμένα. Οὐ καθάπερ Πλάτων, ὁ τὴν καταγέλαστον ἐκείνην πολιτείαν συνθεῖς, καὶ Ζήνων, καὶ εἴ τις ἕτερος πολιτείαν ἔγραψεν, ἢ νόμους συνέθηκεν”*²² - Апостоли розповідають лише про небесне, показуючи нам інше життя й інший спосіб

життя, багатство і бідність, свободу і рабство, життя і смерть, світобудову і державний устрій дивним чином, зовсім не так, як Платон, який написав відому “Політію”, чи Зенон, чи як кожен, хто писав про державний устрій чи встановлював закони.”

Алюзії на давньогрецьку міфологію у гоміліях Златовуста зустрічаються рідко. Використовує він образи чи персонажі міфології, наприклад, при порівнянні з гріховними пристрастями. В одній з гомілій автор порівнює пияцтво зі Сциллою та Гідрою: “*Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῆς μυθοποιουμένης Σκύλλης καὶ Ὑδρας, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς μέθης πολλὰς ἔστι κεφαλὰς ἰδεῖν, ἐντεῦθεν πορνείαν, ἐκεῖθεν ὀργὴν, ἄλλοθεν βλακείαν, ἑτέρωθεν ἔρωτας ἀτόπους φρομένους.*”²³ – Як у міфічної Сцилли та Гидри, так і у пияцтва багато голів: тут виростає у нього перелюбство, там гнів; тут недалекоість розуму, а там еротичне кохання”. Таким чином, персонажі міфології стають у творах Златовуста алегоріями на душевні пристасті, вади та гріхи.

Серед цитат на літературні джерела античності зустрічається кілька цитат з промов оратора Лібанія, вчителя Златоуста. У промові на пам’ять мученика Вавіли, Златоуст наводить цілі уривки з промови Лібанія “про святилище Дафни та храм Аполона”. В антіохійському передмісті знаходилися згадані святилище і храм, куди були перенесені моці мученика Вавіли. У той самий час блискавка вразила язичницьке святилище. Була виголошена промова Лібанієм на цю подію у формі плачу. Златоуст, у свою чергу, виголосив промову на честь мученика Вавіли, полемізуючи з Лібанієм. Крім уривків з промови Лібанія, Златоуст наводить в цій гомілії давньогрецький міф про Дафну і Аполона.

За словами Ю. Караулова, “Прецедентні для мовної особистості тексти сплітаються в таку сітку, пропустивши через яку її дискурс, ми отримуємо ті проблеми, які дана мовна особистість вважає для себе життєво важливими і над рішенням яких вона б’ється; ми отримуємо перелік рис її індивідуального характеру, відображений за допомогою тих же прецедентних текстів; ми отримуємо систему і прагматичних критеріїв та оцінок, з якими мовна особистість підходить до життєвих ситуацій та колізій, а відповідно, і сукупність мотивів, які визначають її позицію і образ дії”²⁴.

Аналіз прецедентних текстів, до яких звертається Златоуст у своїх творах, вказує на його світоглядну позицію у світлі християнських ідеалів, літературні смаки, прагматичні критерії та оцінки, цілі та мотиви, з якими автор підходить до вирішення конкретних ситуацій. Характерно, як використовують одні і ті ж слова Златоуст і Лібаній для висвітлення події знищення святилищ Дафни, переслідуючи кожен свої цілі: Златоуст вчить євангельським ідеалам, навіть використовуючи міф про Аполона та Дафну, Лібаній виголошує апологію давньогрецьким світоглядним ідеалам. Введення в дискурс прецедентних текстів завжди означає вихід за межі повсякденності та ординарності у використанні мови і є одним із найважливіших факторів ідіостилю автора.

¹Аверинцев С.С. Поэтика ранневизантийской литературы. – М.: Азбука, 2004. – С. 306; ²Ameringer T.E. The Stylistic Influence of the Second Sophistic on the Panegincal Sermons of st. John Chrysostom. — Washington, 1921; ³Ibidem . – P. 9; ⁴Norden E. Die Antike Kunstprosa. – Leipzig-Berlin, 1915. – V. II – P. 669; ⁵Ackermann, L. Die Beredsamkeit des hi. Johannes Chrysostomus. – Wtirzburg, 1889. – P. 99; ⁶Аверинцев С.С. Указ. соч. – С. 295; ⁷Лосев А.Ф. Форма-Стиль-Выражение. – М.: Мысль, 1995. – С. 150. ⁸Виноградов В.В. О теории художественной речи. – М.: Наука, 1971. – С. 105; ⁹Болотнова Н. С. Изучение идиостиля в современной коммуникативной стилистике художественного текста // II Международный конгресс исследователей русского языка "Русский язык: исторические судьбы и современность": Тезисы докладов. –М., 2004. – С. 50; ¹⁰Там само. – С. 51; ¹¹Там само. – С. 51; ¹² Там само. – С. 51; ¹³Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – С. 27; ¹⁴Там само. – С. 189; ¹⁵Болотнова Н. С. Указ. соч.; ¹⁶Караулов Ю.Н. Указ. соч. – С. 215; ¹⁷Там само. – С. 216. ¹⁸Бахтин М.М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975. – С. 931; ¹⁹Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб.ст. / Науч. редактор П.Е. Бухаркин. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – С.376.; ²⁰Караулов Ю.Н. Указ. соч. – С. 218); ²¹Флоровский Г.В., прот. Восточные отцы IV века. – Париж, 1990. – С. 205; ²² Patrologiae cursus completus. Series graecae. — Paris, 1850—1887. — Vol. 57. – Pagin. 18, 52 –19, 4; ²³ Ibidem. – Vol. 58. – Pagin. 659, 21-25. ²⁴Караулов Ю.Н. Указ. соч. – С. 235.

С.О. Прутько, асп.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО СТИЛЮ РИЛЬСЬКОГО ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ПОЕЗІЇ ВІКТОРА ГЮГО

У статті досліджується й аналізується поетична мова Максима Рильського. Висвітлюється його особливий стиль перекладу французької лірики. На прикладі вірша Віктора Гюго “До народу” показується майстерність перекладу політичної та громадянської лірики М.Т. Рильським.

The article presents the research and the analysis of Maksym Ryl'skyi's poetical language. It underlines his peculiar style of the translation of French lyric poetry. On the example of Victor Hugo's line “To people” it shows the skill of Maksym Ryl'skyi's translation of political and civil lyric poetry.

Тема статті є актуальною тому, що переклади Максима Рильського з французької мови не досліджувалися раніше.

Метою даної статті є висвітлення особливостей поетичного стилю Максима Рильського з французької мови.

Предмет дослідження: переклад вірша Віктора Гюго Максимом Рильським українською мовою та оригінал вірша французькою мовою.

Об'єкт дослідження: процес перекладу вірша Віктора Гюго “До народу” українською мовою Максимом Рильським. Наукова новизна статті полягає в тому, що проводиться аналіз перекладу політичної, громадянської лірики Максимом Рильським з французької мови на українську.

Максим Тадейович Рильський писав, що: ”...Переклад художньої літератури, не кажучи вже про переклади літератури політичної, наукової та ін., - неоціненної ваги політичний і культурний чинник. Це знаряддя спілкування між народами, знаряддя поширення передових ідей і обміну культурними цінностями...

Значення перекладу полягає не тільки в тому, щоб читачі даного народу знайомилися з твором, з яким вони не можуть

познайомитися в оригіналі... Це є один із способів збагачення рідної мови... один із засобів вигострення літературної зброї письменника”¹.

Привертає увагу вірш великого французького поета Віктора Гюго “До народу” який належить до циклу громадянської лірики.

Зазвичай до такої лірики відносять поетичні твори, автори яких зачіпають суспільно значущу проблему і прагнуть звернути на неї увагу читачів. Громадянська лірика набула поширення у XIX – XX ст., серед її творців слід назвати геніїв європейської літератури Г. Гейне, О. Барб'є, Т. Шевченка, Віктора Гюго, Шарля Бодлера та ін. При аналізі перекладу можна побачити, які текстуальні відступи від оригіналу в перекладі можна виправдати. Як відтворено в перекладі афористичність мови першотвору, якими засобами відображено контраст між поетом і його оточенням ².

За роки вигнання, — нагадуючи кожен раз про себе статтями та речами проти Наполеона Бонапарта, проти “усіх царів та пригнічувачів” (вони зібрані у збірках “Pendant l'exil” — “За роки вигнання” своїми політичними віршами (збірка “Les Châtiments” - “Кара”, 1853 — шедевр громадянської поезії), — Віктор Гюго дає ряд своїх найкрупніших поетичних та прозових творів.

Саме в період вигнання завершується формування світогляду митця. Збірка “Кара”справедливо вважається вершиною його політичної поезії. На перший погляд, збірка справляє враження калейдоскопа реальних сцен і гротескно-карикатурних портретів, але є в ній чітко прокреслені смислові лінії і поля надзвичайно високої емоційної напруги, котрі всьому цьому різнорідному матеріалові надають певної впорядкованості й завершеності ³.

Такі твори, які містять гнівну оцінку негативних соціальних явищ, належать до жанру інвективи. Класичними творами цього жанру вважаються біблійні книги пророків, ямби Архілоха, діалоги Лукіана, полемічні писання Івана Вишенського, викривальні поезії Т. Шевченка, І. Франка, В. Симоненка, Д. Павличка та Максима Рильського ⁴.

Вірш В. Гюго “До народу” можна віднести до політичної лірики. При перекладах політичної передусім дбають про те, щоб не тільки не була послаблена провідна політична ідея, а й щоб не був порушений її зв'язок з іншими складниками поетичного тексту. У високих зразках політичної лірики ідея органічно виростає з усього

змісту твору і проймає собою всі визначальні риси його художньої форми. Таким прикладом є обрана поезія. Своєрідність її полягає в тому, що чіткість вияву революційної ідеї в цій поезії невіддільна від потужного фольклорно-пісенного струменя. Завдяки цій своєрідності твору виражена в ньому політична ідея сприймається як ідея всенародної революції.

Зрозуміло, що перекладач може дати читачеві правильне уявлення про оригінал лише тоді, коли він зуміє знайти в арсеналі своєї мови відповідні ресурси для відтворення органічної спорідненості його з народною творчістю. При цьому дбають і про тактовне введення в текст окремих народнопісенних елементів (лексики, синтаксису а ін.) як і про те, щоб не порушити виняткової цілісності твору такими засобами, які суперечили б його стильовим засадам⁵.

Звернемося до українського перекладу Максима Рильського та оригіналу віктора Гюго.

Victor HUGO (1802-1885) (Recueil : Les châtements) (écrit en juillet 1853) вірш зі збірки “Кара” (написана в липні 1853), сам вірш написаний 1848 року.

Au peuple

Il te ressemble ; il est terrible et pacifique.
Il est sous l'infini le niveau magnifique ;
Il a le mouvement, il a l'immensité.
Apaissé d'un rayon et d'un souffle agité,
Tantôt c'est l'harmonie et tantôt le cri rauque.
Les monstres sont à l'aise en sa profondeur glauque ;
La trombe y germe ; il a des gouffres inconnus
D'où ceux qui l'ont bravé ne sont pas revenus ;
Sur son énormité le colosse chavire ;
Comme toi le despote il brise le navire ;
Le fanal est sur lui comme l'esprit sur toi ;
Il foudroie, il caresse, et Dieu seul sait pourquoi ;
Sa vague, où l'on entend comme des chocs d'armures,
Emplit la sombre nuit de monstrueux murmures,
Et l'on sent que ce flot, comme toi, gouffre humain,
Ayant rugi ce soir, dévorera demain.
Son onde est une lame aussi bien que le glaive ;

Il chante un hymne immense à Vénus qui se lève ;
 Sa rondeur formidable, azur universel,
 Accepte en son miroir tous les astres du ciel ;
 Il a la force rude et la grâce superbe ;
Il déracine un roc, il épargne un brin d'herbe ;
Il jette comme toi l'écume aux fiers sommets,
 Ô peuple ; seulement, lui, ne trompe jamais
Quand, l'oeil fixe, et debout sur sa grève sacrée,
 Et pensif, on attend l'heure de sa marée ⁶.

Український переклад виконаний у 1952 році і
опублікований у книзі “Вибрані переклади” Максима Рильського.

До народу

На тебе схожий він; то мирний, то жакливий,
Під небом він прославсь, величний і красивий;
 У ньому вічний рух, якого не спинить,
 Під сонцем сяє він, од вітру клекотить,
То весь - гармонія, то дикий рик звіриний.
 Чудовиська його заселяють глибини;
 В нім бурі родяться; безодні має він,
 Де люди сміливі знаходять свій загин;
Безрйний, топить він в страшних валах титанів;
Крушить він кораблі, як ти – своїх тиранів;
 Як над тобою дух, над ним маяк горить;
 Він пестить – і стає погрозливым за мить;
У шумі хвиль його мов чути брязкіт зброї;
 Рокоче страшно він у тьмі пори нічної,
 І може нині він погрозливо ревити,
А завтра – проковтнуть, як ти, безодне, ти!
Блищать, немов мечі, його хвилясті води;
 Співає вічний гімн він до богині вроди;
 Безкрайї, в дзеркалі своєму він одбив
 Небесні зорі всі, проміння всіх світів;
 Жорстоку силу він із ніжністю єднає;
 Билинку береже, каміння скель ламає;
 Сягає піною він до шпилів гірських;
 Як ти. Та хитрощів не має він низьких

І тим, хто з вірою, спокійно жде припливу,
Не ставить пасток він і путь дає щасливу⁷.

У наведеному перекладі, привертає увагу характер лексики (відповідність її нормам мови, на яку здійснений переклад; наявність чи відсутність українізмів; наявність чи відсутність книжних елементів, протипоказаних стилю цієї поезії) та синтаксису (відповідних синтаксичних конструкцій перекладу народно-розмовному та пісенному синтаксису).

На особливу увагу заслуговує логіка розвитку поетичного образу, контрасту між динамічною першою частиною поезії та її завершальною частиною.

Вірш Віктора Гюго передає настрої французів того часу, події того періоду лишили відбиток у світовій історії і автор чітко передає ці переживання і боротьбу.

Франція того часу переживає зародження літератури доби реалізму, починається боротьба реалізму з романтизмом і соціальних тенденцій з народництвом, з'являлися перші прояви натуралізму. У 30-ті й на початку 40-х років з'являються чотири його поетичні збірки Віктора Гюго - "Осіннє листя" (1836), "Пісні сутінок" (1837), "Внутрішні голоси" та "Промені й тіні" (1841). Крім того, багато поезій ввійшли до "Споглядань" - величезної двотомної збірки, опублікованої вже в період вигнання (1856). Буржуазно-демократична революція (лютий 1848 року) вивела Віктора Гюго з ідейного глухого кута. Він став у ряди захисників республіки. У друзі та з трибуни Національних зборів Віктор Гюго викривав Луї-Бонапарта, який після контрреволюційного перевороту 1851 року був оголошений (1852 р.) імператором Наполеоном III. Уникаючи переслідування Віктор Гюго змушений був покинути Францію і переїхав до Брюсселю; пізніше оселився на островах в протоці Ла-Манш, у володіннях Англії. З метою викрити і знеславити перед усім світом політичного авантюриста та його злочинний режим і тим самим сприяти їхньому скорому падінню в перший рік еміграції у 1852 році Віктор Гюго написав книгу "Історія одного злочину" (т. 1-2, вид. 1877-1878 рр.)- своєрідну викривальну хроніку перебігу подій під час державного перевороту 1851 року. Друга книга Віктора Гюго — аполітичний памфлет "Наполеон Маленький". Саме в період

вигнання завершується формування світогляду письменника. У 1853 році з'являється збірка політичних віршів "Помста", яка затаврувала Наполеона III та його приспівників, стала зразком громадянської лірики і пізніше вплинула на паризьких комунарів⁸.

Деякі деталі з біографії Віктора Гюго, історичні події у Франції схожі на біографію Максима Рильського та на повороти історії в Україні. З 1923 р. Максим Рильський назавжди переїжджає до Києва, де зближається із гуртком київських поетів-інтелектуалів, яких сучасники називали "неокласиками". До цього гуртка входили професори Київського університету М. Зеров, П. Пилипович, професор Кам'янець-Подільського університету М. Драй-Хмара, молодий поет Освальд Бургардт (в еміграції – Юрій Клен). Нові віяння яскраво себе виявляли у наступні збірці "*Синя далечинь*", (1922 р.). Поетичний набуток Максима Рильського 20-х років ХХ ст. представлений й низкою інших збірок кожна з яких була новим кроком у творчому зростанні, в утвердженні загальнолюдських цінностей. Одна за одною побачать світ книжки "*Крізь бурю і сніг*" (1925), "*Тринадцята весна*" (1926), "*Де сходяться дороги*" (1929), "*Гомін і відгомін*" (1929).

За свої естетичні уподобання Максим Рильський один із перших серед "неокласиків" буде заарештований. Безпідставно звинувачений в "контрреволюційній організації", поет проведе у в'язниці п'ять місяців. Щоденні допити, погрози, психологічний тиск – все це загалом призводить до негативних змін у поетичній творчості, що ознаменувались збіркою "*Знак терезів*" (1932). У 1930-1940 рр. З-під пера виходять декларативні пафосні твори. Найвизначнішим твором цього періоду можна назвати невелику ліро-епічну поему-ораторію "*Слово про рідну матір*", де поет відкрито виступає патріотом України, поборником духовних цінностей українського народу. У пресі повоєнних років знову починається гоніння поета. Його звинувачують у відсутності імені вождя у творах, у "втечі в минуле"⁹.

1951 рік (2 липня) приніс погромні статті в московській газеті «Правда» від 2 липня проти «націоналістичні ухили в українській літературі» (різка критика вірша В. Сосюри «Любіть Україну» та лібрето опери «Богдан Хмельницький» О. Корнійчука і В. Василевської). XVIII з'їзд КПУ, що проходив у Києві з 23 по 26

березня 1954 року схвалив набір юнаків і дівчат з України на Сибір і до Казахстану для освоєння цілих і перелогових земель (протягом 1952—1956 рр. туди виїхало приблизно 100 тис. осіб). 7 липня 1954 року була прийнята Тасмна постанова ЦК КПРС про посилення антирелігійної пропаганди¹⁰.

Драматичність творчої біографії Максима Рильського не винищила в ньому талант лірика. У період “третього цвітіння” (1950-1960 рр.) з’являються збірки “Троянди і виноград” (1957 р.), “Далекі небосхили” (1959), “Голосіївська осінь” (1959), “Зграя вселиків” (1960), “В затишку жайворонка” (1961), “Зимові записи” (1964), які є достойною окрасою української літератури другої половини ХХ ст. “Шедеврами видатного майстра” назвав Олесь Гончар збірку “Троянди й виноград”. У поезіях останніх років виявилась нова якість ліричного таланту Максима Рильського, його гуманістичне спрямування, вболівання за долю не тільки свого народу, а й усього людства¹¹.

Детально аналізуючи вірш бачимо, що у першій строфі порядок слів в українському варіанті не прямий, що є цілком допустимим для української мови на відміну від французької, але для зберігання рими і для збереження уваги на підметі цей порядок слів підходить для поетичного перекладу. Також у перекладі порядок прикметників змінений, іде спочатку *мирний*, а потім *жахливий*. Чергування наголосів перекладач викоритовує для збереження рими, Іаксим Рильський збагачує українську поетичну мову.

У другій строфі *Il est sous l'infini le niveau magnifique* передано під небом він прославсь, величний і красивий де слово *небо* можна розглядати як українську метафору, для українського читача, зрозуміло, що воно *безмежне, безкрас, неосяжне* та ін. тому *le niveau magnifique* (чудовий рівень) красиво передається під небом він прославсь, величний і красивий.

Далі завдяки вдалому перекладу другої строфи, у третій вже немає повторів, як у французькому варіанті де *l'infini* (2) та *l'immensité* (3) можна назвати синонімами.

Четверта строфа передає яскравий пейзаж. Максим Рильський змальовує пейзажі і ситуацію так, що читач нібито бачить це своїми очима.

Les monstres sont à l'aise en sa profondeur glauque (чудовиська почувуються цілком зручно, нібито як вони у себе вдома в їх синьо-зеленій глибині), а в українському перекладі автор передає картину може й використовуючи менше деталей, але надає більш широке поле для фантазії читача і змальовує її використовуючи антоніми, що робить опис простішим і одночасно більш зрозумілим для нашого читача *чудовиська його заселяють глибини* в українській культурі прийнято, якщо людина оселяється десь, то вона робить це місце зручним і затишним для себе, а глибини у нашому уявленні це щось темне і безмежне, морські глибини звичайно мають синій та зелений відтінки.

Зберігається час при перекладі і далі зберігається порядок дій. Але в строфі *D'où ceux qui l'ont bravé ne sont pas revenus* в оригіналі маємо минулий час, де характер дії передається “plus que parfait”, але здається, що це вже не повториться та забігаючи наперед бачимо, що це, ніби, замкнене коло, що й показує перекладач наступною строфою *De люди сміливі знаходять свій загин*.

Вже в дванадцятій строфі *Il foudroie, il caresse, et Dieu seul sait pourquoi* в українському перекладі опускається слово *Dieu* і переклад є наступним: *Він нестить – і стає погрозливим за мить*. Відомо, що в Україні Радянська влада усіма способами намагалася, викоренити українську мову і культуру, віру в Бога. Максим Рильський написав цей переклад саме в той період, а опублікований він ще до того, як почали суворо карати дисидентів. Тому в перекладі слово *Бог* опущено, але передана та велич і можуть яку Віктор Гюго передав.

Починаючи з строфи *Accepte en son miroir tous les astres du ciel ; Il a la force rude et la grâce superbe ;* і закінчуючи *Il déracine un roc, il épargne un brin d'herbe* в українському перекладі автор змінює порядок слів і міняє місцями слова, але при цьому він не втрачає ні розміру вірша, ні мелодики. У перекладі поетична картина не втрачає жодної деталі. Наприклад *Венера (Vénus)* автор передав *богиня вроди*, що позбавляє необхідності давати пояснення і робити посилання, а зміст при цьому не втрачається.

Останні три рядки в українському перекладі дають більше надії ніж в оригіналі французькою мовою. *Ó peuple ; seulement, lui, ne trompe jamais* в перекладі (*він не обманює ніколи, чи не обманить*

ніколи) передано наступним чином: *Як ти. Та хитроців не знає він низьких і, відповідно, народ він називає ти.* Переклад останніх двох строф *Quand, l'oeil fixe, et debout sur sa grève sacrée, Et pensif, on attend l'heure de sa marée* не можна назвати описовим, але дещо філософським де ідея автора передана читачеві і зберігається розмір вірша, мелодика і час.

Виходячи з цього аналізу бачимо, що переклад політичної, громадянської лірики в часи М. Рильського був дуже не простим, оскільки був обумовлений не тільки мовними, але і соціально-політичними обставинами життя. Але навіть в такій поезії присутні романтичні пейзажі які треба передати відповідно до стилю вірша і перекладачеві це вдалося. Особливість перекладів Максима Рильського пейзажної лірики, громадянської та політичної в тому, що при збереженні розміру віршу, при збереженні мелодики і часу, при передачі детальної картини завжди є натяк на романтизм і на надію на краще. Може саме через це він і досі залишається популярним і видатним майстром, поетом, письменником і перекладачем.

¹Рильський М. Вибрані твори у двох томах. Переклади. – К., 2006. Т. 2. – С. 3; ²Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К., 2003. – С. 193; ³Бычков М.Н. Собрание сочинений в 6 томах. – М., 1988. – Т.1. – С. 113; ⁴Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К., 2003. – С. 196; ⁵Там само. – С. 201; ⁶Poésie Française. - Paris, 1996 – 2006. – P. 335; ⁷Рильський М. Вибрані переклади. – К., 1952. – С. 306; ⁸Бердичевський Я.М. Всесвітня історія 1789-1918 рр.. – Харків., 1998. – С. 49; ⁹Альманах. Українська родина. – К., 2006. – С. 3; ¹⁰Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. – К., 2001. – С. 152; ¹¹Альманах. Українська родина. – К., 2006. – С. 1.

О.О. Царук, викл.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ МІКРОПОЛЕ „ЗИМА” В МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті розглянуті особливості лексико-семантичного мікрополя «зима» як компонента макрополя „час”,

проаналізовані основні механізми процесів метафоризації їх складників.

The lexical and semantic microfield “winter” as the component of the microfield “time”, the mechanisms of their parts’ metaphorisation are analyzed in this article.

У системі лексичних засобів, які корелюють із понятійною сферою „час”, особливе місце посідають номінації, згруповані в компонентно закриту ЛТГ „назви пір року” (*весна, зима, літо, осінь*). Кожна з них формує самостійну і достатньо розгалужену лексико-семантичну мікросистему, розгляд якої заслуговує на увагу дослідників.

У сучасній українській лінгвостилістиці дослідження ЛСП „час”, її компонентного складу та тропеїчних засобів, через які реалізують функціональний ресурс ЛСП, залишається одним із пріоритетних напрямків студій, спрямованих на мовознавче моделювання концептуальних уявлень про світ (М. П. Кочерган, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонок, Л. В. Кравець, Г. М. Сюта, О. М. Задорожна, М. В. Цегельська та ін.).

Однак питання лексико-семантичної й функціонально-стилістичної організації мікрополів „зима”, „весна”, „літо”, „осінь” досліджені поки що недостатньо. З огляду на сказане актуалізується потреба поглибленого вивчення цих номінацій, зокрема в художньому стилі, у процесі якого на матеріалі української поезії другої половини ХХ ст. перспективно розглянути їх семантико-асоціативний потенціал, продемонструвати особливості образно-естетичного й експресивного розвитку, проаналізувати здатність до нарощення нових типів контекстуальних зв’язків і вибудовування самостійних мініпарадигматичних комплексів. Вирішити один із аспектів цієї комплексної проблеми і має на меті пропонована стаття.

Словесний образ зими в поетичному дискурсі другої половини ХХ ст. розвивається на ґрунті загальнономовного значення стрижневого іменника *зима* – „найхолодніша пора року між осінню і весною”¹. Домінантна для нього смислотвірна сема „холод”, а також супровідні ознаки „наявність снігу”, „завмирання природи” стають мотиваторами розгортання семантичного обсягу номінації *зима* в тропеїчних (епітетних, метафоричних, порівняльних та ін.)

структурах. Адже відомо, що в мовно-поетичній практиці слово реалізує значно ширший спектр значень, аніж значення, зафіксовані навіть найновішими словниками.

Розглядаючи внутрішньомовні чинники актуалізації семантичних компонентів значення лексеми, Л. А. Лисиченко акцентує увагу на її властивості сполучатися з певним колом слів². Цю тезу переконливо ілюструє прикметникова сполучуваність назви пори року *зима*. Так, конкретизацію власне часової семантики, без нашарування оцінної, спостерігаємо при сполученні однойменного іменника з епітетами *рання*, *прадавня* тощо: *Тануть залишки [...] прадавньої зими* (Ю. Коломиєць); *Над сизим смутком ранньої зими/Принишки хмари, мов копиці сіна* (В. Симоненко). Остання ілюстрація засвідчує також входження десемантизованої означальної словосполучки *рання зима* до складу розгорнутого психологізованого ('смуток') метафорично-порівняльного комплексу, вибудованого на прямих асоціаціях за кольором (*сизий*) та формою (*мов копиці сіна*) з елементами антропоморфізації (*принишки*).

Цілий ряд аналізованих поетичних контекстів засвідчують тенденцію до семантичного розгортання мікрополя „зима” через дієслівну ознаку. Цим пояснюється активність динамічних характеристик, що постають унаслідок поєднання іменника *зима* з дієсловами руху (*йти*, *прийти*, *влетіти*), оточення, огортання, захоплення чого-небудь (*обступити*, *нависати*, *спеленати*), стану (*стояти*, *лягти*, *впасти* та ін.). У цій групі вичленовуємо метафори, які логічно хронологізують пору року *зима* на такі об'єктивні етапи: а) „початок зими”; б) „перебіг зими”; в) „закінчення зими”.

Семантична ознака „початок зими” показово експлікована в поетичних контекстах, у яких роль тематичного стрижня виконують дієслова *йти*, *прийти*, *лягти*, *впасти*, *влетіти*, що по-різному демонструють швидкість та інтенсивність наступання зими. Найбільшу кількість стилістично й експресивно нейтральних висловів *зима йде*, *зима приходить*, *зима прийшла* (загалом вони сприймаються як безобразні, автологічні) виявляємо у мовностилях шістдесятників: *Коли горище вже аж прямо репає./ Од того листя, і од тих пісень./ Тоді зима приходить навпрошки* (І. Драч); *Йдуть зимові дні* (Д. Павличко); *Іде з небес березова зима* (Л. Костенко). Інтенсивніший ступінь оцінності засвідчують асоціативно ускладнені

предикативні метафори такого змісту: *І кулемети виставить зима* (І. Драч); *невтямки нікому з нас, нікому, / Що зовсім не на білому коні, / І навіть не на іншому якому, - / На ВМВ, або й на БМП / Зима влетить по вимерзлій шосейці* (О. Ірванець).

В ідіостилі І. Римарука виявляємо генітивну метафору *обвал зими*, яка за динамічністю вияву темпоральної ознаки „наступила зима” не поступається предикативній метафорі, можливо, через те, що іменник *обвал* – віддієслівний і зберігає у своїй внутрішній формі імпліковану інтенсивність. Пор.: *раптовий / обвал зими – такий сліпучий, аж / собори влякли* (І. Римарук). Додатковий фактор – присутність прикметника *раптовий* („Який відбувся, настав несподівано, непередбачено. // Швидкий, блискавичний, миттєвий”³).

Із розвитком метафоричної теми „перебіг, тривання зими” пов’язані предикативні образи *зима стояла, зима упала і лежить, зима нависа, зима обступила* тощо. Їх виявляємо і в мові шістдесятників, і дев’яностників, пор.: *Зима стояла міцно до пори* (Л. Костенко); *А снігу, снігу випало в той рік. / Зима тоді стояла небувала* (Л. Костенко); *Зима стоїть персидська, як бузок, / І жоден птах її не хилитає* (Л. Костенко); *Зима, немов античний храм, упала і лежить в руїні* (Д. Павличко); *тільки й лишається слухати зиму що звідкись та нависа / і пластиковою запальничкою прогрівають небеса* (С. Жадан); *Зима обступила місто, / для тих, хто тягається від самого ранку / без жодних справ / не найкраща пора* (С. Жадан). Наведені ілюстрації переконливо підтверджують визначальну роль контексту щодо значення лексеми: „контекст модифікує смисл у межах одного значення [...], формує оказіональне значення слова”⁴.

Перебіг зими, стан погоди, наявність снігу та інші об’єктивні характеристики зимового періоду у мові аналізованої поезії мають свої специфічні способи вербалізації. Так, для опису значної кількості снігу вживаються оцінні епітети *завалиста, товста*, пор.: *зима за вікном завалиста* (Л. Костенко); *А зима упаде товста* (Л. Костенко), для маркування температури вибудовуються складні асоціативно-метафоричні комплекси (*Лягла зима, і білі солов’ї / Затьохкали холодними вустами* (М. Вінграновський) тощо. Водночас інтенсивність вираження динамічної ознаки забезпечує увиразнена послідовною алітерацією *р*, а також метатетичною

атракцією (*ревля і рвала*) дієслівна ампліфікація: *Над синім бором, над синім бором в рудих корчах Мела-крутила,/ ревля і рвала/ крута зима* (Б. Олійник).

Метафори з актуальним значенням „кінець зими” – фрагментарні, кількісно нечисленні: *Зима на потічки перевелась* (Ю. Андрухович).

Як відомо, кожна метафорична операція вибудовується на основі усталених асоціативних комплексів (ореолів) і загальнокультурного, й особистісного характеру при задіянні механізмів семантичного перенесення на ґрунті подібності – саме так формується нове метафоричне поняття (див праці С. Я. Єрмоленко ⁵, В. Н. Телії ⁶), Л. А. Лисиченко ⁷ та ін.). Тому природно, що часовий відтинок *зима*, який в об’єктивній дійсності пов’язаний із конкретними метеорологічними явищами (напр., *сніг, снігопад, мороз, іній, віхола, хурделиця* та ін.) і температурною характеристикою *холод*, у розглядуваній мові поезії другої половини ХХ ст. репрезентований відповідними номінаціями та мікрообразами. Функціонуючи як прямі й стійкі асоціати пори року *зима*, вони утворюють окремий сегмент цього лексико-семантичного мікрополя.

Одним із найчастотніших епітетів номінації *зима* є означення *холодна* (пор. **холодний** – „Який характеризується низькою температурою повітря (про клімат, погоду). // Із зниженою температурою, стійкими холодами, морозами (про певний час, пору)” ⁸. Наприклад: *А ляже сніг на похололі дні. – / жагучий сон закоханого літа/ в холодну зиму бродить у вині* (Л. Костенко); *Я боюся зими – / Вона надто холодна* (А. Ляшенко); *знову пірнути в розмови [...] / про футбол і про акції/ і те що холодна зима* (В. Махно). Така стилістична пріоритетність названого епітета умотивовується природною логікою асоціативної кореляції *зима – холод* і забезпечує психологічно достовірний образ пори року.

Стилістичну актуальність епітета *холодний* як характеристики зими підтверджують також розгорнуті метафоричні контексти, в яких цей епітет і стрижнева номінація текстово й граматично дистанційовані: *Лягла зима, і білі солов’ї/ Затьохкали холодними вустами* (М. Вінграновський).

З погляду контекстної реалізації асоціативного зв'язку *зима* – *холод* показовим вважаємо також виявлене в мовно-поетичній практиці кінця ХХ ст. синхронне вживання іменника *зима* та дієслів *замерзнути*, *задубіти*, *заклякнути*, *тріснути* [від морозів] тощо. Пор.: *Привіт, мій друже, я, здається, помираю./ В країні цій, як я приїхав, все зима./ Юпітер мідний, що поставив я в цім краї,/ вже тріснув від морозів./ З амфори вина/ не вилити – замерзло...* (С. П'ятаченко); *Задзвени в мені!/ Краплин Любові/ Спити дай до стогону,/ до сто.../ Бо надійде довга ніч зимова,/ Я ж/ заклякну серед вітру стом* (Людмила Ромен).

Вищий ступінь метафоризації спостерігаємо тоді, коли сема „холод” як маркер низької температури трансформується у значення „емоційний стан людини”. В цьому ракурсі прочитується актуальне значення образів, в яких номінація *зима* метафорично позначає:

- байдужість, відстороненість: *Він як не чує. В погляді – зима./ Я зрозумів, що вже мене нема* (Л. Костенко); *Мені приснилися їхні силуети./ Сама печаль, і профіль – як зима* (Л. Костенко);

- самотність, покинутість: *Вона сказала: – Холодно. Зима./ Поглянь у поле, – ти вже там не ходиш./ В майбутнє глянь, – тебе вже там нема* (Л. Костенко); *Мені однак./ Ні відчуття,/ ні жаху./ Мені однак./ Це знак: тебе нема./ Поранена,/ самотня,/ Біла Птаха./ Повзе вужем/ крізь мене вже зима* (Людмила Ромен).

До ядерної зони лексико-семантичного мікрополя „зима” входять об'єднані ознакою ‘холод’ номінації *мороз*, *сніг*. На користь того, що вони осмислюються в одній семантичній площині з поняттям *зима*, свідчить їх смислове урівнювання в синтаксичній позиції:

- однорідних членів речення: *Розправив крила, розігрівся день,/ Летить джмелем навстріч зимі й морозу* (І. Драч);

- головних членів сурядних частин складного речення: *зима засипала в коші багате мливо,/ спадає сніг повільно й терпеливо* (Д. Павличко); *Зима старенькі стріхи залатала,/ Сніги рожжево міняються в полях* (Л. Костенко); головних членів номінативних речень: *Зима. Сніги – сніги. Безмежні і невтішні.* (Б. Олійник).

Смислове розгортання мікробразу *сніг* пов'язане з активним текстовим функціонуванням однойменної номінації, а також номінацій *снігопад*, *віхола* та ін., які часто спостерігаємо в лірично-

пейзажних замальовках: *Сонний ліс тихо спав у [...] сонних снігах* (М. Вінграновський); *Спадає сніг повільно й терпеливо* (Д. Павличко); *В борти цямин гудуть сніги. На корбах вмерли ланцюги./ Зима на сотні гін* (І. Драч); *з неба сипався святковий сніг* (С. Жадан); *собори [...] стали золотим/ підмурком у високій і пливучій/ архітектурі снігопаду* (І. Римарук). Інтенсифікація їх образності й експресивності відбувається в метафорах-предикативах (*Раптом наїхали віхоли/ звихреним табуном* (Б. Олійник) та метафорах-ідентифікаціях (*зима – се роман із продовженням/ сніг/ тепло/ хутра ворс* (В. Махно); *Скажіть, горіла я дарма?/ До болю в серці Вас любила?/ Та ні!/ Люблю!/ Це лиш зима./ Дивіться: сніг! / Це ж – мої крила!* (Людмила Ромен).

Стягнення асоціативного ланцюжка *зима – сніг – білий* (як колірної ознаки снігу) продукує частотне епітетне слововживання *біла зима*. Словник епітетів української мови за ред. С. Я. Єрмоленко (К., 1998) підтверджує давню традицію й частково – конвенціоналізованість такого поетичного слововживання⁹. Очевидно, саме прагненням вийти за рамки усталеної епітетної формули, водночас зберігши базову колірну асоціацію, пояснюється мовно-естетична трансформація цієї сполуки в ідіостиліях шістдесятників. Долаючи стереотип форми атрибутивного двочлена, вони активно звертаються до моделей багаточленної генітивної та предикативної метафори: *В білому задубілому казані зими* (І. Драч); *Зима – це білі пелюшки весни* (Д. Павличко); *Ой, зима!/ Біжить, регоче біло* (В. Симоненко). При цьому темпорлексема *зима* і носії згаданої колірної ознаки (прикметник *білий*, прислівник *біло*, дієслово *білити*) можуть також граматично дистанціюватися, залишаючись поєднаними тільки опосередкованим текстовим зв'язком як складники одного лексико-семантичного мікрополя: *зима засипала в коші багате мливо [...] біліють крила ниви і душі* (Д. Павличко); *Зима [...] Позіхне десь під білою липою* (В. Симоненко). Однак і в цьому разі вони формують концептуально цілісний образ пори року, мотивований об'єктивно властивою номінації *сніг* колірною ознакою.

Кореляція *зима – сніг – білий* належить до універсальних асоціацій, що, на думку В. Телії, завжди супроводжують процеси мислення, оскільки відповідають нашим знанням і уявленням про

світ¹⁰. Завдяки цьому реальні образи навколишньої дійсності можуть стимулювати оформлення в уяві людини ірреальних образів, які почасти мають символічний характер. Екстраполуючи цю тезу на метафоричну репрезентацію образу *зима* у мові досліджуваної поезії, відзначимо образи, що репрезентують взаємонакладання мікрополя „зима” та макрополя „людина”. Йдеться передусім про традиційні для української поетичної мови співвіднесення *зима* – *старість*, *похилий вік*; *іній*, *сніг* – *сивина* тощо, в яких лексеми ТГ „зима” утворюють сталі асоціативні ряди з лексемами ТГ „людина”: *І першим снігом притрусило скроні./ Якому вже не тануть по весні* (Б. Олійник); *не хочеться компресів сивих віхол/ на повних крові скронях* (Ю. Коломиєць). Віднайдені авторами нові ракурси мововираження традиційних асоціацій (напр., конкретизована епітетом *сивий* генітивна метафора *компреси віхол*) переконливо підтверджують думку С. Єрмоленко про те, що образна, поетична мова „не обмежується традиційними тропами й фігурами, а наповнює естетичним змістом безобразні мовні елементи, перетворює їх у систему художньо-мовного бачення світу”¹¹.

Цілий ряд виявлених у мові української поезії другої половини ХХ ст. метафор дають підстави говорити про антропоморфізацію часономена *зима*, що спирається на перенесення ознак, дій, властивостей із семантичної площини „людина” у семантичну площину „зима”. Зокрема, це підтверджують:

- епітетні конструкції з означуванням *зима*, що за змістом тяжіють до тематичної групи „психологічний портрет”: *Тануть залишки впертої [...] зими* (Ю. Коломиєць).

- дієслівні метафори-багаточлени, які засвідчують перенесення дій людини на часовий абстракт *зима*: *Ще раз одягла зима льодове намисто* (Д. Павличко); *Отож бери своє./ Хоч буде чим платити./ Коли рахунок виставить зима* (Б. Олійник); *дерзновенно й сліпо вірю в те./ що буду жити і побачу віти./ з яких зима смак плоду не змете* (Ю. Андрухович);

- розгорнуті образні мікроконтексти, в рамках яких номінація *зима* та її текстові конкретизатори *сніг*, *холод* опиняються у синтаксичній позиції однорідного члена речення з назвами осіб, особовими займенниками: *Внизу далеко смужечка дороги. Сніги і я.* (Л. Костенко); *Маленька дівчинка на березі весни/ Вдивляється у*

протилежний берег./ На цьому – ще зима, і ти, і сніг прісний (С. П'ятаченко); *У Львові дощ, зима і я* (С. П'ятаченко).

- Стилистично переконливою слід визнати візуалізацію абстрактної часової семантики в оказіональній порівняльній структурі В.Стуса: *Коли б не ти, оця зима/ мені була б, як нескінченна/ оскліла вулиця* (В. Стус).

- Ряд метафоричних контекстів виводять образ зима у сферу слів-символів, передусім ті, в рамках яких зима вживається для реалізації мотиву смерті, завмирання життя: *І це так же істинно, як тричі істинно те, що/ Після зимової смерті трава і дерева правлять службу* (Б. Олійник); *в поїзді що мчить в передріздвяний/ weekend/ ти знов її ім'я із пересохлих вуст/ відпустиш в небуття – у простори зими* (В. Махно); *Не згаси, / бо я хочу так жити!./ Не згаси, / бо я ще й н е ж и л а./ Я – промінчик достигнутого літа, / Мене в зиму вже кличе бджола* (Людмила Ромен). Психологічний і експресивно-оцінний зміст таких образів визначається негативним ставленням авторів до зображуваних явищ.

В аналізованій поезії номінація зима виступає також стимулом до оформлення кількох семантичних типів текстових контрастів, у яких вербалізується протиставлення:

- _____ за ознакою кольору, коли ефект контрастування забезпечує порівняння з білим кольором снігу: *Зима. Паркан. І чорний дріт / на білому снігу* (В. Стус); *Зима. Офелія в саду./ Служниця чорна. Діва біла./ І доторкається до тіла/ Розквітла лілія в льоду* (М. Савка); *наші чорні силуети я і вона/ на білому зимовому тлі/ виглядали так графічно так іконно* (С. П'ятаченко);

- _____ за символізацією емоцій: *Любити відчайдушно, як весна./ Ненавидіти, як зима, нещадно – / Се повноцінність* (Б. Олійник);

- _____ за параметром аксіологічної оцінки: *В тому світі – фальш і зиск, / Він брехливий, як газети, / Краще жити серед зим, / Ніж у теплій твані смерти* (Б. Олійник).

Похідний від номінації зима прикметник зимовий (зимній) – лише периферійний складник аналізованого лексико-семантичного мікрополя. Зазвичай він вживається як означення до назв явищ природи: *Зимове сонце на плечі, мов глек. [..]/ Над присмерком смерек – усіх печалей білі епілоги* (Л. Костенко); *І під крилами хмар-*

снігурів/ Сонця зимнього жевріє глід (М. Вінграновський); *холодні твої очі – скло/ і подих наче/ зимовий вітер* (С. П'ятаченко).

Отже, здійснене дослідження дає підстави констатувати активність уживання образу *зима* на всіх етапах розвитку української поетичної мови другої половини ХХ ст. І в мовостилях шістдесятників, і в індивідуальній практиці дев'яностників відповідна номінація продуктивно розвиває свій асоціативно-образний та експресивно-оцінний потенціал, розширює межі традиційної лексичної сполучуваності, стає одним із виразників національної мовно-поетичної та часової картини світу.

¹Словник української мови. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. – Т.3.- С. 566; ²Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. – Харків, 1977. – С. 16-17; ³Словник української мови. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 8. – С. 453; ⁴Кочерган М.П. Слово і контекст: Лексична сполучуваність і значення слова. – Львів: Вища школа, 1980. – С. 13; ⁵Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (Стилістика та культура мови). – К.: Довіра, 1999; ⁶Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996; ⁷Лисиченко Л.А. Знач. праця; ⁸Словник української мови. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. – Т.9. – С. 116; ⁹Словник епітетів української мови/ За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1998. – С. 148; ¹⁰Телия В.Н. Указ. работа. – С. 95; ¹¹Єрмоленко С.Я. Знач. праця. – С. 301.

Список умовних скорочень

ЛТГ – лексико-тематична група;
ЛСП – лексико-семантична парадигма;
ТГ – тематична група.

АСОЦІАТИВНО-ОБРАЗНЕ РОЗГОРТАННЯ НОМІНАЦІЇ СТЕП У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

На матеріалі мови української поезії ХХ ст. простежено шляхи і способи асоціативно-образного розгортання номінації степ як ключової одиниці української етнокультури.

This article deals with the problem of the associative and figurative development of the nomination “steppe” as the Ukrainian ethnic culture’s main component on the material of the Ukrainian poetry in the XX century.

Відомо, що в поетичній мові образні потенції семантики слова розкриваються завдяки реалізації традиційних та okazіонально встановлених асоціативних зв'язків. Адже динамічна природа поетичного слова дозволяє йому „входити у змінні контексти, в результаті чого змінюється й смислове наповнення слова, що повертається різними сторонами”¹. При цьому свою виразну специфіку мають образи, які в процесі становлення й розвитку української поетичної мови універсалізувалися як смислово насичені мовно-естетичні коди, в яких закумуляовано колективний досвід сприйняття певних реалій, явищ, подій тощо та експліковано національно значущі морально-етичні цінності. Такі образи зазвичай характеризуються передбачуваними векторами асоціацій і систематичністю текстової актуалізації, мають аксіологічне значення й культурну або національну маркованість. До цього корпусу зараховуємо номінацію *step*.

Номінація *step* вже була об'єктом фрагментарних досліджень на матеріалі творчості одного автора – Є. Маланюка (Л. Ставицька, О. Тищенко), Л. Костенко (І. Дишлюк). Особливості тропейного освоєння цього образу частково відбито в розвідках О. Єфіменко, С. Форманової. Досвід системного опису словникової, текстової і психолінгвістичної парадигм концепту *step* узагальнено в дисертації О. Єфіменко², однак джерельна база цього дослідження

не охоплює корпусу сучасної української поезії, обмежуючись тільки матеріалом фольклору та української художньої прози (Г. Квітка-Основ'яненко, П. Мирний, М. Коцюбинський, Ю. Яновський, У. Самчук, І. Багряний, О. Гончар, П. Загребельний). Натомість цілісного наукового представлення лексико-семантичної та етнолінгвістичної парадигми цього образу на матеріалі мови поезії ХХ ст. в українській стилістиці поки що немає. Отже, метою пропонованої статті є спроба частково вирішити цю комплексну проблему, простеживши шляхи асоціативно-образного розгортання номінації *степ*, довести її стилістичну значущість як ключового мовно-естетичного знака етнокультури, семантично й функціонально навантаженої одиниці мови української поезії ХХ ст.

Як слушно стверджує О. Єфименко, „слово *степ* для українців відбиває явище, пов'язане з територіальним ареалом, що обіймає більшу частину українських земель, і це не могло не вплинути на КСК українців, що відбилося в мові”³. Це дає підстави зарахувати його до визначальних для українців мовних знаків, амплітуда текстового вживання яких „дозволяє виділити в образних метаморфозах цих слів-понять вічне, величне і разом з тим національно-специфічне, ціннісний сенс, загальнолюдську вартісність”⁴. Цю тезу переконливо підтверджують позитивно марковані поетичні слововживання на зразок: *І все перед мене задумані гори/ збігають, мов килим ясний до Дінця,/ і ріднії села, і рідні степи* (В. Сосюра); *Рідний степ – широкий, вільний, пишнobarвний і квітчастий* (М. Вороний); *Там, за порогами, в степах, де землі щедрі і розлогі, сидять лелеки на стовпах і ріллі дихають вологі* (Л. Костенко); *Ранку радію, степам в щедрих росах* (М. Осадчий) та ін.

У мові української поезії ХХ ст. вичленуємо кілька типів усталених (традиційних) та індивідуально-авторських співвіднесень, що відбивають закономірності образно-асоціативної сполучуваності лексичної одиниці *степ*. Найбільш концептуально навантаженими серед них варто визнати *степ – Україна* та *степ – воля*. Перший із них показово реалізується:

а) в іменниково-прикметниковій сполуці *українські степи: хто ви – Борджія чи Клеопатра, Жанно д'Арк українських степів* (Є. Маланюк);

б) в показовій для індивідуальної мови В. Сосюри генітивній конструкції *степи України: І так гостро я знов пригадав,/ як колись політруком блукав/ я в могутніх степах України* (В. Сосюра); *Моя пісня не тут./ Моя пісня в степах України* (В. Сосюра). Вживання в одному контекстному оточенні з поетонімом *пісня*, посилення епітетом *могутній* підтверджують позитивну оцінність цих образів і сприяють їх концептуалізації. Пор. ідеологічне звучання віршового фрагмента, в якому генітивна сполука *степи України* нарощується актуальним для доби В. Сосюри прикметником *партизанські*: *А над нею набої гудуть і гудуть/ в партизанських степах України* (В. Сосюра).

Зовсім інша стилістична форма актуалізації асоціативного зв'язку *степ – Україна* розробляється у мовостиліях шістдесятників. Прагнучи віднайти нові способи вираження національно значущої семантики номінації *степ*, вони ставлять її в один ряд з етнокультурно навантаженими антропонімами (*Тарас*), гідронімами (*Дніпро*), пор.: *Я люблю тебе степом, Дніпром і Тарасом,/ Орлім небом в барвистості хмарних споруд* (М. Вінграновський); *Болить Дніпро. Степи і ниви голі/ болять* (М. Руденко).

Об'єктивний культурно-історичний та етнонаціональний досвід українців знаходить метафоричне вираження в контекстах, в яких простежується текстовий зв'язок образу *степ* та мотиву *волі*: *Та, привчені до клітки, полохливі,/ Давно забувши волю і степи,/ Слова корились, як раби ліві* (Б. Олійник); *У тих побитих долею степах,/ Де поховали волю запорожці* (І. Гнатюк). Засвідчене в наведених ілюстраціях акцентування семи 'втрачена воля' досягається завдяки негативній конотації, закладеній у значенні дієслів *забути*, *поховати* і додатково посилюється експресією означальної структури *побиті долею степи*.

З асоціацією *степ – воля* пов'язане також уведення номінації *степ* до складу пейзажних описів, змодельованих за участю традиційних для української поезики, впізнаваних мікрообразів *могила*, *козацькі могили*, *курган*, *скіфська баба* і т. ін. Зазвичай вони зумовлені осмисленням геопросторової реалії *степ* як локусу, де відбувалося багато важливих історичних подій, як простору національної пам'яті: *Серед степу, де горить калина, могила* (В. Стус); *Замглиє степ козацькими могилами*

(Л. Костенко); *Стоять в степу брати мої кургани* (Л. Костенко); *Ти, скіфська баба, кам'яна незграба, стоїш в степах...* (Л. Костенко).

Одним із мотиваційних чинників оформлення асоціативного зв'язку *степ* – *воля* можна визнати зафіксовану в словниковому тлумаченні дистрибутивну ознаку „великий”⁵, що пов'язується з просторовими параметрами степу, його безкрайністю, необмеженістю, горизонтальною відкритістю і т. ін. Саме вони, на думку Д. Лихачова, сприяли поняттєвому узагальненню *степу* як символу *воли*: „Широкий простір [...] виливався в специфічні поняття й уявлення [...] Вільна воля — це свобода, поєднана з простором, нічим не обмеженим простором”⁶. Цей просторовий фактор показово „відбивається в національно-мовній картині світу українця”⁷, пояснюючи усталену сполучуваність слова *степ* з епітетами *широкий* („2. Який займає великий простір [...] // Який не має видимих меж; безмежний, неосяжний”⁸), *вільний* („10. Такий, де немає тісноти; широкий, просторий, безкрай”⁹), *безмежний* („Який не має видимих меж, безкрай, безконечний”¹⁰), *неміряний* („Який не піддається вимірюванню; дуже великий, неосяжний, безмежний”¹¹). Пор.: *Рідний степ – широкий, вільний, / пишнобарвний і квітчастий* (М. Вороний); *Безмежний степ вперше цупко брав мене, / оторопілого малюка, в свої сиві долоні* (І. Драч); *У цих краях торгуючи давно, / грек прорубав у Скіфію вікно, / У ті степи неміряні, небачені* (Л. Костенко).

До індивідуально-авторських художніх означень, які маркують необмеженість степового простору, зараховуємо епітет В. Сосюри *крилаті* (*Лине вечір на степи крилаті* (В. Сосюра) та зафіксований у мовостилі Л. Костенко оказіональний прикметник *пустоширокий* (*Стоїть могила свіжа при дорозі. / Будяк. Стерня. Пустоширокий степ* (Л. Костенко). Естетичну вартісність останнього підтверджує його фіксація у Словнику епітетів української мови¹² й аналогічне слововживання, виявлене в мові сучасної прози: *Степи пустоширокі, там ні стежки, ні сліду, як на морі* (П. Загребельний).

Ознака „широкий, необмежений” домінує також:

а) в автологічних образах (*простори,/ і шахти, й заводи, й степи без кінця* (В. Сосюра); *І так нам вільно, так повільно, таке роздолля степове!* (Л. Костенко);

б) у генітивних метафорах (*Стежка там вузенька/ в'ється в даль степів* (В. Сосюра); *Степів жорстока широчінь* (Є. Маланюк);

в) у порівняннях (*Мов пустеля неоглядна,/ Степ пожовклий восени* (О. Олесь).

Ця ж ознака мотивує семантику індивідуально-авторського субстантивного означення в одному з контекстів І. Калинця: *Тепер у нього степ-безконечник*.

Естетизація параметра „безмежний горизонтально відкритий простір” уможливує асоціативне ототожнення степу і неба, навіть їх зрощення в епітетний образ *небесні степи*: *Ми отут на планеті, він собі отамо./ Тільки зорі в нас спільні та небесні степи* (Л. Костенко).

Варто відзначити також багатство граматичних засобів, за рахунок яких на текстовому рівні відбувається експлікація просторової семантики іменника *степ*. Так, у мові української поезії ХХ ст. продуктивними засобами її вираження стають іменниково-прийменикові конструкції *у степ* (*степи*), *у степу*, *посеред степу*, *на степи* і т. ін.: *Під регіт і бурю, під грім од повстань/ од всіх своїх нервів у степ посилаю –/ поете, устань!* (П. Тичина); *Потяг промерзлий відбув у забуті степи* (Б. Олійник); *Там, у степу, схрестилися дороги,/ немов у герці дикому мечі* (В. Симоненко); *В степу вже літо розмовляло з вереснем/ і всі віки жили вже без адрес* (Л. Костенко); *І гайворонням, ніби чорним листом,/ із неба облітала на степи* (Л. Костенко); *Напав я на тебе раптом/ На стежці посеред степу* (Д. Павличко). Наведені ілюстрації засвідчують активне розгортання „горизонтальної” семантики образу *степ*. Натомість вектор його «вертикального» осмислення у просторовому універсумі розвинутий значно слабше і репрезентований єдиною конструкцією *над степом*: *Ворухнув кривавими губами –/ І над степом голос загримів* (М. Руденко). В сукупності всі проілюстровані слововживання сприяють створенню синтетичної моделі образу *степ* як важливого фрагмента національної мовно-просторової картини світу.

Семантику розглядуваної номінації часто визначає контекстна присутність лексичних конкретизаторів, що вербалізують пов'язані зі степом колірні, звукові (акустичні), зорові (візуальні), запахові (одоративні), температурні асоціації. Так, наприклад, об'єктивний колективний досвід сприймання кліматичних умов степової зони відбиває температурна асоціація *степ – сонце, спека*: *Змарнілий небосхил роздерли нагло труби/ де ластівки кричать про сонце та степи* (В. Сосюра); *Де рідне сонце славу в вишніх/ Співа полишеним степам* (Є. Маланюк); *І тільки степ, і тільки спека, спека,/ і озеравин поблиски скупі* (Л. Костенко). Такі природні асоціації продуктивно розкривають естетичний смисл реалії *степ*, перетворюючи денотативне значення мовних знаків, що її супроводжують в контексті, на конотативне.

Своєрідним інтенсифікаційним вектором текстового розгортання асоціації *степ – сонце, спека* є вживання щодо іменника *степ* епітетних характеристик *спраглий, спалений, спопелілий*: *Літо, на спраглий степ хрестильну кров скропи* (Є. Маланюк); *Здавалося, по спаленім степу/ Іде стражденна Україна-мати* (М. Руденко); *Спопелілий степ зобіч куріє* (В. Стус). З огляду на домінуючу семантичну ознаку „температурний режим” опозицію до них складає предикатива метафора *холоне степ*: *Холоне степ, і невкипілі зорі/ рогатий жук виймає рогачем* (Л. Костенко).

Значний підкорпус образів із опорним словом *степ* формують колірні метафори, епітети, актуальне значення яких мотивується усталеним (*синій, блакитний, білий, сизий, сивий*) або ж індивідуально-авторським (*білий, гнідий*) характером встановлюваних асоціацій. Пор.: *По блакитному степу вороний вітер* (П. Тичина); *Ми прощалися з тобою/ в білому степу* (В. Сосюра); *Промінь ранку ліг на синій степ* (В. Сосюра); *По синіх степах дикий вітер повіяв примару* (Є. Маланюк); *Зробив він з мене дикий сизий степ,/ Байдужого жбурнувши літ на триста* (І. Драч); *І пахнеш ти, як синій степ* (І. Калинець); *А хмари, як подерті./ І сизий степ ще звечора в росі* (Л. Костенко); *Пролетіли коні повз воріт / Сивим степом понад житом.../ Одлунала сріблом литим/ Малинова музика копит* (Б. Олійник); *В гнідих степах на степовім коні/ Та гнівна воля стала у Британі* (М. Вінграновський). Пор. динамізацію колірної ознаки в дієслівній метафорі *степ чорніє*: *А*

навколо **степ** самотній, наче крук, **чорніє** (О. Олесь). Базове колірне значення в цьому разі трансформується в конотативне, експресивно-оцінне, зокрема й завдяки порівнянню *наче крук*.

Естетична актуалізація мовного знака *степ* відбувається також в асоціативно-звуковому ракурсі. Опорними словами, до виражально-оцінного змісту яких апелюють автори, в контекстах цього типу стають іменники (*пісня, звук, струна, бандура, вітер, дзвін, голос, радіо*), прикметники (*гудучий*), дієслова *густи, бриніти, шуміти* і т. ін.: *Котиться спів у степи, / йде від села до села* (П. Тичина); *Я бриню, як струни / Степу, хмар та вітру* (П. Тичина); *Розсипається / Степ синім дзвоном* (В. Сосюра); *В тишині твоїй зацікавилі / правкраїнське радіо степу / не дає ні вітру ні хвилі* (Є. Маланюк); *Шумів травою степ шовковий, / Сміявся день, пісні лились* (О. Олесь); *Думу тяжку степ мій шумить* (В. Вовк); *Протяжний звук із прастепу* (І. Калинець); *Гули степи. Воли жували жито.* (Л. Костенко); *І в пуга тяжкі клинописні закована з давніх-давен / в степу оживає пісня давно зацікавлених племен* (Л. Костенко); *А чий навіжений голос / вештається серед степу?* (В. Стус); *В оцих вихройдучих, гудучих [...] степах* (І. Драч). Як бачимо, цей різновид текстової репрезентації номінації *степ* продуктивний на всіх етапах розвитку української поетичної мови в ХХ ст.

Одоративний образ степу формують навзаєм стимульовані природні асоціації *степ – рослини* (*Пахне степом сизий деревій* (Л. Костенко); *степ – вітер* (*І пахнеш ти, як [...] степ, омийтий свіжими вітрами* (І. Калинець); *О свіжий дух степів, / о поцілунків смак* (В. Сосюра).

Глибокі історичні конотації, апеляції до культурного досвіду читачів закладені в оказіонально вживаних щодо номінації *степ* епітетах *половецький, таврійський, припонтійський, скитський*: *Мов на бандурі велетенській грає / Співучим вітром припонтійський степ* (Є. Маланюк); *скитський степ обудиться, зітхне* (Є. Маланюк); *[Україна] божевільна Офелія половецьких степів* (Є. Маланюк); *В оцих вихройдучих [...] таврійських степах* (І. Драч). Пор. також індивідуально-авторський образ у віршовому фрагменті Л. Костенко *Степ половецький половіє, / Трава аж срібна від роси*. Його естетичний зміст посилює звуко-сміслове зближення з

предикатом *половіє*, що стимулює оформлення виразної консонантної атракції.

Дослідження асоціативно-образної парадигми номінації *степ* передбачає також з'ясування типів її експресивно-оцінного освоєння. Передусім це пов'язані з перебуванням у степу, думками про степ назви емоцій (*жах, туга, сум*), психологічних станів (*самотність, спокій*) тощо. Наприклад: *Але вкарбувалось навіки:/ Жах самотності, туга посмертна в степу* (Б. Олійник); *Лежить під небом, чистим і високим, холодний степ моєї самоти* (Л. Костенко); *Киреї хмар на плечах має вічність./ Вони плывуть кудись на Чигирин./ Я хочу в степ. Я хочу в непоміченість. По саму душу в спокій і полин* (Л. Костенко). Експресивний зміст наведених поетичних слововживань підтримується також епітетами *посмертний, холодний*, поетичною обставиною *по саму душу*, контекстуальною синонімізацією понять *спокій – непоміченість* та ін.

Позитивний вектор експресивізації образу *степ* пов'язаний із його вживанням в одній семантичній площині з образом *сон*: *Далеке місто повітове,/ і карусель, і степ, і сні* (В. Сосюра); *На лісах дрімучих, темних,/ На незайманих степах/ Спочивала Україна/ В золотих дитячих снах* (О. Олесь); *Спи./ Ми самотні в безмежжі. Хай нам сняться степи* (Л. Костенко).

Здійснене дослідження доводить стилістичну вагомість образу *степ* як однієї з найпродуктивніших, функціонально й семантично навантажених номінацій української поетичної мови ХХ ст. Реалізуючи свій образно-оцінний потенціал, традиційні та новітні типи асоціативно-образної сполучуваності, він не тільки розширює свою базову семантику, набуває експресивних та асоціативних нашарувань (сталих і ситуативних), але й стає конструктивним смисловим центром численних поетичних контекстів.

¹Кожевникова Н. А. Словоупотребление в русской поэзии начала ХХ века. – М.: Наука, 1986. – С. 241; ²Єфименко О.Є. Концепт „степ” в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма / Дис. .. канд. філол. н.: 10.02.01. – Харків, 2005; ³Там само. – С. 36-37; ⁴Кононенко В.І. Мова. Культура. Стиль. – Київ – Івано-Франківськ, 2002. – С. 15; ⁵Великий тлумачний словник сучасної української мови. / Уклад. і

голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ „Перун” , 2001. – С. 1193; ⁶ Лихачев Д. С. Заметки о русском. // Новый мир. – 1980. - №3. – С. 10 – 38; ⁷ Єфименко О. Є. Зазнач. праця – С. 38; ⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови. / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ „Перун” , 2001. – С. 1193; ⁹ Там само. – С. 146; ¹⁰ Там само. – С. 43; ¹¹ Там само. – С. 607; ¹² Лихачев Д. С. Зазнач. праця. – С. 341.

Список умовних скорочень

КСК - концептуальні символи культури

О.О. Гончарова, асп.

ВПЛИВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА НІДЕРЛАНДСЬКУ: СУЧАСНІ ПРОЦЕСИ ЗАПОЗИЧЕНЬ ТА АСИМІЛЯЦІЇ

Зростаюча глобалізація та міжнародні контакти призводять до того, що все більше лінгвістів вивчають проблеми міжкультурної комунікації та ролі англійської мови у міжнародному комунікаційному просторі. У даній статті розглядається, як англійською мовою спілкуються представники Королівства Нідерландів, яким чином їх англійська мова відрізняється від стандартної англійської, а також як саме рідна мова мовців впливає на використання граматичних та лексичних структур під час спілкування англійською мовою.

Growing globalization and international contacts lead to more linguistic research into the problems of cross-cultural communication and the role of English in international communication. The article deals with the English language spoken by the representatives of the Netherlands, the ways their English is different from the Standard English and how their native language influences the usage of grammatical and lexical structures during communication in English.

Територія сучасних Нідерландів в різні історичні часи зазнавала впливу інших мов. Протягом багатьох років основними джерелами запозичень у нідерландській мові були латина (мова міжнародного спілкування народів Європи у часи Середньовіччя) та французька (XVII-XVIII ст.), у XIX ст. домінантну роль почала

відігравати німецька мова, і лише після Другої світової війни вона поступилася кількістю запозичень англійській серед носіїв нідерландської¹⁵.

Інтенсивні процеси запозичень з англійської мови до нідерландської відбуваються завдяки декільком факторам. По-перше, географічне положення Нідерландів та Великої Британії сприяє взаємозв'язку мов: серед британців Нідерланди є одним із найпопулярніших місць відпочинку на вихідних у Європі: чи не в кожному великому місті Нідерландів можна почути британську англійську, яка на пряму взаємодіє із нідерландською мовою. Проте, вплив англійської на нідерландську походить не лише від Великої Британії, але й із Сполучених Штатів Америки, оскільки саме США є провідником масової культури, популярної не тільки в Нідерландах, а й в усьому світі¹². Також, обидві мови (англійська та нідерландська) належать до германської групи мов, що походять від однієї прагерманської мови – звідси випливає схожість мовних структур та лексичних одиниць нідерландської та англійської мов⁸. Окремо варто згадати, що на даний момент у Нідерландах живе велика кількість іммігрантів з Африки, Азії та Латинської Америки, у тому числі із колишніх колоній Нідерландів, які спілкуються із корінним населенням лише глобальною мовою – англійською.

На даний момент потужний вплив англійської на нідерландську мову набув настільки великого розмаху, що почав викликати занепокоєння не тільки у лінгвістів й журналістів, але й у пересічних громадян⁴.

Англійська мова викладається у Нідерландах з початкової школи. Всі фільми та телепередачі англійською йдуть мовою оригіналу із субтитрами, тому й пересічний нідерландець відчуває на собі вплив англійської. Наприклад, можна спостерігати нетипові для нідерландської мови конструкції, що є зворотнім перекладом з англійської: *bij de weg* ← *by the way* (нід. *trouwens* = втім); *dat is alles voor nu* ← *that's all for now* (нід. *dat is voorlopig alles* = це, в принципі, все); *niet mijn copje thee* ← *not my cup of tea* (нід. *dat is niks voor mij* = мені це не цікаво); *plakje cake* ← *piece of cake* (нід. *fluitje van een cent* = дуже легко); *zie je later* ← *see you later* (*tot ziens* = до зустрічі)¹⁷.

Старше покоління, яке не вивчало або погано знає англійську, страждає від впливу англійської найбільше, адже газети та

телевізійні новини переповнені запозиченнями, що більше не виділяються курсивом, не беруться в лапки та не перекладаються на нідерландську (наприклад, нід. *Hulpdiensten zijn, onder meer met vijf ambulances en twee brandweerwagens, ter plekke* – “*Dagblad van het Noorden*”).

Нідерландці вживають все більше англійських слів та конструкцій у повсякденному спілкуванні. Як вважають деякі інтернаціонально-орієнтовані мовознавці, запозичення дають можливість урізноманітнювати мову; нідерландська із запозиченнями звучить «цікавіше», стає більш «міжнародною», а отже «кращою», ніж звичайна нідерландська мова⁷. Запозичені слова дають назви новим речам та поняттям навіть і тоді, коли існує назва певного феномену нідерландською. Наприклад, замість звичного «hallo» можна сказати «hello», а замість «proost» (нід. *Будьмо*) – «cheers»⁹. Такі слова, як *manager*, *relax*, *recycled* та *services* стали загальноживаними та втратили свої нідерландські відповідники *leidinggevende* (керівник), *ontspannen* (відпочивати), *hergebruikt* (повторно використаний), *dienstverlening* (обслуговування)¹⁶.

Протягом останніх років нідерландська мова значно розширила свій лексичний запас за рахунок запозичень із англійської, особливо у таких сферах, як інформаційні технології (*browser*, *computer*, *printer*, *hacker*), діловодство (*outsource*, *manager*, *project*, *director*), індустрія розваг (*aquapark*, *cinema*, *cafe*) тощо. Проте слід зазначити, що вплив англійської на нідерландську відбувається не тільки за рахунок розширення кількості лексичних одиниць, а й на інших мовних рівнях, таких як граматичний (напр., вживання артиклів, прийменників, часів дієслова з парадигмою нідерландської мови) та фонетичний (напр., вимова географічних назв, імен тощо)⁸.

Проблему запозичень з англійської мови у нідерландську вивчають багато сучасних нідерландських лінгвістів, серед найвідоміших дослідників цієї проблеми можна назвати таких науковців, як Лісбет Кунен⁷, Ніколіне ван дер Сейс¹⁵, Пітер Строоп¹⁷, Ян Ренкема^{13, 14} та ін.

Все більше уваги науковці-носії англійської мови та дослідники нідерландської звертають на те, що у своїй більшості нідерландці вживають запозичення з англійської мови із

неправильним значенням. Наприклад, *mobieltje* (нід. мобільний телефон) англійською буде *cell phone*, а *mobile* має зовсім інше значення (рухомий, пересувний, мінливий)^{10, 16}, тобто відбувається зміна лексичного значення через схожість звучання слів.

Для нідерландців *chat* означає «безпосередня розмова через Інтернет у режимі реального часу», в той час як у своєму першому значенні англійське слово *chat* означає «to talk in a friendly informal way to sb»⁵, що є ніщо інше, як «базікати, теревенити»¹. Під поняттям *total loss* нідерландці розуміють «анулювання, письмову відмову» (що в англійській позначається терміном *write-off*), а словом *station-wagon* (багатомісний легковий автомобіль) називають *estate car* (автомобіль із кузовом «універсал») ⁶.

Таким чином, нідерландці поступово створюють майже свій власний варіант англійської мови, *Nederengels*¹². Предметом дискусій мовознавців лишається те, чи можна таке вживання мови вважати природнім розвитком та доповненням нідерландської або ж вважати неправильними англіцизмами у мові.

Nederengels означає рясне вживання у нідерландській мові англійських слів чи конструкцій, типових для англійської мови, й складається зі слів *Nederlands* (нід. нідерландська) та *Engels* (нід. англійська)². Носії англійської мови називають таку суміш англійської та нідерландської мов *Dunglish* (*Dutch + English*); до того ж існує багато прізвиськ цього феномену, а саме *Amerilands* (*American + the Netherlands*), *Englutch* (*English + Dutch*), *Engerland* (*English + the Netherlands*), *Dutchglish* (*Dutch + English*), *Dutchlish* (*Dutch + English*) та *Steenkolenengels* (нід. *Coal English*, «вугільна англійська») ³. Останній термін датується початком ХХ ст., коли голландці, що працювали в портах, використовували примітивну англійську для спілкування із екіпажами британських кораблів вугільної промисловості – так склався стереотип про погане знання англійської нідерландцями.

Nederengels проявляється зазвичай у тих сферах, де відбувається найбільша взаємодія англосаксонської, зокрема американської, та нідерландської культур.

Із розвитком сучасних інформаційних технологій інтенсивне запозичення термінології з англійської мови відбувається майже у кожній мові, і нідерландська в цьому випадку не є винятком.

Inloggen, rebooten, user, password, backup, surfen, hacken, browsen, bloggen, mailen, deleten, printen, forwarden, editen, googlen, typen – це лише декілька прикладів використання слів, адаптованих під граматичну форму нідерландської мови¹².

Світова глобалізація та міжнародні контакти у сфері бізнесу спричинили неабиякий вплив на мову, що використовується бізнесменами. *Nederengels* у Нідерландах часто називають *managerstaal* (англ. *manager* – управлінець, нід. *taal* - мова). Англійські слова, адаптовані під нідерландську граматику, вживаються вже на всіх рівнях організацій, від виконавців до управлінців найвищої ланки. Наприклад, для позначення «передачі сторонньому підряднику деяких бізнес-функцій» використовується *outsourcen van de human resource recruitment* (нід. *het uitbesteden van de personeelswerving*), а основну діяльність підприємства *de hoofdactiviteit van een bedrijf* замінили більш коротким та змістовним іншомовним терміном *core business*¹².

У світі реклами більшість нідерландських та міжнародних компаній, спрямованих на нідерландського споживача, використовують англійську мову для створення слоганів, хоча саме для нідерландського споживача було б більш логічно використовувати його рідну, нідерландську мову. Наприклад: *Heineken* "Heineken refreshes the parts that other beers cannot reach"; *Philips* "Let's make things better" (1995-2004); "Sense and simplicity" (vanaf 2004); *T-mobile* "Life is for sharing"; *Coca-Cola* "Always Coca Cola", "Taste the coke side of life" і т.п.

В індустрії розваг на кшталт США, а саме Голівуду як найбільшого виробника кінопродукції, нідерландці називають кінопризи *awards* (нід. *prijzen*), короткометражні реклами перед початком фільму у кінотеатрі *trailers* (нід. *reclamefilmpje*), а комедію – *comedy* (нід. *blijspel*).

У сфері спорту також можна виділити велику кількість запозичень. Наприклад, *passen* (адаптована граматична форма англійського дієслова *pass*) у нідерландській означає виключно «передавати м'яч від одного гравця до іншого», в той час як в англійській мові дієслово *pass* має близько 27 значень. Для слів *corner, keeper, penalty, (links- en rechts)back, golf, lob, volley(ballen), basket(ballen), pitchen, catchen, snowboarden, snookeren, racen,*

squashen, joggen, trimmen, fitness(en) у більшості випадків навіть немає нідерландських еквівалентів, а якщо їх і можна знайти у словнику нідерландської мови, то на рівні повсякденного вжитку вони вже давно використовуються всіма верстами носіїв нідерландської мови.

Починаючи з 60-х рр. ХХ ст., велику кількість елементів молодіжної популярної культури нове покоління нідерландців перейняли від молоді Сполучених Штатів, наприклад *chill* (розслабся), *fat (phat)*, *cool* («жир», круто), *da's fucking* (шкода), *power* (побачимось, до зустрічі), *battle* (боротьба за звання найкращого танцюриста у напрямку брейк-данс), *peace* (привіт, як справи?), *chick* (симпатична дівчина), *wazzup* (=what's up) тощо¹¹.

Незважаючи на велику кількість запозичень, нідерландська мова не перестає бути від цього менш «нідерландською» - правила правопису та граматичні конструкції залишаються незмінними, і тому запозиченому слову потрібно «підлаштовуватись» під правила нідерландської мови, щоб залишатись у вжитку. Згодом, нідерландці роблять велику кількість помилок при розмові англійською, бо звикли переносити слова іншомовного походження на структури рідної мови, а отже роблять те саме й у зворотному порядку. Серед них можна виділити найтипівіші:

1. використання неправильних значень слів та виразів: такі помилки зазвичай трапляються через помилкове тлумачення значень іншомовних слів на основі досвіду власної мови, тобто слова/вирази просто неправильно перекладаються через зрозумілі причини. Можна виділити такі основні типи помилок:

- англійські та нідерландські слова схожі за звучанням, але мають абсолютно різні значення, наприклад²:

«*Thank you for your **reaction***» замість «*Thank you for your reply*» (нід. «*Bedankt voor uw **reactie***»)

«*I **hate** you all very welcome*» замість «*I welcome you all*» (нід. «*Ik **heet** u allen zeer welkom*»)

«*Gas out of our **bottom***» замість «*Gas from our soil/ground*» (нід. «*Gas uit onze **bodem***»)

«*I will **learn** you*» замість «*I will teach you*» (нід. «*Ik **leer** je*»)

«*I **fok** horses*» замість «*I breed horses*» (нід. «*Ik **fok** paarden*»)

«*I always get my **sin***» замість «*I always get what I want*» (нід. «*Ik krijg altijd mijn **zin***»)

• дослівний переклад слів та словосполучень з нідерландської на англійську, наприклад²:

«***Put** your mobiles **out***» замість «*Turn off your mobile phones*» (нід. «***Zet** je mobieltjes **uit***»)

«*I always **make craft** of the unit circle*» замість «*I always use the unit circle*» (нід. «*Ik **maak** altijd **gebruik** van de eenheidscirkel*»)

«*When I'm **walking** over this line*» замість «*When I'm following this line (with finger)*» (нід. «*Wanneer ik over deze lijn **loop***»)

«*I'm **sitting** on this line*» замість «*I am on this line (when pointing at a line)*» (нід. «*Ik **zit** op deze lijn*»)

«*Passengers can **change** here*» замість «*Passengers can change trains here*» (нід. «*Reizigers kunnen hier **overstappen***»)

• дослівний переклад сталих словосполучень з нідерландської на англійську, наприклад²:

«*Are you taking me in the mailing*» замість «*Are you kidding me?*» (нід. «*Neem je mij in de maling?*»)

«*That can*» замість «*that's possible*», «*sure*» або «*of course*» (нід. «*Dat kan*»)

«*How late is it?*» замість «*What time is it?*» (нід. «*Hoe laat is het?*»)

«*What is there on the hand?*» замість «*What is going on?*» (нід. «*Wat is er aan de hand?*»)

«*Go your gang*» замість «*Do your thing*» (нід. «*Ga je gang*»)

«*Let but sit*» замість «*Never mind*» (нід. «*Laat maar zitten*»)

Серед нідерландських вузів зараз ведеться дискусія, чи варто викладати пари тільки англійською мовою через велику кількість іноземних студентів. Самим переконуючим аргументом «проти» є те, що більшість професорів в університетах не володіють англійською настільки, щоб вести лекції. На хвилі дискусій, Студентське об'єднання VSSD Делфтського університету технологій заснувало премію «The Worst Teacher Award», яка кожного року презентується викладачу, який зробив найбільше помилок в англійській під час навчального процесу. Оскільки *worst* нідерландською означає «ковбаса», то приз вручають у вигляді ковбаси. Ось деякі приклади помилок²:

«*Don't let them eat the cheese off your bread*» замість «*Don't lose your competitive edge*» (нід. *Laat je de kaas niet van het brood eten*)»

«*You have to screw up the number*» замість «*You have to increase the number*» (нід. «*Je moet de waarde opschroeven*»)

«*This college goes over ramps*» замість «*This lecture is about disasters*» (нід. *Dit college gaat over rampen*)»

«*I tried to lead you around the garden*» замість «*I tried to deceive you*» (нід. «*Ik probeerde je om de tuin te leiden*»)

«*I have an equation picked from the sky*» замість «*I took a random equation*» (нід. «*Ik heb een vergelijking uit de lucht gegrepen*»)

«*You have to meet this with your lat*» замість «*You have to measure this with your ruler*» (нід. «*Je moet dit meten met je lat*»)

«*Be very aware if you look to this graph*» замість «*Pay attention when looking at this graph*» (нід. «*Let goed op als je naar deze grafiek kijkt*»)

2. порядок слів: в англійській та нідерландській мовах порядок слів у реченні часто відрізняється, оскільки англійська є мовою SVO (Subject Verb Object), а нідерландська – частково SVO і частково SOV. Проте, нідерландці часом забувають про цю відмінність, і в англійському реченні використовують такий самий порядок слів, як і в рідній мові. Наприклад: «*I did that already yesterday*» замість «*I already did that yesterday*»

3. об'єднання дієслів: оскільки обидві мови (нідерландська та англійська) належать до германської мовної групи, то деякі дієслова є дуже схожими, й тому деякі носії нідерландської використовують дієслівний суфікс нідерландської мови для англійських запозичень. Наприклад, *cheken, cashen, shoppen, timen* – до англійського слова додається граматичне закінчення нідерландського дієслова *-en*. Також через відсутність у нідерландській мові допоміжних дієслів та форми часу *Progressive*, при спілкуванні англійською можуть виникати наступні помилки:

«*What do you now?*» замість *What are you doing?*

(нід. *Wat doe je nu?*)

«*How does it now?*» замість *How are you doing now?*

(нід. *Hoe is het nu?*)

«*What mean you?*» замість «*What do you mean?*»

(нід. *Wat bedoel je?*)^{2,8}

4. помилки у правописі: як вже зазначалося, англійська та нідерландська мають спільне походження, й тому деякі слова можуть звучати однаково, а писатися по-різному. Через це можуть виникати такі помилки:

«*She told me that you are a good **kok***» замість *She told me that you are a good **cook***» (нід. *Zij vertelde me dat je een goede **kok** bent*)

«*Are you **shore** of this?*» замість *Are you **sure** of this?*» (плутатина через вимову)^{2,8}

Англійська є такою популярною у використанні серед нідерландців, бо вона є міжнародною та сучасною, а нідерландці безперечно люблять бути в епіцентрі подій. Готовність нідерландців переключатись на англійську та використовувати запозичення у рідній мові є вираженням бажання максимально брати участь у житті світу. Нідерландці не бояться розмовляти англійською, як і будь-якою іншою мовою – про цю національну рису характеру потрібно завжди пам'ятати. Про це свідчить той факт, що нідерландські компанії відіграють важливу роль у світових бізнес-процесах, що абсолютно не відповідає скромним географічним розмірам Королівства Нідерландів.

Тенденція використання англійських слів у нідерландській мові зростає з кожним днем. Багатьом носіям нідерландської це, звичайно, не до вподоби, але ледве хто може заперечувати, що завдяки запозиченням нідерландська мова постійно розширюється та збагачується.

¹Мюллер, В. К. Большой англо-русский словарь: В новой редакции: 220 000 слов, словосочетаний, идиоматических выражений, пословиц и поговорок. Изд. 8-е, стереотип. / В.К. Мюллер – Москва: Цитадель-трейд: Рипол-классик: Дом XXI век, 2008. – 832 с.; ²Dunglish [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://en.wikipedia.org/wiki/Dunglish>; ³Dunglish: Where Dutch and English collide [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: http://www.dunglish.nl/?page_id=134; ⁴Helm, Ruud van der. Hoe zuiver is “zuiver”? Het nut van bastaardwoorden / Ruud van der Helm // Onze Taal. – 2009. – №1. – P. 4-7; ⁵Hornby, A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Seventh Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2005. ⁶Kesteren, W.J.P. van. Nederlanders gebruiken Engelse woorden bijna altijd verkeerd [Електронний ресурс] / W.J.P. van Kesteren – Режим доступу до

статті: <http://www.refdag.nl/artikel/1243349/Nederlanders+gebruiken+Engelse+woorden+bijna+altijd+verkeerd.html>; ⁷Koenen, Liesbeth. Peptalk: De Engelse woordenschat van het Nederlands. / L. Koenen, R. Smits – Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, 1992. – P.5-19; ⁸Krol, Ronald van de. Native English for Nederlanders. A personal, cultural and grammatical guide. 6-de druk / Ronald van de Krol – Amsterdam: Business Contact, 2008. – 160 p.; ⁹Lijst van Engelse leenwoorden in het Nederlands met Nederlandse alternatieven [Электронний ресурс] – Режим доступу до статті: http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_Engelse_leenwoorden_in_het_Nederlands_met_Nederlandse_alternatieven;

¹⁰Multitran dictionary [Электронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://multitran.ru/>; ¹¹Nederengels / Dungleish: 'Engelse' uitdrukkingen in het Nederlands [Электронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://www.languageclub.nl/stijlgids/357>; ¹²Nederengels [Электронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Nederengels>; ¹³Renkema, Jan. Nederengels / Jan Renkema [Электронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://www.janrenkema.nl/pdf/mb052001.pdf>; ¹⁴Renkema, Jan. Tuinapparatuur of garden equipment? Waarom Nederlanders Engels prefereren / J. Renkema, E. Vallen, H. Hoeken // Waar gaat het Nederlands naar toe? Panorama van een taal. Samengesteld door Jan Stroop – Amsterdam: Bert Bakker, 2003. – P.108-112; ¹⁵Sijs, Nikoline van der. Geleend en uitgeleend: Nederlandse woorden in andere talen en andersom / Nikoline van der Sijs – Amsterdam/Antwerpen: Contact, 1998. – P. 47-52, 111-112; ¹⁶Spreekt u Nederengels? [Электронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://www.vitaal.nl/content.jsp?objectid=6453>; ¹⁷Stroop, Pieter. Koetmoring! Praat hier nog iemand Nederlands? De koers van het Nederlands in het bedrijfsleven / Pieter Stroop // Waar gaat het Nederlands naar toe? Panorama van een taal. Samengesteld door Jan Stroop – Amsterdam: Bert Bakker, 2003. – P.113-117

**ВСТАВЛЕНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ АВТОРСЬКОЇ
РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У ТЕКСТАХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА
ФРАНЦУЗЬКОЇ ПРЕСИ)**

У статті аналізується специфіка функціонування вставлених конструкцій як репрезентантів авторського "я" у мові сучасного газетного тексту.

This article is devoted to the analysis of inserted constructions as one of the main forms of the author's personality in the modern publicity.

Мова газети як різновид стилю масової інформації становить своєрідну єдність, що характеризується специфічними мовними особливостями, функціонування яких зумовлене такими параметрами: загальними завданнями газети, продукуваної у межах певної суспільно-економічної формації; екстра- та інтралінгвальними особливостями, притаманними конкретному газетному жанру залежно від змісту, обсягу матеріалу, позиції автора та ролі його мовного образу в структурі журналістського тексту¹. **Актуальність** нашого дослідження визначається потребою з'ясування причин та особливостей новаторського використання вставлених конструкцій у текстах української та французької газети.

Мові сучасних українських та французьких газет притаманна виразність, демократичність стилю, розкутість висловів. Вплив газети на підсвідомість читача забезпечується не лише висвітленням актуальних питань, глибоким проникненням у різні сфери життя, аргументованістю фактів, а й актуалізацією різних мовно-стилістичних засобів, влучним поєднанням думки і слова, лаконічністю, доступністю викладу матеріалу.

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей авторської нарації у газетних текстах сучасної української та французької преси.

Об'єктом дослідження є мова українських та французьких газетних текстів.

Предметом вивчення є функціональні та стилістичні можливості, форми вираження вставлених конструкцій сучасного українського та французького газетного тексту.

Матеріалом для нашого аналізу є періодичні видання: "Дзеркало тижня" та "Courrier international".

Проблемним аспектам авторської нарації у текстах української та французької газети присвятили свої роботи Андрієвська А.А., Долини К.А., Розенталь Д.Е., Коваль А.П., Солганик Г.Я., Герман І.Б., Грицина В.І., Сербенська О.А., Шемякіна Н.В. та ін. Вчені розглядають емоційно-експресивні засоби мови газетного тексту як форми вираження авторського "я" у прагматичному та функціональному аспектах.

Сучасний етап розвитку мови газети в Україні та Франції характеризується активним розвитком, зверненням до тематики світового масштабу, виявом активної авторської позиції. Проте, зважаючи на неспіввіднесеність етапів історичного розвитку української та французької преси, різні потреби суспільств, економіки та соціальні умови, специфіка авторського "я" представлена в газетних текстах різними функціональними моделями. Образ автора в публіцистичному тексті – це авторське "я" журналіста, характер його ставлення до дійсності, що виявляється безпосередньо через прийоми опису, аналізу та оцінки, через композицію, обраний жанр та мовно-стилістичні засоби.

Апелюючи до газетних жанрів, основним комунікативним завданням яких є вразити читача та імпліцитно на нього вплинути, журналіст неодмінно залучає емоційний зміст мови (мовлення). Враховуючи, що емоція безпосередньо пов'язана із самим мовленнєвим актом та є його зовнішньою оболонкою², можемо стверджувати, що міра авторської присутності, а також форма вираження образу автора у публіцистичних текстах – визначальні мовностилістичні чинники.

Авторська присутність у тексті стилю масової інформації реалізується через застосування засобів на усіх мовних рівнях, разом з тим синтаксис речення в системі засобів масової інформації заслуговує на особливу увагу, адже, на нашу думку, це та сфера мовної структури, що безпосередньо відображає процес творення і формування думки автора. У зв'язку із цим нашу увагу привернули

особливі одиниці творення емоційно-експресивного тла газетного тексту – вставлені конструкції, завдяки яким автор, як активний учасник процесу комунікації, здатен легко керувати мовленнєвим актом, враховуючи фактор адресата (екстралінгвальний фактор). У цьому зв'язку вставлені конструкції як вияв авторської модальності конкретизують основну інформацію, проте при цьому не розпорошують читачку увагу і роблять матеріал монолітним. Експресія вставлених конструкцій дає змогу розмежувати два планиповіді, дати чітку, лаконічну, емоційну та важливу інформаційно-коментар.

Вставлені конструкції, що охоплюють вставлені слова, вставлені сполучення слів, словосполучення, вставлені речення чи ряд речень, створюють коментар, супровід основного повідомлення. Вони не входять до граматичного складу речення, до базової його структури. Це особливі синтаксичні одиниці мовлення, що належать до явищ комунікативно-синтаксичного рівня мови і разом із звертанням, вставними словами та реченнями, словами автора утворюють так звану інфраструктуру речення³.

На думку К.Ф. Шульжука, вставлені компоненти викуточнювальну, пояснювальну та доповнювальну⁴. За спостереженнями І.К. Білодіда, вставлені компоненти, зокрема речення, виконують такі функції: 1) уточнення, роз'яснення чи доповнення предметного змісту основного речення; 2) побіжних зауважень чи асоціативних згадок, які не безпосередньо пов'язані з предметним змістом основного речення⁵. Спираючись на подані класифікації вставлених компонентів та проаналізований матеріал, пропонуємо такі найбільш активні функціональні моделі вставлених конструкцій сучасної української та французької преси:

- ***пояснювально-уточнююча;***
- ***інформаційно-поглиблююча;***
- ***емоційно-експресивна, або модально-оцінна;***
- ***довідкова.***

Найпоширенішою для українського та французького газетного мовлення є ***пояснювально-уточнююча*** модель. Реалізуючи її, вставлені конструкції мають такі форми:

1) *пояснення слів, понять, явищ зі значенням "тобто":*

Застосування фолієвої кислоти (*вітаміну групи В*) дозволяє знизити ризик народження дітей із надзвичайно важкими патологіями у 8-9 разів! [Д 14, с. 22].

Le site de "Ground Zero" dégageait en réalité les substances toxiques: benzène, amiante, PCB et dioxines (*le composant actif de l'agent orange*) [С 883, с. 15].

2) *уточнення фактів, інформації (місця, особи, часу тощо) зі значенням "а саме...":* У вівторок (*учора*) відбулася прес-конференція [Д 9, с. 1]; Крім того, до початку Льодовикового періоду в кроманьйонця було вже розвинуте землеробство, він починав удомашнювати тварин, отже, в його домі (*або в печері?*) був достаток [Д 14, с.13].

Mais, pour Cooks, professeur de chimie analytique à l'université Purdue [*dans l'Indiana*], aux Etats-Unis, la réalité ne correspond pas pour l'instant à la série télévisée [С 884, с. 24]; Dans l'une de ses versions (*dans la fiction*), c'est une sorte de laboratoire de chimie sophistiqué qui identifie les substances inconnues sur des planètes bizarres [С 883, с. 12].

3) *уточнення, конкретизація інформації шляхом використання узагальнюючого слова та пояснювальних компонентів, що становлять вставлену конструкцію:*

Цілий список патологій від туберкульозу та до вірусного гепатиту (*на першому місці – інсульти, потім інфаркти та новоутворення, а на четвертому місці – професійні захворювання*) [Д 9, с. 1].

Sous le régime de la République islamique, la liste des interdits est trop longue (*sexe, drogue, corruption et liens directs avec les Etats étrangers*) [С 885, с. 17].

4) *уточнення, яке супроводжує малюнок або фотографію і містить інформацію про осіб, місце, події:*

- під фотографією на святковій вечірці:

Тут зібралися усі вершки зіркових країн, зіркових батьків, зіркових дітей: Елеонора Коте (*справа*), Майкл Дон (*другий зліва*), Елізабет Трей (*посередині*) [Д 8, с. 15];

- під фотографією митця:

Його справжнє прізвище – Станіслав Щербатих, народився на Алтаї (*в Росії*), був етнічним росіянином [Д 6, с.20].

- під фотографією із зображенням мексиканської родини:

Une réunion dirigée par Rogelia Gonzalez, l'institutrice (*à gauche*), à la Maison de la femme [C 883, с. 19].

- під фотографією із зазначенням місцевості, регіону:

A gauche, Shinzo Abe, à droite Yasuo Fukuda. Dessin de No-rio Aomori (*Japon*). Explosion d'un pipeline de Shell dans la delta du Niger (*dans le sud du Nigeria*)[C 883, с. 28].

5) пояснення абрєвіатур або навпаки – їх згортання:

Але спроба поспілкуватися на цю тему з «антимонопольниками» викликала іронічно-знущальний тон речників АКМУ (*Антимонопольний комітет України*), мовляв, доведіть, що ви говорите правду, розкрийте свої джерела [Д 6, с.22].

Il a donc développé un spectomètre de masse rapide et de la taille d'une boîte à chaussures, ainsi qu'une technique de désorption-ionisation par électrospray (*DESI*) qui permet de réaliser l'ionisation à l'air libre ou directement sur la surface de la substance à analyser [C 885, с. 12].

6) перефразування, заміна вузьких понять, термінів або власних імен на пояснення, зрозумілі для масового читача:

Можете не сумніватися, такі режисери як Ефрос або Євремів – *театральні генії такого масштабу* – ще не скоро з'являться [Д 14, с.19].

De la meme façon, la polarisation (*ou l'alignement*) de la lumière réfléchi par la peau est légèrement modifiée par les fibres des tissus et les cellules sanguines [C 882, с. 16].

7) переклад ініомовних слів, назв: Так, завдяки співробітництву 20 музикантів з'явилася сьогоднішня програма групи із символічною назвою We are not in the fog (*"Ми не в тумані"*) [Д 14, с.19].

Au cours des vingt-deux épisodes de *Madar zefr daradié* [Virage à zero degré], le héros sauve sa bien-aimée des camps de concentration nazis [C 883, c. 17]; D'ou la *vela lagarto* (fête du lézard), la *vela ciruelo* (fête du prunier), la *vela jasmin* (fête du jasmin) [C 884, c. 7].

7) *переклад/пояснення, що реалізується завдяки поширеним простим або складним реченням:*

На щастя, я рано зрозуміла, що не менш широку душу мають люди інших національностей: тувинці (*оскільки ми певний час жили в Туві*), українці (*оскільки я навчалася в херсонському вузі*), кримські татари (*оскільки за розподілом поїхала працювати до Криму*) [Д 13, с.20].

On partage alors la salade de crevettes, les piments farcis et les *tamales* [préparation à base de farines de maïs, cuite à la vapeur dans une feuille de bananier ou dans la gaine d'un épi de maïs], et on sert la bière [C 885, c. 15].

Аналіз фактичного матеріалу встановив, що другою за актуалізацією у текстах газет функціональною моделлю вставлених конструкцій, на нашу думку, є **інформаційно-поглиблювальна**, що відображає суб'єктивне авторське бажання донести до читача додаткові факти, імена, характеристики подій з метою сформуванню активну читацьку позицію, обізнаність та самосвідомість. Реалізуючи цю модель функціонування вставлених одиниць, авторами газетних жанрів традиційно використовуються конструкції на зразок:

Прийняття Плану першочергових заходів для об'єднання енергосистем, будівництво транс'європейського газопроводу (*проект Набиссо, який з'єднає Туреччину й Австрію і пройде територією Болгарії, Румунії та Угорщини*) [Д 9, с. 1]. Les légères différences dans la polarisation – la rotation que subit la lumière – peuvent ainsi permettre de différencier les tissus situés près de la surface de la peau [C 883, c. 16]

Проте існують інші вияви цієї функції:

1) *у таких жанрах, як короткий нарис або есе, вставлені конструкції виступають засобом розширення основної інформації, об'єктивність використання яких є свідомим вибором журналіста:*

Вважає себе членом команд режисерів Алли Григорівни Бабенко і свого учня Вадима Сікорського (“*Валентин і Валентина*”, “*8 люблячих жінок*”, “*Дім Бернарди Альби*”, “*Хелемські мудреці*”, “*Запрошення до замку*”) [Д 6, с.20].

Ces livres suivants, *Contes de Galicie* (Christian Bourgois, 2004) et *Par fleuve* (Le Passeur, 2000), vont confirmer son statut d'écrivain talentueux et original [С 885, с. 17].

2) додаткова інформація, що безпосередньо стосується основного повідомлення і є важливою для суб'єктивного авторського тексту, основною метою якого є формування відповідного сприйняття читачем подій, фактів:

Розвиток ядерної енергетики (яка вже тепер забезпечує виробіток понад 30% електроенергії, яку споживають країни ЄС), а також нових джерел енергії та розробка заходів для зменшення енергоспоживання [Д 9, с.1].

Le tricordeur médical de Morgan (auquel il a donné le nom peu poétique d',imageur à polarisation orthogonale par rotation) utilise la lumière rouge visible et a la taille d'un instrument de laboratoire [С 883, с. 19]

3) додаткова інформація, що є актуальною для автора, оскільки висвітлює його зацікавлення, позиції та інтереси, хоч і не пов'язана безпосередньо із основною інформацією; має значення “до речі”, “між тим”, “крім того”, “до того ж”:

В її найближчих планах – дебют у липні на сцені Бассі у Парижі (*і теж, до речі, це буде Віолетта*) [Д 14, с.19]; Мої батьки (*і я, зрештою*) мріють, щоби я жила і працювала у Львові [Д 14, с.19].

La Constitution du pays garantit sur le papier aux juifs iraniens – comme aux chrétiens et aux zoroastriens – les mêmes droits qu'au reste de la population [С 884, с. 4].

4) побіжна, неосновна інформація:

І якщо раптом у одному із тих спектаклів, які граємо у моєму “ефрософському залі” (наприклад, у “*Морфії*” Булгакова чи “*Останній стрічці Креппа*” Беккета), буде хоча б натяк на відповідь, і то це, будьте певні, немало [Д 14, с.19].

L'objectif de cette série est d'établir une distinction nette entre la position du gouvernement sur le judaïsme – qui est accepté par la société iranienne – et son attitude envers Israël [С 885, с.6].

5) *побіжні зауваги, що можуть містити водночас і вказівку на джерело інформації:*

У документі також зазначається, що “узгодженість енергетичної політики” (*як це вже є в торговій політиці*) вже стало “ключовим питанням геополітичної безпеки”... [Д 9, с. 1].

La série Madar zefr daradié est considérée comme un effort de l’Iran pour se débarrasser de l’image d’Etat antisémite qu’il a sur son propre territoire – *auprès des juifs et des non-juifs* – et à l’étranger [С 883, с.5].

Реалізуючи **емоційно-експресивну**, або модально-оцінну функцію шляхом використання вставлених конструкцій у газетному тексті, автор збільшує міру своєї присутності, найбільш безпосередньо висловлює свою позицію, ставлення до повідомлення. На нашу думку, ця функціональна модель дає право зараховувати вставлені конструкції до одиниць експресивного синтаксису та таких одиниць, що репрезентують суб’єктивну модальність у тексті. За нашими спостереженнями, активно використовуються такі форми:

1) *окличні, питальні речення, іноді зі звертаннями та вставними конструкціями одночасно, які репрезентують експліцитну присутність автора:*

Клуб друзів музею утворив спеціальну асоціацію, що сприяє науковому (!) опрацюванню видатних творів мистецтва [Д 7, с. 15]; Напевне, ви бачили в наших містах ці комічні вивіски: “Євроодяг”, “Євростиль” і навіть – *Боже мій!* – “Євроремонт” [Д 13, с.20].

Le pays rejoindra ainsi des pays comme l’Afghanistan (UTC + 4h 30), ou le Myanmar (UTC + 6 h 30) qui ont pris quelque liberté avec le méridiende Greenwich – *mais, au fond, que sont trente petites minutes?* [С 885, с. 21].

2) *внесення непоширених вигуків, звертань або вставних конструкцій (слів, словосполучень) в межі дужок, і підсилення повідомлення вірогідного факту модальними прислівниками, наприклад безсумнівно/sans doute, очевидно/c’est évident:*

І те, що кіноідоли живуть окрегим – містеріальним – життям (*це очевидно*) зрозуміло та правильно [Д 6, с. 19]; І це (*без усяких сумнівів*) набагато гірше, ніж ваш хазяїн [Д 9, с. 13].

La Maison-Blanche (*c'est évident*) le fait baver depuis son plus jeune âge [C 882, c. 13]; Ce qui fait sa force en politique (*et il est parfaitement concient*), c'est cet acharnement passionné avec lequel les Américains préfèrent se voiler la face [C 882, c. 19].

Довідкова функція, або ж функція відсилання читача до джерела інформації, має, на нашу думку, суто інформативний характер і рідко використовується автором для внесення суб'єктивної думки, емоцій з метою впливу на читача. Реалізація цієї функціональної моделі насамперед передбачає використання інформації (вказаного джерела) на підтвердження основного повідомлення, дає можливість читачеві бути впевненим у поданих статистичних чи фактологічних даних і передбачає використання двоскладних речень, які легко трансформуються у простіші (вставні) конструкції на зразок "за даними ...", "за словами...":

Як повідомило агенції "Інтарфакс-Україна" близьке до НКРЗ джерело, надання телекомунікаційних послуг для споживачів "Голден Телекому" не припинятиметься → За близьким до НКРЗ джерелом, ...[Д 8, с. 7].

Як пише один із найстаріших психотерапевтів Ксенія Михайлова, "Навчитися не ображатися – цілком можливо, якщо докласти зусиль" → За словами одного з найстаріших психотерапевтів, ...[Д 14, с. 22].

D'après des statistiques non rendues publiques de l'Agence pour la protection de l'environnement de Pékin, plus de la moitié des stations-service chinoises ont connu en 2006 des problèmes de fuites de leurs cuves. → D'après des statistiques de l'Agence pour la protection de l'environnement de Pékin, ...[C 882, c.14]; Selon les derniers chiffres données par le ministère du Commerce, fin 2006, la Chine comptait 114 251 points de vente de pétrole raffiné. → Selon les derniers chiffres du ministère du Commerce, ... [C 882, c. 5].

Окремими функціональними моделями можна вважати такі, що об'єднують декілька функціональних моделей одночасно (пояснення із додатковою інформацією або модально-оцінна із додатковою та ін.):

Але протягом наступних п'яти років “Фоа - Хокка” (<http://mboti.kiev.ua/foahoka/>), була відкритим проектом, який подорожував європейськими фестивалями з дивними картинами фломастером (*проект під кодовою назвою Mboti uchacha school*), який просував у народ діджейськими засобами найвишуканішу музику [Д 14, с.19].

Working America a mis sur pied l'année dernière un concours national visant à élire le plus mauvais patron des Etats-Unis [*“My bad boss contest”, dont les résultats sont disponibles en anglais sur le site www.workingamerica.org/badboss/*] [С 883, с. 6]; Dans la catégorie “l'histoire la plus scandaleuse”, c'est le patron de Steaming Mad [*à la fois “Fou fumant” et “Fou fumasse”*] qui s'est vu décerner la palme [*par l'équipe de Working America*] [С 882, с. 12].

Крім того, досить часто у текстах преси використовуються невербальні засоби передачі вставленості. Особливий прагматичний потенціал мають круглі/квадратні дужки з трьома крапками у кінці речення або перед ним. Ці знаки належать до метааспекту речення, до засобів адресації, за допомогою яких автор приховано впливає на мовну свідомість читача, змушує його думати і, враховуючи зміст прочитаного та свій досвід, шукати те, що міг би сказати автор:

А наш народ – мазохіст відомий - дуже щасливих артистів не надто любить [...] [Д 14, с. 18].

[...] Tsereteli, c'est le modèle de l'éternelle combine [С 882, с. 4].

На особливу увагу заслуговують цілі окремі речення, які внесені у дужки і становлять додаткову інформацію із суб'єктивною позицією автора тексту, наприклад:

Якщо людині її мудрість не підказує правильного вибору, то, напевно, в глибинах несвідомого в неї живуть образи, які викликають занепокоєння щодо майбутнього добробуту свого роду. (*Будь-яке хронічне занепокоєння порушує процес саморегуляції.*) [Д 14, с.22].

... . [*Les deux lauréates ont gagné un billet d'avion et un séjour d'une semaine à l'hôtel, offerts par une agence de voyage liée à l'AFL-CIO.*] [С 882, с. 6].

Таким чинном, проведений аналіз дав змогу встановити специфіку використання вставлених конструкцій у межах визначених нами функціональних моделей і їх вплив на особливості мовного

вияву позиції автора, а саме репрезентації його внутрішнього "я". Також дослідження доводить, що реалізація таких одиниць є актуальною для різних за походженням та структурою мов, що пояснюється мовностилістичними особливостями стилю масової інформації як складової будь-якої національної системи мовних стилів. Разом з тим, зважаючи на відмінні національні та мовно-культурні особливості, український та французький газетний тексти оперують неоднаковим мовно-експресивним ресурсом, а тому ступінь вияву авторської присутності реалізується різним рівнем смислового навантаження мовних конструкцій, зокрема вставлених. Так, для авторського вираження в українських текстах характерне залучення підтексту, свідомо прихованої журналістом інформації (інтралінгвальний чинник), звернення до загальновідомих фактів, орієнтація на середньостатистичного читача (екстралінгвальний чинник); для французького газетного тексту – використання ускладнених мовних конструкцій, ідіоматичних, метафоричних висловів як складових вставлених конструкцій (інтралінгвальний чинник), звернення до вузької тематики, апеляція до інтелектуального досвіду читача, до його ерудованості (екстралінгвальний чинник).

¹Герман І. Лінгвостилістичні форми вираження авторського "я" у репортажних текстах (на матеріалі запорізької преси 20-30 років)// Вісник Львів. ун-ту. – Сер. Журналістика. – 2003. – Вип. 23. – С. 130-135.– С. 130.
²Долинин К.А. Стилистика французького языка. – Л., 1978. ³**Грицина В.І.** Вставлені конструкції як елемент інфраструктури речення у публіцистичних текстах // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Збірник наукових праць, присвячених пам'яті професора Самійленка С.П.: Ч.2. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – №2. – С. 128-132. – С. 129. ⁴Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К., 2004. – С. 171. ⁵Сучасна українська літературна мова. Синтаксис /За заг ред. І.К. Білодіда. – К., 1972. – С. 231.

Список умовних скорочень

- Д – "Дзеркало тижня" (№ 6-14, 2009р.)
С – "Courier international" (№882-885, 2009р.)

О.В. Храновський, магістр

МОРФОЛОГІЧНІ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ФІНАНСОВОЇ РЕКЛАМИ

У статті аналізується специфіка функціонування лінгвістичних одиниць морфологічного та лексико-семантичного рівнів у гіпертексті фінансової реклами. Окреслюється їх сугестивна роль, з'ясовуються процеси впливу на свідомість мовного адресата.

Specific features of functioning of linguistic units of morphological, lexical and semantic levels are analyzed. Suggestive role of these forms in the financial advertisement is described. Processes of influencing language target consciousness are observed.

Морфологічний та лексико-семантичний аспекти дослідження мови фінансової реклами дозволяють здійснити системний аналіз текстових зразків, визначити частотність та принципи використання лінгвістичних одиниць, закономірності впливу даних мовних явищ на творення гіпертексту реклами.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю визначення закономірностей творення гіпертексту фінансової реклами та специфіки її психолінгвальної реалізації на основі морфологічного та лексико-семантичного аналізу текстів, а також з'ясування функціональної природи морфологічних та лексико-семантичних засобів мови як механізму впливу на свідомість мовного адресата.

Мета роботи – проаналізувати структурно-функціональну своєрідність морфологічних та лексико-семантичних одиниць у структурно-текстовому моделюванні гіпертексту реклами.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- визначити принципи лінгвостилістичного аналізу тексту;
- з'ясувати мовну специфіку фінансового рекламного тексту;
- дослідити функціональні особливості морфологічних та лексико-семантичних одиниць у гіпертексті фінансової реклами.

Об'єктом дослідження є мова фінансових рекламних текстів.

Предметом дослідження є структурно-функціональна природа морфологічних та лексико-семантичних одиниць.

Лінгвістичному аналізу тексту присвячені праці О.О. Потебні, В.М. Русанівського, В.Г. Скляренка, А.П. Коваль, С.Я. Ермоленко, Л.І. Мацько, О.О. Тараненка, Л.І. Шевченко, Н.В. Слухай, Г.Я. Солганика, Ф.С. Бацевича, М.П. Кочергана, Ю.О. Карпенка, Л.Л. Шевченко, В.С. Калачника, В.І. Карабана та ін.

Лінгвостилістичний аналіз тексту включає в себе дослідження екстралінгвальних та інтралінгвальних принципів, явищ, а також їх синтетичних форм, спирається на методи розрізнення стилевих особливостей текстів, ґрунтується на соціокультурних аспектах сприйняття текстового повідомлення і є необхідним при аналізі текстів стилю масової інформації. Актуальним для нашого дослідження є врахування психологічного аспекту вивчення мови реклами і специфіки реалізації емоційного наповнення текстових зразків та їх сугестивні можливості.

Існує наукова думка, що характерними особливостями лінгвостилістичного аналізу тексту є здатність враховувати як основні принципи текстотворення, так і систему методичних установок, властивих об'єктивному дослідженню: “позамовну (екстралінгвальну) мотивацію тексту і власне мовну (інтралінгвальну) реалізацію комунікативного завдання; особливий характер взаємодії між загальними характеристиками мовленнєвої діяльності людини й універсальними (типологічними) рисами різних текстів; сутність авторського творення тексту як специфічної інтерпретації навколишнього світу”¹.

Також вважається, що дослідження тексту базується на принципових аспектах – “системності стилетвірних мовних рис у тексті та реалізації системних характеристик на всіх рівнях мовної структури текстової цілісності”². Таким чином, лінгвостилістичний аналіз тексту полягає у дослідженні сукупності лінгвальних одиниць, їх функціонального вираження в контексті єдиного мовленнєвого цілого. Важливим елементом текстуального вивчення є реалізація мовних картин світу як одного індивіда, так і певних соціальних утворень. Дослідження мовних картин світу особистості, соціальної групи є важливим з погляду етнолінгвістики і етнопсихолінгвістики, оскільки свідоме й підсвідоме сприйняття

тексту може відрізнятись від психолінгвальних особливостей адресата. Врахування цього аспекту є важливим для творення текстів стилю масової інформації, оскільки кожна мовна одиниця несе в собі систему лінгвальних та емоційно-експресивних принципів.

Морфологічний аспект лінгвостилістичного аналізу передбачає з'ясування специфіки вияву морфологічних одиниць у текстах фінансової реклами, що допомагає визначити рекламні концепції замовника, окреслити сугестивну роль у налагодженні контакту з аналітичними центрами свідомості адресата та проаналізувати втілення рекламних ідей рекламодавця. У цьому контексті ми вважаємо необхідним проаналізувати такі граматичні категорії: ступені порівняння прикметників, форми числівників, віддієслівні іменники, способи дієслова, форми займенників, що стали центральними морфологічними аспектами реалізації рекламних концепцій фінансового типу.

Форми ступенів порівняння прикметників є важливим аспектом функціонування текстів фінансової реклами, оскільки дані форми виражають позицію фінансової послуги чи організації стосовно інших послуг або організацій, а також характеризують рекламований продукт певного рівня оцінки. Форми ступенів порівняння прикметників несуть відтінок якості рекламованого предмету: *“Драгон Капітал – **найбільша** інвестиційна компанія України”*®. У даному рекламному зразку вжито форму найвищого ступеня порівняння прикметника *“найбільша”*, що характеризує інвестиційну компанію як організацію з найбільшим обсягом фінансових операцій. У даному випадку форма найвищого ступеня порівняння здійснює роль переконання споживача фінансових послуг у винятковості та надійності даної установи, сприяє формуванню думки про те, що компанія є унікальною не лише за своїми розмірами, а і з погляду перспективності та вигранності, професійної досконалості та досвідченості. У цьому текстовому зразку прикметник *“найбільша”* означає *“найкраща”*, а тому охоплює значно більший діапазон смислових варіантів.

Уживання форм числівників у текстах фінансової реклами є стилістично важливим у контексті конкретизації й деталізації текстового повідомлення. Зразок фінансової реклами, що містить інформацію про конкретну кількість рекламованих позицій,

послідовність їх текстової реалізації, числівникову актуалізацію відсоткових значень, сприяє глибшому свідомісному впливу на вибір клієнта завдяки точності висловлювання. У текстовому зразку: *“Банк Таврійський. Сімдесят філій та дві тисячі банкоматів у всіх областях України ”* числівникова база покликана здійснити ефект наочного переконання; інформація, яку несуть числівникові форми, не має аргументів про вигідність конкретної пропозиції, але вона дає змогу скласти враження про банк як надійну та перспективну установу. Числівникові форми у вигляді цифрових позначень також виконують сугестивну функцію, як-от відсоткові позиції зі значенням *“понад 100%”* підсвідомо формують значення *“навіть більше, ніж найкраще”*: *“Динамічне зростання індексів провідних галузей економіки України за 2007 рік: металургія 164,7% та машинобудування 244,1%”*. Варто зауважити, що мова йде про національні показники у відсотковому вираженні. Рекламна аудиторія звикла до позначки *“100%”* як найоптимальнішого показника якості, у даному разі у двох випадках спостерігаємо показники понад *“100%”*. Можемо припустити, що споживацька реакція матиме позитивні для рекламодавця наслідки.

Вагому роль у створенні гіпертексту мови реклами відіграє вживання віддієслівних іменників. Їх присутність у тексті реклами надає ефекту процесуальності, динаміки, дієвості, руху, прогресу, розвитку конкретних аспектів, що позначають рекламовані поняття. Форми віддієслівних іменників є системними елементами рекламного тексту, виражають опредмечену безособову дію: *“Укресімбанк. Ми забезпечуємо якісне **обслуговування**, **зростання депозитів**, **супроводження фінансових операцій**, **управління активами**, **розширення бази кредитування**, **страхування та відновлення**”*. Аналізовані форми віддієслівних іменників означають процеси, що пов'язані з фінансовими організаціями. На екстралінгвальному рівні вони надають висловлюванню відтінок процесуальності, руху, прогресії, що є особливо важливим для створення у свідомості споживача враження про те, що компанія прогресує, розвивається, зростає, стає надійнішою і досвідченішою, а крім того, лояльнішою до постійного клієнта, уважнішою до його потреб, відповідальнішою перед його вибором, стараннішою перед тими, хто зробив вибір на користь даної установи. Лексеми

“зростання”, “розширення”, “відновлення” підкреслюють концепцію постійного й активного розвитку компанії, формують враження про стрімкий і надійний ріст її активів та досвіду; “обслуговування”, “управління” демонструють процеси, що стосуються співпраці з клієнтом, виявляють увагу до його вибору, готовність коригувати й покращувати усі процеси; “кредитування”, “страхування” відображають конкретні фінансові процеси, наголошують на високому рівневі їх здійснення та професійності виконавців.

Форми способу дієслова здійснюють значний вплив на формування гіпертексту мови реклами, виконують роль емоційних рушіїв текстового повідомлення, посилюють індивідуалізацію звертання, регулюють характер бесіди зі споживачем. За допомогою актуалізації форм способу дієслова можна здійснити певні зміни у викладі фінансової інформації без втрати змісту: “*На міжнародних ринках капіталу вам знадобиться надійний партнер*”. У цьому зразку рекламного тексту використовується форма дійсного способу дієслова, що позначає дію, яка вірогідно відбудеться в майбутньому. На екстралінгвальному рівні форма містить елементи переконання і ствердження.

Текстові варіації вживання займенників є важливими з погляду особовості та інтимізації (зацікавлення читача і вплив на його свідомість шляхом передачі особливо тонких відтінків змісту повідомлення) рекламного тексту, мовної специфіки звертання до клієнта, створення ефекту співпраці сторін. Так, у зразках фінансової реклами системно використовуються форми посесивних займенників: “*Поки ви займаєтесь улюбленою справою, **ваши** гроші працюють. Ви готові скористатися **своїми** можливостями?*”. Цей зразок містить форми займенників “*ви, ваші, своїми*”, що представляють групи особових та посесивних займенників і апелюють до особи адресата повідомлення, характеризуючи ставлення організації до клієнта: займенник “*ви*” є частиною звертання до клієнта, що на екстралінгвальному рівні допомагає викликати зацікавлення у споживача та надати йому відчуття індивідуальної важливості; займенник “*ваші*” в аналізованому тексті позначає належність грошей конкретному клієнту, акцентує увагу на особі власника; аналогічна функція займенника “*своїми*”, що

підкреслює особу власника грошей, його винятковість для даної організації. “*Наш експерт з корпоративного бізнесу уже на зв’язку*”. У зразку вжито займенник “наш”, що виражає приналежність до організації, розширює поняття про діяльність установи, наголошує на тому, що така послуга належить конкретному банку. Оперування займенниками “наш, ваш” допомагає налагодити тісний свідомісний контакт між рекламодавцем та клієнтом, викликати відчуття взаємозв’язку.

Таким чином, морфологічні одиниці є засобом творення гіпертексту і джерелом сугестії мови фінансової реклами. Проаналізовані граматичні категорії (ступені порівняння прикметників, форми числівників, віддієслівні іменники, способи дієслова та форми займенників) визначають психолінгвальне наповнення поданих текстів, сприяють реалізації рекламних інтенцій і здійсненню ефективного впливу на свідомість адресата.

Лексико-семантичний аспект лінгвістичного аналізу текстів фінансової реклами полягає в дослідженні лексичної сфери мови реклами, зв’язку екстралінгвальних та інтралінгвальних елементів лексичних засобів рекламного тексту. Вчені доводять, що поряд із дослідженням лексико-семантичних одиниць мови стилю масової інформації (за допомогою вивчення складу й функцій специфічних стильових розрядів і груп лексичної системи стилю) “аналізуються характер формування виділених функціонально-стильових розрядів, процеси їх безперервної взаємодії із загальнолітературною лексикою, обґрунтовуються тенденції семантико-стилістичного розвитку лексики, що системно функціонує у стилі масової інформації”³. У зв’язку з цим важливим для дослідження гіпертексту реклами є вивчення ролі лексико-семантичних засобів у мові реклами, особливостей вживання конкретних лексичних форм на позначення синонімічних понять, специфіки використання термінологічних понять на позначення аспектів фінансової сфери життя та ін. Вживання термінів у зразках фінансової реклами є регулярним явищем, оскільки вони використовуються на позначення вузькоспеціальних процесів та явищ, притаманних окремим галузям економічного життя. Терміни використовуються у разі необхідності позначення конкретного явища, що поширене лише у відповідних галузях економічної науки: “*Пумббанк. Брокерське обслуговування,*

інвестиційно-банківське супроводження, управління активами, прямі інвестиції, девелопмент комерційної нерухомості". У запропонованому рекламному тексті використовуються терміни фінансово-банківського типу, що позначають поняття процесів кредитування та грошових операцій. Брокерське обслуговування – це форма обслуговування, що базується на залученні брокера, працівника, який виступає посередником в кредитних, купівельних, інвестиційних операціях. Інвестиційно-банківське супроводження – це форма консультаційної, юридичної та фінансової допомоги в інвестиційно-банківських операціях. Управління активами – це форма розпорядження коштами та банківськими рахунками. Прямі інвестиції – це форма інвестування без залучення допомоги інвестиційних фондів та інших посередників. Девелопмент комерційної нерухомості – це розвиток та планування проектів побудови комерційної та офісної нерухомості. Дані фінансові терміни на екстралінгвальному рівні покликані зреалізувати концепції позитивного образу рекламованої продукції, а саме концепції перспективності та розвитку компанії, надійності компанії, професійності, лояльності щодо клієнта, індивідуалізованого підходу до споживача, популяризованості компанії.

Також актуальним елементом лексико-семантичного аспекту лінгвостилістичного аналізу рекламних текстів є дослідження власних назв, вживання яких зумовлене потребою підвищити запам'ятовуваність текстового повідомлення, здійснити процес брендування установи, окреслити образ компанії і закодувати у назві певні концепції, що їй притаманні. Власна назва несе в собі звуковий, графічний, смисловий, асоціативний та гіпертекстуальний коди. В аспекті сугестії наважливішим є гіпертекстуальний код власної назви, що виражає позитивні елементи представлених концепцій: *“Universal Bank є частиною EFG Group”*®. Власна назва банку *“Universal Bank”* виражає концепції універсальності, всеохопності, конструктивізму, масштабності. Назва *“EFG Group”* містить аббревіатуру, що переважно незрозуміла для переважної більшості клієнтів, але реалізує концепцію професіоналізму компанії, оскільки аббревіатура свідчить про широке коло можливих тлумачень назви і масштаби установи.

Використання синонімів у текстах фінансової реклами здійснюється для уникання повторів, для урізноманітнення тексту, підвищення його якості та місткості: “*Укрсиббанк. Прибутки та дохід*”. Дані поняття є синонімічними, а їх повторюваність зі значенням “коштів, що надходять у результаті діяльності та нарахування відсотків до капіталу” акцентує увагу у мовній свідомості споживача на принципі власної вигоди. Крім того, аналізовані словоформи використовуються для уникання збігу однакових слів, на гіпертекстуальному рівні вони допомагають здійснити наголошення на неодмінній можливості прибутку, запобігаючи небажаному текстовому збігу.

Використання антонімів у текстах фінансової реклами має значний гіпертекстуальний потенціал. Ці лінгвістичні одиниці допомагають створити ефект контрастності та протиставлення для акцентування на позитивних рисах рекламованого продукту: “*Змінити вагання на впевненість*”. У даному зразку рекламного тексту антоніми “*вагання, впевненість*” створюють ефект різкої зміни стану, переходу від негативної ситуації до позитивної на гіпертекстуальному рівні, акцентують увагу на покращенні ситуації за рахунок компетентної діяльності компанії, тобто за допомогою демонстрації негативних явищ у минулому, наголошують на позитивних явищах у майбутньому.

Вживання професіоналізмів пов’язане з потребою пояснення спеціальних фінансових процесів: «*Депозити для юридичних осіб. Депозит «Комфорт» з правом повернення та дострокового злиття до 12% у гривні і до 6% у валюті*». У наведеному рекламному зразку використовується фінансово-банківська термінологія, що допомагає продемонструвати клієнту діапазон послуг компанії, створити ефект високого професіоналізму працівників установи та позитивного статусу компанії.

Таким чином, морфологічні та лексико-семантичні одиниці є одним із засобів творення гіпертексту мови фінансової реклами. Особливо актуальною є їх сугестивна роль в контексті єдиного мовленнєвого цілого, що допомагає здійснювати вплив на свідомість адресата та на його подальший вибір. Граматичні (ступені порівняння прикметників, форми числівників, віддієслівні іменники, способи дієслова, форми займенників) та лексико-семантичні

(синоніми, антоніми, терміни та власні назви) особливості слугують засобом лінгвальної реалізації рекламних інтенцій, формуючи у мовній свідомості споживача такі концепції рекламодавця: покращення якості сервісу, розширення діапазону діяльності, надійності та успішності розвитку, безпеки зберігання коштів, найвигідніших умов для співпраці, а також сприяють підвищенню авторитету рекламованих організацій шляхом використання відповідних мовних форм.

¹Шевченко Л.І., Шулінова Л.В. Стилїстика української літературної мови: функціональна діагностика тексту: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. – 349с. – С.8; ²Там само. – С.9; ³Там само. – С. 10.

І.А. Прудка, студ.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ GERUNДІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛАХ ТЕКСТІВ З СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА)

Дослідження присвячене аналізу особливостей вживання герундія в англійській мові на матеріалах текстів з сільського господарства. Герундій розглядається як система не особових форм дієслова та головний елемент граматичної будови англійської мови.

Analysis covers the using of Gerund features in the English language (text materials - Agriculture). The Gerund is regarded as impersonal verb and the main element of grammatical structure of English language.

Специфіка перекладу вузькопрофільних текстів постійно вимагає удосконалення та розширення арсеналу методів та їх складових. **Метою** дослідження на обрану тему стало визначення взаємовідношення дієслова та іменника у граматичній системі мови, оскільки воно було і залишається істотним для з'ясування характеру закономірностей розвитку його граматичної будови, тому при дослідженні цих закономірностей доцільно звернути особливу увагу на безособові форми дієслова.

Предметом розробки теми стали особливості стратегії перекладачів у віднайдені способів перекладу безособової форми дієслова - герундія.

Об'єктом є вивчення теоретичних основ англійської граматики, порівняння їх з теоретичними основами української задля максимального розуміння поняття неозначеної форми дієслова.

Наукова новизна полягає в тому, що результати аналізу питання можуть бути використані під час вивчення англійської мови і можуть сприяти правильному перекладу такої форми дієслова як герундій. Науковий аналіз допоміг виявити особливості вживання герундія та його перекладу.

Аналіз сільськогосподарський (надалі с/г) текстів дозволив підтвердити та окреслити вже встановлені функції та характеристики герундія як граматичної форми та стилістичного засобу. Герундій, дієприкметник, інфінітив володіють рядом особливостей, що вимагають особливої уваги під час перекладу профільних текстів.

Не виражаючи особи і числа, герундій, дієприкметник і інфінітив не можуть узгоджуватися з підметом і, отже, ніколи не виступають у функції простого присудка самостійно.

Іншою загальною особливістю безособових форм є те, що категорія часу у них має відносний характер, тобто їх тимчасові відмінності набувають значення лише у зіставленні з часом особової форми (присудка) даного речення.

У результаті особливостей виникнення та історичного розвитку безособові форми дієслова співставляються із недієслівними категоріями і виявляють тісний зв'язок: герундій і інфінітив - з іменником, а дієприкметник - з прикметником.

Спостереження підтвердили, що герундій є частиною мови, що виражає назву дії і що володіє як властивостями іменника, так і дієслова. Герундій позначає дію як назву процесу і тому завжди відповідає на питання іменника:

Що? / з чим? / від чого? / на чому? / для чого? / ..

Подібно до дієприкметника І, він утворюється від інфінітива за допомогою суфікса *-ing*, але при цьому поєднує у собі, разом з дієслівними ознаками, ознаки іменника (а не прикметника, як дієприкметник І), тобто за граматичним значенням він подібний до інфінітива. Проте відрізняється герундій від інфінітива не тільки

формоутворенням, але і певними особливостями вживання, обумовленими специфікою його сполучуваності з іншими словами.¹

У кожній формі герундія закладені ознаки описуваної ситуації: застава і характер дії. Відсутня ознака часу, яка визначається в реченні таким чином: форми Indefinite (Active / Passive) позначають дію, одночасну з дією, позначеною присудком (після деяких дієслів - дія, що відноситься до майбутньому), або дію, що не визначена темпорально; форми Perfect (Active / Passive) позначають дію, що передувала дії, позначеній присудком.⁶

У порівнянні з інфінітивом герундій носить більш субстантивний характер. Це найбільш яскраво виражена іменна форма дієслова. На відміну від інфінітива герундій допускає при собі прийменники, означення в Possessive Case, присвійні займенники. Крім того, він може відігравати у реченні роль прямого додатка. За функціями у реченні герундій менш своєрідний, ніж інфінітив. Герундій постає у особливій ролі, виконує ті ж синтаксичні функції, що і іменник. Так, наприклад, в реченнях *I like working-* Мені подобається працювати; *This is used for working-* Це використовується для роботи, герундій виступає відповідно як пряме і як прийменникове доповнення.²

Коли герундій поєднується з дієсловом вони не утворюють такого цілого, як це відбувається у разі поєднання дієслова з інфінітивом. Герундій вживається вільніше ніж інфінітив, він може поєднуватися з численними дієсловами. В окремих випадках герундій може опинитися у тіснішому поєднанні з дієсловом.

Зустрічаються поєднання, що мають тісніше смислове та граматичне навантаження так, наприклад, у реченні: *Farmers burst out crying at the sight of the harvest* - Фермери залились слізьми побачивши врожай. У цьому реченні форма *crying* нагадує дієприкметник. Речення можна зрозуміти як «Вони залились слізьми побачивши врожай». Субстантивний характер герундія тут послаблюється (*burst out* не може поєднуватися з іменником).³

Окрім ролі у реченні, герундій і інфінітив відрізняються ступенем та характером поєднання зі словами. Вони не диференціюються за характером сполучуваності зі словами у постозиції, але по-різному поєднуються зі словами у реченні.

Залежність герундія від попереднього слова є по суті іменною (аналогічно іменнику); інакше кажучи, як іменник, герундій може мати означення у формі присвійного займенника або присвійного відмінка імені іменника і може поєднуватися з попередніми словами за допомогою прийменника.⁴

Герундій зі словами, що відносяться до нього, утворює герундіальні звороти, які зазвичай починаються з прийменника, присвійного займенника або іменника у присвійному (іноді загальному) відмінку. Герундіальні звороти, що є поширеним явищем у с/г текстах можна віднести до двох груп: залежні і незалежні.

Залежні герундіальні звороти, тобто ті в яких перед герундієм (після прийменника) немає слова, означаючого дійову особу або предмет є частими.

-This factory differs from that one by having a higher working level.

-Цей завод відрізняється від того заводу тим, що він має більш високий робочий рівень.

При перекладі таких зворотів підрядними реченнями зазвичай повторюється підмет англійського речення (використовуючи, якщо потрібно, відповідний займенник), а герундій стає присудком.

Звороти в яких між прийменником і герундієм є слово, що виражає особу (або предмет), яка здійснює (або приймає на себе, у разі пасивної форми герундія) дію, що передається герундієм, тобто незалежні звороти є не менш уживаними.

-He insists on the contract being signed immediately.

-Він наполягає на тому, щоб договір був підписаний негайно.

При перекладі звороту підрядним реченням цей займенник або іменник стає підметом, а герундій — присудком підрядного речення. Переклад герундіального звороту підрядним реченням починається з перекладу прийменника, що стоїть перед герундієм⁵.

Простежується вживання складного герундіального звороту, а саме поєднання присвійного займенника або іменника у присвійному або загальному відмінку з герундієм, що виступає в реченні як єдиний (складний) член речення:

-The heat treatment consists in our raising the temperature of the emitter to about 2500° for a brief period

- Термообробка полягає в тому, що ми на короткий період часу підвищуємо температуру випромінювача до 2500°.

-We know of Rob's having invented an electromagnetic engine for practical purpose - Ми знаємо, що Роб винайшов електромагнітний двигун для практичних цілей.

У складних герундіальних зворотах герундій виражає дію, яку здійснює особа (або предмет), позначену займенником або іменником, що стоїть перед герундієм. Весь зворот зазвичай перекладається українською мовою підрядним реченням, підмет якого відповідає присвійному займеннику або іменнику у присвійному або загальному відмінку англійського герундіального звороту, а присудок - герундія цього звороту. Якщо до складу складного герундіального звороту входить іменник, що позначає неживий предмет, то такий іменник зазвичай стоїть у загальному відмінку.

При заміні іменника займенником у загальному відмінку, що позначає неживий предмет, вживається присвійний займенник *its* в однині і *their* - у множині.

Як єдиний член речення складний герундіальний зворот може виконувати в реченні різні функції:

- 1) Складного підмета
- 2) Складного означення
- 3) Складного прийменникового додатка
- 4) Складної обставини ⁵

В українській мові немає форми відповідної герундію. Його функції в реченні багато в чому схожі з інфінітивом, проте він має більше властивостей іменника.

Аналіз текстів визначив, що дієслівні властивості герундія виражаються у тому, що:

1. Герундій перехідних дієслів може мати прямий додаток (без прийменника):

pouring grass - поливати (що?) траву

plowing ground - зорати (що?) землю

2. Герундій може мати означення, виражене прислівником (на відміну від іменника, визначуваного прикметником):

working hardly - працювати (як?) тяжко

3. Герундій має невизначену і перфектну форми, а також форми стану – дійсного і пасивного.

Всіма цими ознаками володіє і дієприкметник І (що також має *ing*-форму). Проте герундій володіє і властивостями іменника, які виражаються в тому, що герундій:

1. Може визначатися присвійним займенником і іменником в присвійному або загальному відмінку (це - герундіальний зворот):

their working - робота (чия?) їх

2. Перед ним може стояти прийменник, наприклад:

by sowing - шляхом засівання, засіваючи

3. Як іменник він може слугувати в реченні: підметом, частиною складеного присудка, додатком, означенням або обставиною.

Дослідження питання аналізу особливостей вживання герундія в англійській мові, а саме його функціонування у текстах сільськогосподарського характеру залишається відкритим. Безперечним є значення розробки питання, адже можливі результати змінять погляд на стилістику текстів, яка безсумнівно зумовлена граматичними функціями герундія. Поглиблене вивчення функцій герундія сприятиме точному та адекватному перекладу вузькопрофільних текстів.

¹Корнеева Е.А. Грамматика английского языка в теории и практике СПб.: 2000. - С. 9.; ²Долгина Е.А. Краткая грамматика английского языка. - М.: Московский лицей, 2000. - С. 38-39.; ³Латышев Л.К. Межъязыковые трансформации как средство достижения переводческой эквивалентности.//Семантико-синтаксические проблемы теории языка и перевода. - М., 1986. - С. 90-107.; ⁴Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Теория и практика перевода с английского языка на русский. - М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1963. - С. 47.; ⁵Шевальдышев А.Н. Грамматика английского языка. - М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1947. - С. 98-99; Там само. - С. 104-105.; ⁶Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода - М.: Московский лицей, 1996. - С. 128.; ⁷Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория / В.А. Звегинцев. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973.

**МОВОЗНАВЧА ПРАГМАТИКА В КОНТЕКСТІ
НОВІТНІХ ПОГЛЯДІВ НА ВЕРБАЛІЗАЦІЮ
НАУКОВИХ ТЕОРІЙ**

А.А. Калетнік, к. філол. н.

**ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИЧНОЇ ТРАНСКРИПЦІЇ
ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ
НОРМАТИВНОГО КУРСУ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ**

У статті розглянуті питання, пов'язані з укладанням практичного посібника з діалектології української мови, зокрема акцентується увага на аспектах засвоєння студентами фонетичної транскрипції для запису діалектної мови.

The article deals with problems, concerning with the practical manual in Ukrainian dialectology. Firstly, we pay attention to aspects, relating to the adoption by students of phonetic transcription of dialectal language.

Для того, щоб забезпечити інтерес студентів до вивчення усної народної мови, усвідомлення ними цінності діалектного матеріалу при аналізі витоків сучасної української літературної мови, її історії, а також мовного складника української літератури, українознавства, етнографії та інших суміжних дисциплін, необхідно розробляти нові методи і прийоми дослідження діалектів з урахуванням попередніх напрацювань українських лінгвістів та досягнень європейської діалектології. Особливо важливими є такі підходи для використання їх на практичних заняттях зі студентами.

Зазвичай на заняттях із вступного розділу курсу діалектології студенти знайомляться з різними джерелами вивчення говорів (словниками діалектної лексики, загальномовними та регіональними атласами, атласами груп споріднених мов, проблемними, спеціальними атласами та ін.), з картами-схемами говорів української мови К. Михальчука, Московської діалектологічної комісії (1915), картами «Атласу української мови» та основними видами лінгвістичних карт: картами окремих мовних явищ, зведеними картами ізоглос; навчаються інтерпретувати лінгвістичні карти тощо.

Наголосимо, студенти попередньо, у межах основного курсу сучасної літературної мови, вже ознайомлені з українською транскрипцією та її основними прийомами. Вони знають, що, як і в багатьох інших народів, система української фонетичної транскрипції будується на основі національного алфавіту, проте для передачі окремих специфічних діалектних звуків та їх варіантів використовуються спеціальні запозичені букви російського, латинського та грецького алфавітів. У фонетичній транскрипції, також, крім звичайних літерних знаків, для передачі різних відтінків звуків використовуються ще й додаткові, так звані діакритичні, знаки, які бувають надрядковими та підрядковими.

Відомим для студентів також є і те, що фонетична транскрипція будується за послідовно звуковим принципом, суть якого зводиться до двох основних правил: а) кожен знак (буква) повинен використовуватися лише в одній функції, тобто для позначення тільки одного звука; б) кожен звук повинен позначатися завжди однією і тією ж буквою. У зв'язку зі сказаним зрозуміло, що двозначні букви типу українських *я, ю, є* (пор., напр., різні значення початкових і прикінцевих позицій цих букв у словах *яблуна, юністю*) у фонетичній транскрипції не можуть бути використані. Не вживаються у фонетичній транскрипції букви *щ* та *ї* через те, що передають по два окремі звуки (фонеми): *щ* — *шч*, *ї* — *йі*. Не можуть також бути збереженими у фонетичній транскрипції ті аж чотири способи передачі м'якості приголосних, які мають місце у звичайному українському письмі (пор., напр., передачу м'якості *с* у *сьомий, сюди, сіно, стіна*). Виходячи з основних засад фонетичної транскрипції, м'якість приголосних у діалектологічних записах слід передавати лише одним способом¹.

У діалектологічних записах української мови та в діалектологічних дослідженнях відбиваються, як відомо, різні системи фонетичної транскрипції. Переважна більшість систем фонетичної транскрипції, використовуваних в українській діалектологічній літературі, побудована на базі українського національного алфавіту, але в ряді праць, зокрема присвячених південно-західним діалектам, використовуються й транскрипції, побудовані на базі латинського алфавіту, в тому числі й так звана міжнародна фонетична транскрипція².

Усе це детально описується, наприклад, у колективній праці «Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика» за загальною редакцією І. К. Білодіда (К., 1969)³, подається у підручниках і посібниках з української діалектології (Й.О. Дзензелівський «Конспект лекцій з курсу української діалектології. – Ч. I. Фонетика» (Ужгород, 1966)⁴, «Говори української мови. Збірник текстів» (К., 1977)⁵, С. П. Бевзенко «Українська діалектологія» (К., 1980)⁶, «Атлас української мови» (К., 1984. – Т. I)⁷, «Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови» Й. О. Дзензелівського⁸, а також у хрестоматії «Говірки Чорнобильської зони. Тексти» (К., 1996)⁹.

Водночас, для студентів важливо під час лекційних та практичних занять наголосити на тому, що особливості української діалектної транскрипції пов'язані з фонетичним діапазоном української національної мови, який є значно більшим у порівнянні з літературною мовою. Це, як відомо, стосується усіх фонетичних ланок – і вокалізму, і консонантизму, й особливостей асимілятивно-дисимілятивних процесів тощо. Відповідно до цього кількість фонетичних позначень в українській діалектній транскрипції значно перевищує кількість таких позначень, використовуваних стосовно транскрипції української літературної мови. Наприклад, нормативні підручники з сучасної української літературної мови для студентів наводять до 10-15 спеціальних знаків: пор. підручник «Сучасна українська літературна мова», написаний А. П. Медушевським, В. В. Лободою, Л. В. Марченко, М. Я. Плющ (К., 1975)¹⁰, де подається усього 8 транскрипційних позначень (а серед них тільки 3 на передачу особливостей голосних звуків), і хрестоматію «Говірки Чорнобильської зони: Тексти», де для передачі особливостей лише діалектного вокалізму української мови на с. 16-18 нараховується понад 60 фонетичних позначень.

На практиці, в так званих польових умовах, у залежності від потреби міра точності та докладності нотування звуків діалекту може бути різною. В одних випадках застосовується деталізований, а в інших – спрощений варіант фонетичної транскрипції. Зокрема при нефонетичних дослідженнях (вивчення лексики, синтаксису, словозміни та словотвору), здебільшого користуються спрощеною фонетичною транскрипцією.

Під час вивчення курсу української діалектології студентам для активного використання пропонується певною мірою спрощений варіант діалектної транскрипції. Однак доцільно вимагати від них також і повного знайомства з усією системою діалектологічних транскрипційних позначень принаймні на рівні їх пасивного упізнавання. Адже під час проведення практичних занять для докладного і всебічного дослідження фонетичної системи, граматичної будови та лексичного складу народно-діалектної мови доводиться використовувати такі записи діалектних текстів, які якнайточніше відображають звукові особливості говорів.

Зважаючи на сказане, висловимо деякі міркування, що мали б зумовити структуру тієї частини вправ із української діалектології, що стосуються фонетичного розділу. Як відомо, українські мовознавці по-різному підходили до цього питання. Так, у збірнику вправ і завдань із української діалектології С. П. Бевзенка, побачимо виразний історичний акцент у поясненні діалектної транскрипції: вправа 50 на с. 11 (перша з розділу, присвяченого фонетичній транскрипції) акцентується увага на різновидах фонетичних транскрипцій, що використовувалися й використовуються в українській діалектології. Справді, відомо, що таких систем, заснованих як на кирилиці, так і на латинській графіці, історично в україністиці використовувалося кілька. І саме цю обставину враховує наступна велика за обсягом вправа 51 на с. 11-13, у якій наводяться реальні фіксації текстів різної хронології, з різних територій та з різними системами запису. Студентам пропонується на підставі записів цих текстів виявити характерні відмінності в їх транскрипції¹¹.

На наш погляд, викладачеві при коментуванні цієї вправи слід окремо звернути увагу на те, що не всі з наведених текстів підпадають під критерії транскрипційних записів. Так, у тексті I, що містить здійснений 1869 р. І. Рудченком запис української народної казки, знаходимо графічні форми, в яких використовується м'який знак у різних функціях – і на позначення м'якості приголосних (*покіль, лежить, изстарівсь, бьють*), і на позначення роздільної вимови (*бьють*), і на позначення морфологічної символізації (*пропадаєшь*). Невідповідність вимогам сучасної транскрипції (одна літера – один звук) виявляється також й у використанні йотованих

літер (як, проганяє, я, б'ють). Подібні невідповідності бачимо також у текстах II і III. У першому з них наведено уривок із записаної I. Мажурою казки (за виданням 1890 р.), у якому знаходяться графічні форми *ѣго, цѣго*, де літера *ѣ* виконує зовсім різні функції. У наступному тексті (взятому вже зі спеціальної діалектологічної розвідки 1897 р. В. Шимановського) фігурують графічні форми на зразок *идѣнь, разѣ, дидѣ* та ін., у яких літера твердий знак не має ніякого звукового значення, а лише відповідає тогочасним орфографічним нормам російського письма. Своєрідний випадок спостерігається у зв'язку з текстом VI, написаним латиницею (за краківським виданням 1885 р.). Ось невеличкий уривок із нього: *Vuw sobi' czołowi'k i žinka, mały paru wołi'w, a žinka ža'łowała czołowika...* На матеріалі цього тексту (при його загальній полоністичній орієнтації з відгомонам «азбучної війни в Галичині» 1834-1859 рр.) спостерігаються написання з елементами транскрипції: позначаються наголоси, відмінні від усталеного для польської мови наголосу на передостанньому складі (*czołowi'k, wołi'w, ža'łowała*), розмежовується передача пом'якшеної вимови шиплячих (*žinka*) та твердої (*ža'łowała*), а також твердого та м'якого бокових сонантів (відповідно приклади *czołowi'k* та *hlib*)¹².

На наш погляд, подібні тексти, що демонструють історичні етапи становлення діалектологічної транскрипції, доцільно пропонувати для аналізу після того, як студенти чітко засвоять усталену в україністиці сучасну діалектологічну транскрипцію. Сукупність видів завдань могла б бути в цьому випадку наступною (за тієї умови, що студенти вже теоретично засвоїли питання діалектної транскрипції):

1. Переписати у робочий зошит і вивчити напам'ять знаки діалектологічної транскрипції та їх артикуляційні пояснення з прикладами.

2. Укласти порівняльну таблицю спрощеного та ускладненого варіантів фонетичної транскрипції для записування діалектних матеріалів української мови; звернути увагу на те, за рахунок чого виявляються кількісні відмінності.

3. Укласти таблицю надрядкових та підрядкових діакритичних знаків діалектної фонетичної транскрипції. Запам'ятати значення цих знаків.

4. Назвати основні та додаткові знаки для позначення особливостей голосних звуків.

5. Назвати основні та додаткові знаки для позначення особливостей приголосних звуків.

6. Пояснити розділові знаки у фонетичній транскрипції.

7. Пояснити знаки на позначення пауз у мовленні інформантів.

8. Подати письмово артикуляційні пояснення до звуків у наступних словах і виразах: *ва^ес'іл':а*, *ху'ба*, *!д'іўка*, *п!р:ал,исми*, *на=пл,!о)т'і*, *ў=!дву)р:і* – подібних прикладів має бути декілька серій.

9. Виконати тестове завдання на встановлення відповідності знаків транскрипції та артикуляційного пояснення знаків транскрипції, наприклад:

I. Нелабіалізований дифтонг переднього ряду з вужчим, більш напруженим другим компонентом; II. Нелабіалізований дифтонг переднього ряду з трохі обниженим першим компонентом; III. Губно-губний щілинний глухий приголосний; IV. Передньоязиково-зубна дзвінка африката; V. Лабіалізований голосний заднього ряду середньо-обниженого підняття; VI. Лабіалізований дифтонг середньо-переднього ряду, другий компонент якого проміжний між *и* та *о''*.

1) *z* (або *дзз*), 2) *φ*, 3) *о*, 4) *у''-у''*, 5) *і''-е*, 6) *і-е*).

Ключ до тестового завдання: I-6, II-5, III-2, IV-1, V -3, VI-4;

10. Написати слово в діалектній транскрипції за наступною артикуляційною характеристикою звуків: шумний глухий приголосний, білабіальний, проривний, твердий; сонорний приголосний, вібрант, твердий; голосний заднього ряду, нижнього підняття, огублений, наголошений; сонорний приголосний, білабіальний, щілинний, твердий, нескладотворчий; шумний дзвінкий приголосний, передньоязиковий ясенний, проривний, твердий; голосний заднього ряду, низького підняття, неогублений.

Ключ: *п!ра%ўда*.

Бажано на практичних заняттях проаналізувати також діалектні фонозаписи, зроблені студентами чи викладачами. Це дасть

викладачеві змогу продемонструвати, а студентам – засвоїти те, як співвідноситься живе діалектне мовлення з його письмовою фіксацією.

Тільки після такої системної роботи студентська аудиторія закріпить теоретичні знання та сформує практичні навички, необхідні для проходження діалектологічної практики, яка є безпосереднім продовженням і завершенням курсу української діалектології.

Література до питання:

1. Бевзенко С.П. Практичні заняття з української діалектології. – Одеса, 1970.
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. – К.: Вища школа, 1980.
3. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Збірник вправ і завдань. – К.: Вища школа, 1987. – 127 с.
4. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови. – К.: Вища школа, 1991. – С. 128-151.
5. Говірки Чорнобильської зони: Тексти / Упоряд. Гриценко П. Ю. та інші. К.: Довіра, 1996. – 358 с.
6. Дзедзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. – Ч. I. Фонетика. – Ужгород, 1966.
7. Діалектологія. Робоча навчальна програма для студентів спеціальності 6. 020303 «Літературна творчість, українська мова та література» / Укладач О. І. Хом'як. – К., 2007 (рукопис, кафедра історії української мови КНУ імені Тараса Шевченка).
8. Лизанець П. Завдання і перспективи розвитку української діалектології // Діалектологія: сучасний стан і динаміка в часі. До 100-річчя професора Ф.Т. Жилка. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції (5 -7 березня 2008 р., київ). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 118.
9. Сучасна українська літературна мова / А. П. Медушевський та ін. – К.: Вища школа, 1975. – 400 с.
10. Українська мова. Енциклопедія. Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с.

11. Шеремета Н. П. Українська діалектологія: Практичні заняття: Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2005. – 124 с.

¹Дзензелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. – Ч. I. Фонетика. – Ужгород, 1966. – С. 10; ²Бевзенко С.П. Українська діалектологія. – К.: Вища школа, 1980. – С. 21; ³Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. За заг. ред. І. К. Білодіда. – К., 1969. – С. 427; ⁴Дзензелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології. – Ч. I. Фонетика. – Ужгород, 1966. – С. 10; ⁵Говори української мови. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 9; ⁶Бевзенко С.П. Українська діалектологія. К.: Вища школа, 1980. – С. 21; ⁷Атлас української мови. В 3-х т. – Т.І. – К., 1984; ⁸Дзензелівський Й.О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. – К. 1987. – 308 с. ; ⁹Говірки Чорнобильської зони: Тексти / Упоряд. Гриценко П. Ю. та інші. К.: Довіра, 1996. – С. 16-19; ¹⁰Сучасна українська літературна мова / А. П. Медушевський та ін. – К.: Вища школа, 1975. – 400 с.; ¹¹Бевзенко С.П. Українська діалектологія. Збірник вправ і завдань. – К.: Вища школа, 1987. – С - 11.; ¹²Там само. – С. 11-12.

А.А. Дем'янюк, к. філол. н.

МОВНА І МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА Й ОBOB'ЯЗКОВА ОЗНАКА ОСВІЧЕНОСТІ ТА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

У статті розглядається мовна і мовленнєва компетентність як важливий фактор формування фахової культури.

In the consider article linguistic and speech competence as significant factor forming of professional culture.

Мова є специфічною поліфункційною природною знаковою системою, складним вербальним кодом, який обслуговує соціум для здійснення, насамперед, основних операцій із інформацією: її створенням, зберіганням, опрацюванням, трансформацією. Наскільки ми знаємо цей код, настільки ми ясно, точно, нормативно

формулюємо й передаємо свої думки та адекватно розуміємо інформацію інших. Завдання кожного – досконало володіти цим кодом, і в першу чергу в обраній галузі професійних знань, щоб вільно мислити засобами рідної мови (й обов’язково інших, спорідненої та неспорідненої), працюючи з різними поняттями та джерелами наукового простору своєї спеціальності, і вміти створювати власні тексти як вербальні носії фахової інформації.

Кожен народ репрезентує свої досягнення в науці, освіті, техніці, культурі через мову – споконвічне явище суспільного життя. Державний статус мови юридично забезпечує її функціонування в усіх сферах соціального простору, виступаючи таким чином важливим і обов’язковим державотворчим чинником.

Мова фіксує і зберігає результати пізнавальної діяльності: “вона відноситься до всіх інших засобів прогресу, як перше й основне”¹. Засвоюючи мову, людина оволодіває й основними формами та законами мислення. Вся діяльність людини “перебуває під знаком Слова: навіть якщо слово не вимовляється людиною вголос, навіть якщо воно не промовляється нею і про себе, діяльність націлена на нього й відбувається в світі усвідомлюваному та названому”².

Рівнем розвитку рідної мови відображається рівень розвитку інтелекту нації – носія цієї мови: словниковий запас – це те, що знає нація про себе і про світ; граматична система мови – це те, як вона про себе і цей світ говорить. Значення української мови як рідної в системі інших навчальних предметів, безперечно, є винятковим: вона є не лише предметом навчання, а передусім засобом пізнання світу, інтелектуально-культурних цінностей нації та всього світу, засобом навчання фаху, самопізнання, розвитку і самовдосконалення.

Важливою справою національного відродження України є піднесення мовної культури суспільства, озброєння знаннями стилістичних багатств рідної мови насамперед молоді, яка здобуває вищу освіту й використовуватиме слово як знаряддя праці, носій інформації, професійну вербальну зброю та засіб духовного впливу і в такий спосіб сприятиме піднесенню культури й духовності народу. В першу чергу це стосується майбутніх гуманитаріїв – філологів, перекладачів, журналістів, педагогів, менеджерів, юристів, економістів-міжнародників, політологів, соціологів, які мають стати

провідниками і професійної, і загальної, і мовної культури, втілювати в життя декларовану десятою статтею Конституції України (1996 р.) державність української мови, сприяти функціонуванню української мови в усіх сферах суспільного життя і на всій території України, пам'ятаючи, що “єдиною прикметою, за якою визнаємо народ, і разом з тим єдиною, незамінною нічим і обов’язковою умовою існування народу є єдність мови”³.

Доленосного значення набула проблема державної мови як могутнього засобу самозбереження нації, її цивілізованого існування в час активної розбудови української держави. Україна творить своє майбутнє через усебічний розвиток особистості, ґрунтовну професійну орієнтацію молоді. Отже, саме освіта може і має сприяти реальному закріпленню державності України, а наука – підвищенню інтелектуалізму суспільства і мови, вдосконаленню поняттєвої сфери духовності, що разом доводить: “чим вищим є рівень національного мовлення як першоознаки інтелектуально-духовної атмосфери, тим вищий рівень свідомості людей”⁴. І саме “ступінь влади над мовою” (О. Потебня) стає дуже важливим і суттєвим, хоча, безумовно, не єдиним показником інтелектуального рівня та загальної культури сьогоденішнього студента – завтрашнього бакалавра, магістра, аспіранта. Отже, мовна культура – один “з основних критеріїв оцінки професійної придатності працівників у державних інституціях”⁵.

Що означає *знати мову*? Чи є рівнозначними поширені в наш час поняття *вивчити мову* й *опанувати мову*?

Ці актуальні поняття науковці не випадково розмежовують: порівняймо англ. *knowledge* і *proficiency*. Відомо, що можна якісно завчити правила і навіть свідомо застосовувати багато граматичних правил, проте не бути здатним вільно, легко, влучно, доцільно, досконало й оперативно користуватися цими знаннями за різних комунікативних ситуацій та цілей поза навчальним середовищем, тобто не досягти функційної грамотності. Опанувати мову – це не просто її розуміти і знати, це здатність мобілізувати набуті мовні знання для розв’язання певних комунікативних завдань за різних контекстів, ситуацій, сфер навчальної, наукової та професійної діяльності, бо ж “знання про те, що треба робити, і саме діяння мають різні механізми, і одне не перекриває інше”⁶. До того ж не

кожне знання логічно трансформується у навик, проте останній зазвичай формується через знання.

Отже, володіння мовою виступає багатокomпонентним, складним, комплексним поняттям, яке передбачає й індивідуальне багатство словникового запасу носія мови, і чистоту, ясність, точність, виразність, нормативність його мовлення, і розуміння нюансів значеннєвого спектра слів, і розрізнення мовних засобів за їх стилістичним забарвленням, і досконале володіння способами побудови різноструктурних речень та текстів засобами цієї мови, і знання національних особливостей формо- та словотворення й мовленнєвого етикету, а також уміння надати фонетико-інтонаційної виразності своєму усному мовленню. Мовна компетентність стає потужним фактором у професійній підготовці національних кадрів, бо ж представники наукової й технічної еліти народу, його найосвіченіші верстви і мають стати носіями зразкової літературної мови в обох формах її функціонування.

Дослідниками семіотики доведено, що "... вивчення науки може бути цілком включене до вивчення мови, оскільки вивчення мови науки передбачає не просто усвідомлення її формальної структури, але й вивчення її відношення до позначуваних об'єктів, а також до людей, які використовують цю мову"⁷. Кожна держава прагне до зміцнення наукового інтелекту своїх громадян, який вербально відбивається і зберігається національною науковою мовою. Завдяки науковій мові як важливій складовій частині національної літературної мови, що виступає обов'язковим атрибутом держави та її ознакою, підтримуються національна гідність, духовність народу і передаються у світовий інформаційний простір національні досягнення з різних галузей знань.

Вища освіта скерована на формування фахової культури, важливими складовими якої є мовна компетентність та комунікативна досконалість. Здобуття вищої освіти передбачає необхідність опанування поняттєвою сферою обраної спеціальності, вербально представленою засобами національної термінології (системою термінів у двох взаємопов'язаних сферах її існування: фіксації та функціонування) і діловою фразеологією професійного спілкування у її парадигматичних й синтагматичних зв'язках. Таким чином, два функційні стилі національної літературної мови –

науковий та офіційно-діловий – у їх сучасному стані і складають предмет навчання мови спеціальності у закладах вищої освіти.

Гуманітарні професії потребують від студента глибокої лінгвістичної освіченості, оскільки мовлення у їх подальшій практичній діяльності виступатиме джерелом і носієм інформації, засобом впливу й переконання, а тому обов'язково має бути нормативним і досконалим. Мовленнєва компетентність фахівця виявляється у різних формах спілкування: усне й писемне мовлення, внутрішнє і зовнішнє, діалогічне, монологічне й полілогічне, повсякденне (побутове) і професійне, підготовлене й непідготовлене (спонтанне). Так, зокрема перекладачі, юристи, працюючи з різними джерелами професійної інформації та складаючи різноманітні тексти й документи, шукають і мають віднайти нормативні та найдоцільніші мовні засоби для адекватного вираження результатів свого мислення, надання рекомендацій та пропозицій. Писемне мовлення фахівця має відповідати всім сучасним чинним нормам і передавати знання, сприяючи переходу їх у переконання. Тому кожному студентові обов'язково необхідно досягти високої і мисленнєвої, і загальної, і фахової, і комунікативної, і мовної/мовленнєвої культури. Усне і писемне мовлення фахівця за змістом має бути науковим, об'єктивним, переконливим, а за формою – логічним, цивілізованим, яскравим, відповідним до чинних норм національної мови. Переконливості (а саме ця ознака мови фахівця є однією з найголовніших!) можна досягти завдяки бездоганному володінню насамперед мовою спеціальності, що неможливе без знання фаху та мовних норм на всіх рівнях її ієрархічної системи.

Мовна/мовленнєва культура студента формується за різних взаємопов'язаних умов, як-от: шанування державної мови; читання різних джерел, якими репрезентоване стилістичне розмаїття рідної мови (наукова, художня, публіцистична, офіційно-ділова, юридична література); стеження за змінами норм української літературної мови, які фіксуються новими редакціями правопису та лексикографічними виданнями; усвідомлення специфічності національних норм у фаховій термінології кожної з мов, якими він послуговується, з метою уникнення помилок на тлі аналогій та подібностей у фактах рідної й нерідної (іноземної) мов; критично-творче ставлення до

написаного і вимовленого, вироблення навичок самоконтролю з опорою на мовні/мовленнєві норми та практику визнаного зразка.

Теперішнім етапом підготовки фахівців в Україні і для потреб та майбутнього України об'єктивно актуалізовано проблему філологічної парадигми у вищій освіті, чим сфокусовано увагу філологів і освітян, науковців і практиків на питаннях мети, ролі, функцій, завдань, змісту, структури та специфіки лінгвокультурологічного компонента саме в професіограмах гуманітаріїв, у їх інтелектуально-креативній діяльності. Розв'язанням цих проблем, по-перше, проектується гармонізація професійних знань та належної мовної/мовленнєвої освіченості як фундаментальної засади професіоналізму у гуманітарній галузі комунікативно-діяльничної сфери. По-друге, модернізація освітньої діяльності в Україні у контексті європейських вимог передбачає у спектрі визначальних критеріїв її в рамках Болонського процесу насамперед піднесення якості підготовки і конкурентоспроможність фахівців, відповідність європейському ринку праці, створення умов для вільного переміщення студентів на теренах України і Європи. Тому актуалізована завданнями часу, державною мовною політикою в Україні та процесами європейської інтеграції проблема якості професіоналізованої мовної/мовленнєвої освіченості студентської молоді, зокрема тієї, що здобуває гуманітарний фах, потребує нагального конструктивного розв'язання як на рівні змісту, кінцевої мети й квантитативних характеристик її, так і пріоритетних та перспективних стратегій лінгводидактики і прикладної лінгвістики.

Останніми роками у фахових статтях посилено акцентується увага практиків і викладачів вищої школи на важливості ґрунтовної філологічної підготовки студентів економіко-гуманітарних спеціальностей. Будучи складним поняттям і вагомим, актуальним, гнучким та динамічним компонентом професійної компетентності, філологічна освіченість гуманітарія, і зокрема перекладача, менеджера, економіста-міжнародника, історика, дипломата, філософа, юриста, ґрунтується на гармонійній, збалансованій, узгодженій взаємодії як мінімум п'ятох складових (мовна → мовленнєва → термінологічна → комунікативна → риторична компетентність), послідовність яких визначається кінцевою метою навчально-пізнавальної діяльності, виявляючись у здатності фахівця

мобілізувати в синтезі та на якісному рівні засвоєні знання для розв'язання професійних завдань у різних контекстах чи ситуаціях.

Проблема навчання мов упродовж ХХ століття набувала очевидної та об'єктивної актуалізації завдяки інтенсивному розвитку і масштабним досягненням психології, нейрофізіології, фізіології нервової діяльності, соціології, кібернетики, теорії комунікації та появі нових галузей прикладних наук, передусім психолінгвістики, соціолінгвістики, комунікативістики, математичної лінгвістики, інженерної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, комп'ютерної лінгвістики, прикладної лінгвістики, юридичної лінгвістики. Процесом інтегрування різноманітної наукової інформації, на засадах якої окреслилися вимоги до інтелектуально-професійного рівня фахівця, імпульсувалася поява та введення в науковий обіг таких нових понять, як *комунікативна компетентність*, *лінгвістична компетентність*, *філологічна компетентність*. (У загальному розумінні компетентністю визначається “особливий тип організації предметно-специфічних знань, який дозволяє приймати ефективні рішення у відповідній галузі знань”⁸). Саме з цими видами компетентності найчастіше пов'язують надто складний феномен *опанувати мову спеціальності*, враховуючи поняття *мова/мовлення* та теоретичні засади навчання спілкуванню рідною або нерідною мовою професійного спрямування в обох (усній та письмовій) її формах.

Розробкою тлумачення феномену *мовна компетентність* традиційно опікуються психолінгвістика, лінгводидактика, загальне, порівняльне і прикладне мовознавство. У сенсі, зокрема, навчання другої (нерідної) мови їх нараховується чимало у проєкціях різних лінгвістичних напрямів і шкіл. Так, на думку прихильників *структурної лінгвістики*, володіння мовою є питанням суто практичного її використання, бо ж навіть знання механізмів мови без тривалого тренування не дозволяє засвоїти форми цієї мови у тих кількісних параметрах і на такому якісному рівні, щоб вільно та швидко до автоматизму їх відтворювати.

Іншу, на відміну від структуралістів, точку зору, хоча теж односторонню, знаходимо в твердженні засновника *генеративної лінгвістики* Н.Хомського: “Мовна компетенція засвоюється завдяки існуванню вродженої, генетично успадкованої універсальної

граматики, єдиної для всіх мов”⁹, а звідси опанувати мову – це засвоїти систему певних правил, які керують мовною поведінкою. Цю тезу явно позбавлено належних соціокультурних та психологічних чинників, котрими детермінується реальна мовленнєва комунікація. Проте, уже в сімдесяті роки ХХ ст. було експериментально доведено, що рівня досконалого користування мовою не можна досягти лише заучуванням зразків і знанням правил формального маніпулювання її одиницями, оскільки це не розкриває механізмів опановуваної мови, а отже, не забезпечує шляхів до реальної і спонтанної комунікації.

Прихильники *граматико-перекладного методу*, який домінував у методиці на початку і майже до середини минулого століття, вважали, що опанування мовою досягається знанням історії її розвитку, граматичних правил та вмінням ілюструвати ці правила і перекладати іншою мовою або з іншої мови на цю. З аналізованого поняття, таким чином, фактично вилучалася усна форма мовлення.

Суттєвий вплив на розробку тлумачуваного поняття мали нелінгвістичні та психолінгвістичні наукові теорії, завдяки чому “опанувати мову” почало означати й обов’язкову інтелектуальну та творчу діяльність.

У світлі зазначеного зміст поняття *оволодівати мовою* формується усвідомленим, коректним, вільним і адекватним здійсненням ефективної комунікативної діяльності певною мовою. Отже, вагомою складовою комунікативної компетентності фахівця і зокрема гуманітарія є лінгвістична (мовна) компетентність, визначення котрої як комплексного поняття ще і досі не набуло єдиного та достатньо коректного вербального формулювання ані у вітчизняній, ані в зарубіжній лінгвістиці. Більшість дослідників кваліфікує її як сукупність знань про систему мови, котрі дозволяють конструювати та аналізувати речення (*Н.Хомський*); як уміння послуговуватися мовною системою для комунікативних цілей, досягати вербальними засобами невербальних поведінкових ідей (*Меленк*); як знання правил аналізу й синтезу мовних одиниць (*А.Арутюнов*); як потенціал лінгвістичних (мовознавчих) знань людини, її здатність спілкуватися (*В.Костомаров, О.Митрофанова*), бо зазвичай людина знає значно більше того обсягу, яким користується в комунікації, а тому мовна компетентність ширша за

традиційне розуміння граматики мови і невіддільна від інших інтелектуальних здібностей людини; як знання мови, тобто правил, за якими породжуються правильні мовні конструкції та речення (І. Штерн).

Від яких же чинників залежать якість та квантитативні (кількісні) параметри компетентності з нерідної (опановуваної) фахової мови? Безумовно, від ступеня володіння взагалі цією мовою, але в першу чергу від рівня компетентності особистості з рідної мови, оскільки в аналізованому понятті завжди виокремлюється універсальна частина мовних знань як обов'язковий компонент не однієї, і навіть не кількох, а абсолютної більшості мов світу.

Мовна компетентність студента як його здобуток, що обумовлює і користування мовою, і формується через неї, виявляється у засвоєнні ним категорій та одиниць відповідної мови і їх функцій, в усвідомленні закономірностей та правил, що відносяться до категорій і функцій, системно-структурних утворень семантичного, синтаксичного, морфологічного і фонологічного характеру, необхідних не тільки для сприйняття, але й побудови адекватного мовлення спеціального призначення, у здатності розуміти і реалізовувати граматичну природу висловлювань, у тому числі тих, що раніше не зустрічалися. При цьому, завдяки мовній компетентності, складається і вдосконалюється програма мовленнєвої поведінки, через що мовну компетентність В. Костомаров та О. Митрофанова визначають ще як "особливу граматику сподівання, ймовірностей".

З поняттям мовної компетентності логічно, в сенсі причинно-наслідкової парадигми та діалектичного зв'язку між загальним і окремим, теорією й практикою пов'язане поняття *мовленнєвої компетентності*, оскільки природною в лінгвістиці є дихотомія *мова/мовлення*. Засвоєння мовної системи як певної множини мовних структур не є кінцевою метою. Студентові потрібно опанувати закономірності і функціонування мовних форм у конкретних мовленнєвих ситуаціях, і використання їх у різних продуктивних видах фахової мовленнєвої діяльності в сенсі ідей Л. Щерби, тобто при аудіюванні, читанні, говорінні, письмі, оскільки мовне повідомлення як складова мовного спілкування "є не лише

індивідуальним явищем, а водночас і явищем суспільним, соціальним”¹⁰.

У наукових дослідженнях останніх десятиліть (А. Бондарко, С. Кацнельсон, О. Леонтьєв, В. Ярцева та ін.) обґрунтовано доведено, що специфічні риси мов якнайбільше та найяскравіше виявляються у сфері їх функціонування, коли мовні структури трансформуються у відповідні мовленнєві форми, що обумовлено і внутрішніми процесами внаслідок дії внутрішньо системних чинників, і екстралінгвістичними, зокрема культурно-історичними, соціальними. Пригадаємо зауваження Г.Винокура, що “мова взагалі є тільки тоді, коли вона використовується, тобто в реальній дійсності будова мови виявляється тільки в тих чи інших формах її використання, ... коли, з огляду на усталені в цьому суспільстві мовні звички та норми, з наявного запасу мовних засобів здійснюється певний відбір, не однаковий для різних умов мовного спілкування”¹¹.

Наступний крок у набутті студентами-гуманітаріями філологічної освіченості пов’язаний із формуванням ключової *компетентності* для фахової діяльності – *термінологічної*. Суттєво поглиблені загальномовні знання та скориговані й професійно скеровані мовленнєві навички під час опанування дисциплін екстраполюються на мову фахову, передусім на її термінологічну систему.

Підпорядковуючи собі мовну, мовленнєву і термінологічну компетентності, узгоджуючись із знанням та функціонуванням системи мови взагалі й системи мови для спеціального призначення зокрема, *комунікативна компетентність* набуває ознак провідної, вищої за рівнем і статусом, а відтак, акумулює ключове поняття у навчанні мови спеціальності. *Комунікативною компетентністю* традиційно називають суспільно й історично детерміновану соціальну поведінку, яка реалізовується у мовленнєвих діях і слугує цілям взаєморозуміння, взаємовпливу та самореалізації, бо ж мовлення і є вербальним способом досягнення певного немовленнєвого результату. Саме з практичною метою, а не задля самоцілі вивчається мова у вищій школі. Втім і саме навчання мови є навчанням спілкуванню, оскільки ситуативний контекст – це внутрішня характеристика комунікації, а ситуаційна маркованість – одна з якостей мовленнєвого навику. Кожен акт комунікації

детермінується сферою, темою, ситуаціями й учасниками спілкування та спектром комунікативних завдань і залежить ще від багатьох інших чинників, таких, як соціальний статус, життєвий і попередній лінгвістичний досвід, ступінь креативності особистості. Отже, зміст комунікативної компетентності формують знання, вміння, навички, необхідні для розуміння інших і формування власних програм мовленнєвої поведінки. Недооцінюванням комунікативного аспекту в опануванні мовою спеціальності спричиняється недостатній рівень володіння різними професійно актуальними видами мовленнєвої діяльності, що призводить до ситуації, коли є знання про мову та окремі її факти, проте відсутнє вміння повноцінно, нормативно та ефективно спілкуватися цією мовою.

Подальшою логічною ланкою у філологічній парадигмі фахової освіти в сучасній Україні маємо назвати *риторичну (лінгвокультурологічну) компетентність*, яку є достатні підстави розглядати як вторинну граматику з культурологічною функцією. Цей статус із усією очевидністю підтверджується і тим, що функція риторики є саме тією частиною загального комунікативного коду, яка відповідає за побудову комунікативних стратегій і ситуацій із естетичною домінантою. Разом із тим ціннісна парадигма риторики (риторичний логос, риторичний пафос), обумовлена культурним контекстом, певною національною культурою, її естетичними цінностями, набуває того авторитету, який дозволяє їй знайти шлях у всі європейські культури в результаті своєї значущості. Саме цим імпульсовано розробку цілісної гуманістичної концепції як загальної, так і прикладної навчальної риторики для студентів¹².

Недостатність риторичної культури помітно знижує рейтинг фахівця, позбавляючи його професійної перспективи, бо знання з риторики як лінгвокультурологічної науки й мистецтва ефективної усної переконуючої комунікації (пригадаємо, що основним завданням професійного діалогу чи полілогу є переконання, котре досягається завдяки аргументації), безперечно, становить фундамент освіченості та професіоналізму.

Набута студентами-гуманітаріями під час навчання у ВНЗ філологічна освіченість уможливуватиме високий рівень подальшої професійної самоосвіти, сприятиме реалізації фахових знань у продуктивні способи мисленнєво-мовленнєвої діяльності і, отже,

результуватиме надалі комунікативною та риторичною культурою наукової і професійної еліти та суспільства в цілому.

Отже, опанування у ВНЗ мовою спеціальності – це засвоєння передусім наукового стилю як функційного різновиду національної літературної мови в межах обраної галузі знань, зокрема нормативних зразків наукових текстів на всіх рівнях їх ієрархічної організації, а також формування навиків й умінь із таких актуальних видів професійної мовленнєвої діяльності, як продукування та компресія наукової інформації за фахом у вигляді плану, тез, конспекту, анотації, реферату, рецензії, повідомлення, доповіді, курсової роботи, наукової роботи, статті. А оскільки термінологія – найголовніший і постійний компонент наукового стилю, то саме стан розвитку національної літературної мови визначає нормативність сучасної термінології як найрухомішої, найдинамічнішої і найінформативнішої частини лексики мови спеціальності. При цьому “нормативність як суттєва риса літературної мови у сфері використання виявляється в тому, що на перше місце, поряд із загальноприйнятністю використання, висувається кодифікація – письмові приписи, правила, вказівки до застосування, зафіксовані спеціальними довідниками, посібниками, словниками”¹³.

¹Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М., 1976. – С. 211; ²Хайдеггер М. Гельдерлин и сущность поэзии // Работы и размышления разных лет. – М., 1991. – С. 27; ³Потебня А.А. Мысль и язык. – К., 1993. – С. 187; ⁴Панько Т.І. Індивідуальне і унікальне у виробленні українського інтелегентного мовлення // Українська мова та література в школі. – 1992. – №1. – С. 3; ⁵Звернення Всеукраїнської науково-практичної конференції “Мовленнєва культура у професійних навчальних закладах” (27-28 січня 1998 р., м. Львів) // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – №4. – С. 7-8; ⁶Самарин Ю.А. Очерки психологии ума. – М., 1962. – С. 357; ⁷Моррис Ч.У. Основания теории знаков // Семиотика. – М., 1983. – С. 52; ⁸Холодная М.А. Психология интеллекта. – С.-Пб., 2002. – С. 244; ⁹Семчинський С.В. Загальне мовознавство. – К., 1996. – С. 15; ¹⁰Там само. – С. 16; ¹¹Винокур Г.О. О задачах истории языка // Изб. работы по русскому языку. – М., 1959. – С. 221; ¹²Онуфрієнко Г.С. Риторика. – Запоріжжя, 2002. – С. 228; ¹³Крыжановская А.В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков. Проблемы унификации и интеграции. – К., 1985. – С. 6.

ЗМІСТ

Вітання ювіляра.....3

МАТЕРІАЛИ XIV МІЖНАРОДНОГО КОНГРЕСУ СЛАВІСТІВ

Гане Тодоровскі

Україна в словесній публіцистиці Райко Жинзіфова.....6

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПОШУКОВИХ ПАРАДИГМ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Дергач Д.В.

Синкретизм екстралінгвальних досліджень власних назв: логіко-філософський аспект.....12

Домилівська Л.В.

Критерії обґрунтування вивчення ідіостилю Юрія Яновського в системі мовно-естетичних парадигм I половини XX століття.....21

Борух О. Є.

Джерела крилатих висловів в українській та турецькій мові (зіставний аспект).....29

Воскобойник Г.М.

Теоретичні положення зоологічної систематики та номенклатури.....35

Джонг Й.Д.

Терміни НАВЧАЛЬНИЙ СЛОВНИК/УЧЕБНИЙ СЛОВАРЬ та LEARNER'S DICTIONARY в сучасній науковій лексикографії.....41

АСПЕКТОЛОГІЯ ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Ніка О.І.

Евіденційність як категорія модусу у староукраїнських текстах.....50

Клімкіна О.І.

Відображення дохристиянських культур у дзеркалі семантики кийвських топонімів.....58

**ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТИЛЮ, ТЕКСТУ
ТА ЇХ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ**

Стасюк Т.В.

Лексика інноваційних технологій.....67

Непоп-Айдачич Л.В.

Стереотипні риси дзвоників (лат. campanula) у польській мові та культурі (на матеріалі номінацій). Частина 2.....75

Левко О.В.

Ідіостиль епідейктичних творів Іоанна Златоуста: лінгвістичний підхід.....82

Прутько С.О.

Особливості поетичного стилю Рильського при перекладі поезії Віктора Гюго.....90

Царук О.О.

Лексико-семантичне мікрополе «зима» в мові української поезії другої половини ХХ ст.....98

Калинюк Н.В.

Асоціативно-образне розгортання номінації СТЕП у сучасній українській поезії.....107

Гончарова О.О.

Вплив англійської мови на нідерландську: сучасні процеси запозичень та асиміляції.....115

Сворак Н.Я.

Вставлені конструкції як елемент авторської репрезентації у текстах засобів масової інформації (на матеріалі української та французької преси).....125

Храновський О.В.

Морфологічні та лексико-семантичні особливості мови фінансової реклами.....135

Прудка І.А.

Особливості вживання герундія в англійській мові (на матеріалах текстів із сільського господарства).....143

**МОВОЗНАВЧА ПРАГМАТИКА В КОНТЕКСТІ НОВІТНІХ
ПОГЛЯДІВ НА ВЕРБАЛІЗАЦІЮ НАУКОВИХ ТЕОРІЙ**

Калстнік А.А.

Особливості фонетичної транскрипції діалектних текстів при
вивченні нормативного курсу
діалектології.....149

Дем'янюк А.А.

Мовна і мовленнєва компетентність як невід'ємна складова й
обов'язкова ознака освіченості та
професіоналізму.....156

CONTENTS

Congratulations.....3

THE MATERIALS OF THE XIVth SPECIALISTS' OF SLAV LANGUAGES AND LITERATURE INTERNATIONAL CONGRESS

Gane Todorovski

Ukraine in Raiko Zhynzifov's publicism.....6

THEORETICAL ISSUES OF SCIENTIFIC PARADIGMES IN UKRAINIAN LINGUISTICS

Dergach D.V.

The combination of proper names' extralinguistic researches: logical and philolosophic aspects.....12

Domylivska L.V.

Research criteria to the Yanovskyy's individual style through the system of language and cultural paradigms of the beginning of the XX century.....21

Borukh O.Y.

Sources of pithy sayings in Ukrainian and Turkish languages.....29

Voskoboynyk G.M.

Theoretical grounds of the zoological systematics and nomenclature.....35

Jong Y.J.

The terms "Educational dictionary" / "Learner's dictionary" in modern scientific lexicography.....41

THE ASPECTS OF THE MODERN PHILOLOGY'S HISTORICAL AND LINGUISTICAL INVESTIGATIONS

Nika O.I.

The evidency as modus category in old Ukrainian texts.....50

Klimkina O.I.

Reflection of pre-christian cults in semantics of Ukrainian toponyms' ...58

**THE LINGUISTIC ANALYSIS OF STYLE, TEXT AND THEIR
LANGUAGE REPRESENTATION**

Stasyuk T.V.

Vocabulary of innovative technologies.....67

Nepop-Ajdachych L.V.

Stereotype characteristics of the flower campanula (lat. Campanula) in the polish language and culture (on the base of its nomination). Part 2...75

Levko O.V.

The individual style of the epideitic sermons of John Chrysostom: linguistic82

Prutko S.O.

The peculiarity of Maksym Ryl'skyi's poetical style during the translation of Victor Hugo's poetry.....90

Tsaruk O.O.

Lexical and semantic microfield "winter" in the Ukrainian poetry's language in the second part of the XX century.....98

Kalynuk N.V.

Associative and figurative development of the nomination "steppe" in the modern Ukrainian poetry.....107

Goncharova O.O.

Influence of the english language on the dutch language: modern processes of borroWing and assimilation.....115

Svorak N.Y.

The inserted constructions as an element of the author's representation in the publicity (on the Ukrainian and French material).....125

Hranovskii O.V.

Moprhological, lexical and semantic features of financial advertismet's language.....135

Prudka I.A.

The using of gerund features in the English language (text materials in the sphere of agriculture).....143

**LINGUISTICAL PRAGMATIC IN THE CONTEXT OF THE
NEWEST IDEAS ON SCIENTIFIC THEORIES'
VERBALIZATION**

Kaletnik A.A.

Phonetic transcription's features of dialectal texts in the normative course
of Dialectology149

Demyanuk A.A.

Linguistic and speech competence as integral constituent and compulsory
feature of erudition and professionalism.....156